

VIGILIA



1 9 7 5
március

FERENCZY BÉNI MUNKÁJA
(Vattay Elemér reprodukciója)

3

LUKACS LASZLO	Hitünk története — — — — —	145
TEILHARD DE CHARDIN	Hogyan hiszek — — — — —	151
VÁRKONYI NÁNDOR	Pascal (2) — — — — —	161
SZENT ÁGOSTON	Soliloquia (bevezetés és szemelvény, fordította <i>Kis Monika</i>) — — — — —	168
DOROMBY KAROLY	A Vigilia negyven éve. Az első évtized — — — — —	171
FÁY FERENC	Keresztút (vers) — — — — —	185
ROSDY PÁL	Önvizsgálat vagy önisgazolás? Serédi bíboros feljegyzése 1944 őszén — — — — —	191
* *	Non recuso laborem. Serédi prímás végrendeletéből — — — — —	195
SINKA ISTVÁN	Öreg juhásznő búcsúzik régi legelőktől (vers) — — — — —	197
CSÁK GEZA	Hazatérés, Csillagszemöldökű (versek) — — — — —	198
TÓTFALUSY ISTVÁN	A példa csodája — — — — —	199
GYURKOVICS TIBOR	A férfi másik élete (novella) — — — — —	201
* *	Saad Béla hetven éves — — — — —	214
K E P E K	A címlapon és a hátsó II. borítón Ferenczy Béni munkái (Vattay Elemér reprodukciói), <i>Gancz Miklós</i> grafikája a 170., <i>Borsos Miklós</i> illusztrációi a 198—199., <i>Vitai Péter</i> rajza a 176. oldalon.	

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Juhász Ferencsel (*Hegyi Béla*) — — — — — 177

NAPLÓ

Laszlo Vince: Az ötvenéves egri várkutató két megindítója — 206; *Siki Géza*: Könyvek között (Tüskés Tibor: Kodolányi János) — 208; *Tóth Sándor*: Zenei jegyzetek (Iglói töredékek; Kőröshegyi betlehemes) — 210; *D. I.*: Képzőművészet (Budapesti kiállítások) — 212; Idegen nyelvű tartalomjegyzék — 215; *Tájékozódás c.* rovatunk a 213. oldalon és a hátsó I. borítón.

Felelős szerkesztő: RONAY GYORGY

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Laptulajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 188-098, 185-414. Postacím: 1364. Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekkszámja száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hirlapiroda. Budapest, V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 11,80 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekkszámjára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 12.— Ft. Előfizetés: egy évre: 140.— Ft. félévre: 70.— Ft. negyedévre: 35.— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

HITÜNK TÖRTÉNETE

Az időben élő ember

Akárcsak a zene, életünk is az idő alapszövetére mintázódik rá: időben megtörténő, történelmi lény az ember. Élményeink, felismeréseink, döntéseink az idő egymásutánjában rendeződnek egymás mellé. Gyakran még jelentéktelen apróságok is dátumozva rakódnak belénk. De különösen így vagyunk az életünkbe, személyiségünkbe vágó eseményekkel: följegyződik bennünk, mikor történtek — mikor a naptári idő szerint, és még inkább, mikor a mi időszámításunk szerint. Az események tovább élnek bennünk. A megélés pillanatában sok, gyakran csalóka — elsősorban érzelmi — jelzésen mérjük le egy-egy pillanatunk telítettségét. De hogy valóban „csúcs-élményünk” volt-e, azt a belőle születő élet jelzi: az örökség hűséges vállalásában, vagy a hibás lépést helyreigazító bánatban.

A megszületésünktől halálunkig tartó biológiai időnk sajátos szintézisben olvad össze emberi szabadságunk idejével. Biológiai időnk nem pusztán üres kerete a sorsunkat formáló szabadság-időnek, hanem „belső alkotóeleme is az emberi szabadság időben lezajló történetének” (Karl Rahner: Theologische Bemerkungen zum Zeitbegriff. Schriften zur Theologie IX. 31.).

Biológiai és szabadság-időnk együtteséből jön létre „üdvösségtörténeti időnk”: „az emberi szabadságnak az ideje, amikor az ember megformálja önmagát, párbeszédben az önmagát közlő kegyelmes Istennel” (Rahner). Biológiai időnkét születésünktől a halálunkig végigjárva, a szabadságban vesszük kezünkbe önmagunkat, és adjuk át (végeképp megadva magunkat a halálban) a magát nekünk adó, örök-kévaló Istennek.

A kegyelem Istenével folytatott párbeszédünket hitünkben fogjuk fel és fogalmazzuk meg. „A hitnek is megvan a maga története. Amikor felébred, még nem szilárd és befejezett, hiszen élet, s mint minden élő, alakulóban van. A hit is alakulóban van, s fejlődésének különböző szakaszai vannak: fölívelés és lehanyaglás, válság vagy nyugodt növekedés... Ez az alakulás nagyon sokféle lehet. „A hit történetében benne áll az egész ember” (Romano Guardini: Vom Leben des Glaubens. Würzburg 1957. 47). Végso önmagunk formálódik ki ebben a párbeszédben, aszerint, hogy mi hogyan éltük meg Isten kegyelmét.

A hitben tudatosuló üdvösségtörténeti időnkét tehát szintén mozgásában éljük meg. Egyszerre csak egy életszakasz jelenében élhetünk benne; mégis a mindenkor jelen döntésén át kezünkben tarthatjuk múltunkat és jövőnket: örök sorsunkat is.

Minden életszakasznak megvan a maga sajátos értéke és szépsége — a hit korszakainak is. Az egyes korszakok egymásból építkeznek, az egymásra rakódó élmények egymást gazdagítják, építik — vagy torzítják, szegényítik.

Az életszakaszok egymásutánja nem feltétlenül jelent értéksorrendet is. A hosszabb rendelkezésre álló idő miatt ugyan általában teljesebb élet- és hit-élménye lehet egy idősebb embernek, de bőséges számban akadnak kivételek: sok „hamar halálra növő növendékét” tart számon a történelem.

Az ember „üdvösségtörténeti idejébe” alig van belepillantásunk. Az egyes emberek és Istenének még önmagunk előtt is elzárt intimszférája ez. De ennek tudatunkban lecsapódó, hitünkben átélt történetéről van tapasztalatunk. Tekintsük át a hit élettörténetének legfontosabb korszakait. Szándékosan nem használjuk a szokásos pszichológiai-orvosi életkor-elnevezéseket. Ez a történet párhuzamos ugyan az életkor szerintivel, mégsem minden esetben esik egybe vele. Több éves, akár évtizedes eltolódások is lehetségesek: van, akinek a hite 30 éves korán túl kamaszodik, van, aki öreg fejjel is őrzi a gyerekkor naivitását és hitében éretlen marad a halála órájáig, de van, aki fiatal fejjel is „nagykorúvá”, „öreggév” lett a szó szentírási értelmében. De kerüljük a klasszikus aszketika fogalmait is, hiszen általában nem beprogramozott oktatáson veszünk részt, hanem az élet természetes fejlődési menetében alakul sorsunk és hitünk.

Előzmények

Emberlétünk első élményei még jóval tudatosodásunk előtt rakódnak belénk, mégis elnatarozóan formálhatják személyiségünket s annak minden funkcióját, így hitünket is (vö. E. Berne: *Transactional Analysis in Psychotherapy*, New York, 1961. 24.).

A csecsemő első ilyen tapasztalata az „ősbizalom” élménye. Számára a „kül-világot” édesanyjának gondoskodó szeretete, „személyes horizontja” fogja át. Később észreveszi azt is, hogy ez a szeretet otthont és családot formál körülötte. Megtapasztalja, hogy a világot értelmes és biztonságos egységbe tudja rendezni a szeretet. Otthonosan érzi magát a világban, fel tud oldódni az emberek között. Az egészséges bizalmatlanság feléledésével aztán megtanul biztonságosan értékelni és válogatni is a különféle kapcsolatok, a világ különböző tárgyai és jelenségei között. Megtanulja, kihez lehet nyugodtan közeledni, kitől kell óvakodni vagy teljesen elzárkózni. Felfedezi, hogy a tárgyak nemcsak önmagukért értékesek vagy kíváncsiak. Ha ajándékká válnak, akkor értékük megsokszorozódik: követéinkké lettek, velük üzenhetjük meg egymásnak szeretetünket. Megokoltan derűs és kiegyensúlyozott: a jókat többségben tudja a világon, s hiszi, hogy a jónak minden átmeneti zűrzavar ellenére végül is győznie kell minden területen. (vö. E. Erikson: *Identity, Youth and Crisis*, New York 1968. 96. skk.).

A századforduló hagyományos vallásfejlődési elméletének Freud nyomán modernizált változata ebben az élményben látja a vallás eredetét: eszerint az így keletkezett szülőkép kivetítésével formálja meg az ember egy gondoskodó Atya-isten alakját. Az ősbizalom élménye azonban nem szüli a vallásos istenhitét, kivéltve egy isten képét — ahogy nem teremti emberi kapcsolatokat sem. De „sarkkőve az egészséges személyiségnek” (Erikson i. m. 97.), s mint ilyen, előfeltétele minden személyes kapcsolatunknak. Így lehet előiskolája annak is, hogy az ember fel tudja fogni a Krisztusban őt otthonába hívó Isten szeretetét.

A még öntudatlan gyermekkorban rakódnak le az ember erkölcsi világának alapjai is. Az autonómia első élménye az, hogy a gyermek megtanul mozogni. S nekiindulva a világnak földereng a szabadság és a törvény helyes fogalma is: csak úgy tud szabadon közlekedni a világban, ha megismeri és elfogadja a tárgyak és az emberek törvényeit. Enélkül a kisgyermekkor szükséges tanulókorszakán túljutva is állandóan kék-zöld foltokkal borítva csetlik-botlik a világban, egy félreértett szabadság rabságában.

Nemcsak a csecsemőkorai ősbizalom, hanem a rend és a szabadság törvénye is a családban válhat a gyermek vérévé, évekkel azelőtt, hogy fogalommal absztrahálódna. A gyermek szemében szülei kezdetben a tökéletes emberség modelljei, erkölcsi rendszere erősen heteronóm, személyhez kötött. Ebből két súlyos veszély eredhet. Ha erkölcsi értékrendszere nem indul meg az önállósodás útján, akkor sohasem válik autonóm egyéniséggé, és önállóan, felelős döntésre képtelen báb marad felnőttkorára is. Családok papucshősei, társadalmak talpnyaló szolgálatai innen termelődhetnek ki. Ha viszont a gyermek csalódik a „modellt álló” szülőben, akkor rajongása könnyen gyűlöletbe fordul, az erkölcsöt egy önkényes hatalom szemfényvesztő szeszélyének tartja, s esetleg maga is cinikussá, agresszívvá lesz (Derek Wright: *The Psychology of Moral Behaviour*, Penguin Books 1971. 205.).

E korszak végére alakulhat ki a cselekvés etikája a felnőtt világ mintájára. A gyermek saját bőrén tapasztalta meg, hogy tetteinek következményei visszafordíthatatlanok. Jelen cselekvésében már épít a múlt tapasztalataira, és számol a várható következményekkel.

Mindezt a család közösségében tanulja meg igazán. Naiv egocentrizmusát tövig nyírálhatják a szülők szeretetét vele megosztó testvérei. Megtanul együtt lenni a hozzá hasonlókkal: egymásra vannak utalva, felelősek egymásért. Természetes légkörévé lesz a kölcsönös alkalmazkodás, a játékmegosztás és a játékközösség (majd később a munka megosztása és közössége).

Bizalom, etikum és szociális érzékenység nemcsak személyiségünk vérkeringésébe szívódik bele jóval öntudatossá válásunk előtt, hanem hitünkébe is. Egészen más akusztikával hangzik föl az evangélium jóhíre a természetes bizalom és megnyíltság légkörében, mint a magába fordult, magányos, félszeg, sok rosszat tapasztalt gyermek világában. (vö. Karl Rahner: *Gedanken zu einer Theologie der Kindheit*. Schriften zur Theologie VII. Einsiedeln 1971. 323.).

Kezdetek

A kisgyerek fantáziájában a mese és a valóság még nem válik el egymástól. Mesealakjait valóságosnak látja, a valóság jelenségeit viszont beleépíti-szépíti a mesébe. A keresztény környezetben felnövő kisgyerek első tudatos hitképzetei ebben a korszakban alakulnak ki, a felnőttek — a szülők, nagyszülők, illetve a hitoktató — elbeszélései nyomán. Életrendjébe az édesanya napi búcsúcsókjával együtt természetesen simul bele az esti imádság, gondolatvilágában édesapjának eszményített képét természetesen egészíti ki a mennyei Atya alakja, aki teremtette a világot, szereti az embert, és gondot visel rá. A szentírásban érdeklí minden történet, a templomban minden kép és szobor; de persze a karácsonyi idő bellehemjét szereti a leginkább, talán még szaloncukrot is visz a Kisjézusnak.

Első átélt bűne nyomán természetesen ébred föl lelkiismeretfurdalása, és megszabadítónak érzi a bűnbánat és bűnbocsánat szentségét. Jézus személyes jóbarátjává és példaképévé lesz, és természetesen érzi a személyes egyesülést vele a szentáldozásban.

Mai pedagógiai szemléletünk idegenkedik attól, hogy valamiféle tapintatból hazug dajkamesékkel ámítsuk a gyermekeket. Az élet nagy tényeit — s ugyanígy „a keresztény esemény” nagy tényeit is — gyermekkiadásban is igazul és hitelesen mutathatjuk meg — még ha a részleteket talán leegyszerűsítjük, a pontos tudományos magyarázatot mellőzzük is. (Ehhez persze szükséges az is, hogy az evangélium eseményeit ne „költjük túl” a színezés kedvéért sem, az élet keresztény értelmezésébe pedig ne lopjunk bele egyéni babonákat. Sok felnövő gyermeknek okoz hitbéli nehézséget nagyszüleinek babonás istenképe: a mesés, hamis istenképet hamarosan kinövi a többi gyermekmesével együtt.)

J. B. Metz az elbeszélés védelmére kel a keresztény igehirdetésben is (Concilium IX. évf. 5. sz. 1973 május): a kereszténység egy történelmi eseményre épül, s a feltámadt Krisztust hirdeti, anélkül, hogy valamilyen logikai kategóriarendszerben ennek maradéktalan indoklását tudná adni. Hitünkben éljük egybe a Krisztus megmutatta világot a mindennapi tapasztalat világával. Ez a tényeket, eseményeket közlő igehirdetés módszerében különösen alkalmas a gyermekek tanítására, tartalmában azonban mindenki számára életbevágóan fontos hírt közöl.

A növekvő gyermek gondolkodásában a mese és a valóság lassan szétválik egymástól. Az egyes tárgyak, események, események fogalom- és értékrendszerbe rendeződnek. Minden élesebb kontúrokkal, realisabban rajzolódik ki — bár az eredeti, közvetlen érintkezés a valósággal többnyire megdermed ebben a fogalmi tisztulásban.

Hol kap helyet ebben a növekvő világban a transzcendens Isten? A Jézuskából hogyan lesz a történelem Jézusa és a feltámadt Krisztus? Hogyan tudja Krisztusban megtalálni azt a magasabb nézőpontot, ahonnan mindig újra, mindig magasabbrendű egységben látszik ennek a világnak az élete és a transzcendens Isten meghívása?

A kisgyermekkorban kialakított Isten-kép a továbbnövekedés idején vizsgálzik. A gyermekhit akkor fog egészségesen fejlődni, ha a keresztény élet és hit legfontosabb személyeihez és értékeihez fokozatosan növekszik hozzá. Az élet többi értékeihez hasonlóan nagyobbban tudja őket magánál, ezért mélyülő és táguló csodálkozással fogadja be. „Majd ha nagy leszel, megérted”, hallotta sokszor. Lassan ráeszmél arra, hogy ez a „majd” nem a mindentudás végállomása, hanem az egyre többet tanulást folyamata. A világnak nincs határa, ezért nincs az emberi megértésnek sem. Ahogy egyre nagyobb lesz, úgy egyre többet, egyre felnöttesebben, egyre realisabban ért meg a világ titkaiból. S talán a transzcendens Isten titkaiból is. Jézus tanítása és személye a vele foglalkozó embernek minden életkorban mást, többet mond. Ennek nyomán győződik meg lassan róla, hogy az evangélium nem eldobható, kinőhető mesekönyv.

Ez a hit egészséges, fejlődő személyiségben bontakozhat ki igazán, ehhez pedig egészséges közösségre van szükség. A hit aligha lehet pusztán egyéni, bensőséges istenkapcsolat — így könnyen elboríthatnák-eltorzíthatnák a házilag gyártott fantáziaképek, egyénieskedő érzelmek. Hitünk a szeretetben tevékeny, szeretetünk pedig csak a természetes emberi kapcsolatokban élhet. Vallási és emberi

élet, társadalmi és egyéni tudat, természetes emberi jószág és természetfölötti iszetszeretet csak együtt virágozhatnak ki vagy satnyulhatnak el. Napjainkban gyakran emlegetik azt, hogy korunk egyháza „népegyházból” a kisközösségek egyházává alakul — de nem jöttek még létre azok a „kisközösségek”, amelyek természetes élet- és gyakorlóteret adnának a krisztusi szeretetnek.

Növekedés

Eljön az idő, amikor a növendékeMBER maga veszi kezébe a saját sorsát. Gyermekkorai önfeladott magabiztossága eltűnik. Szeretné tudni végre, kicsoda is ő tulajdonképpen, mire való az élete, mi a helye a családban és a társadalomban. Maga akarja kiépíteni életstílusát, megválasztani kapcsolatait, eldönteni, kinek higggyen. Egy tizenhólc éves fiú verse művészi-hitelesen érzékelteti ezt a lelkiállapotot:

*A bőrfotel karfájára könyökölve
ültem és tünődve néztem a falat
s míg vastag cigarettajűst kavargón
töltötte meg a szobát sok minden kérdés
jedve maradt
mert nagy viták dúltak persze
belűl dörömbölön és nevetve csiklandozott
majd tepett a sok miért és hogyan és meddig
elvileg tehát tépelődő hős voltam
a valóságban ostoba kamasz
mert mit tudok én mikor gondolkozni
kezdek és véleményem lesz erről meg arról
és csak halvány Istenkép rajzolódik ki
előttem s ha erősebben akarom kon-
tűrját meghűzni a kréta eltűrik
hát húzd tovább a darabbal ami maradt
és ha porlón szétesik végre mind
egy porszemmel rajzold, hogy igazold magad.*

A maga útján akar járni, s megpróbálja kirajzolni az út várható nyomvonalát. Életkoránál fogva hajlamos az eszményítésre. Szemhatára egyre tágul. Az élet szűrke, hétköznapi, egymásnak gyakran ellentmondó eseményeit, megoldásait nem fogadja el. Kíméletlen kritikával veti el az előtte járók életét, s nagy lendűlettel fog bele, hogy egy igazabb világot teremtsen maga körül. Lelkesen hisz abban, hogy a világ és önmaga is alapjában jó, hogy minden megváltoztatható. Bármire elég erősnek és okosnak érzi magát. A jelen valóságával szembeállítja jövő terveit, amelyek természetesen hízagtalanul harmonikus és tökéletes világot álmodnak meg. „Még nem érte csalódás, minden fölfelé lendűl benne. Inkább a lehetőségeit látja, mint a határait. Elkezdte birtokba venni önmagát, személynek érzi magát, s ez feladat, de jutalom is számára. Ő az etikus ember a szó legigazibb értelmében” (Karl Rahner: Sendung und Gnade, Innsbruck 1959. 173.). „Nekem az jutott, hogy gyermeki kedvvel kockából rakjam ki a jót” — vallja egy másik tizenhólc éves.

Remek táptalaj a keresztény hit számára! De vajon megvan-e ennek a lelkesedésnek az aranyfedezete a személyiségben és az életben? Nem követik-e keserves kiábrándulások? S nem öncélű vagy akármicélű-e ez a lelkesedés? Az álmoknak ki kell állniuk a valóság tűzpróbáját, az eszményeknek át kell rostálódniuk az igazság szűrőjén — a hit csak akkor érhet igazzá és teherbíróvá.

A fiatalEMBER szemében „Isten ifjúkori optimizmusának legfőbb, közvetlen és töretlen garanciája” (K. Rahner i. m.) — de a kereszt és a halál titka még ismeretlen számára. A mennyei Atya otthona ez a világ — de mi még tékozló fiúként úton járunk benne. A feltámadt Krisztus életében és örömében részesűlünk — de a kereszt szégyenén és gyöngeségén át. Isten szentségtartója az egyház — de mennyi bűnnel, bajjal teli, „homályos tükör” ez!

A fiatalok növekvő hitének ez a válsága már a felnőttkor hitét érlelheti. A fiatalok lelkesedése az eszmények és a valóság senkiföldjén hatol át, s ezen a területen legalább annyi hit hever holtan, mint a mese és a valóság gyermek-

kori senkiföldjén. A szülői házból hozott vagy a fiatalkor rajongásával kiformált eszményrendszer sehogyan sem illik rá a valóságra. Kívül-belül minden annyi-
val kuszáltabb, töredezettség, indokolatlanabb! Az imádság szavai mintha a sem-
mibe hullanának, a szentségek mintha hókusz-pókusszá üresülnének, a hallgató
Isten mintha süketnéma volna. Ilyenkor előfordulhat, hogy őszinte többet-aka-
rás, a valóságos Isten valóságos vágya tart vissza valakit misétől, szentségektől.
Őszintétlen, bizonytalan nem akar csinálni, beéri hát a biztos kevesebb, a
biztosan igazgal — külső kapcsolata egészen megszakadhat Istennel.

Évek, évtizedek érlelődése lehet szükséges ahhoz, hogy az ember eljusson a
„krisztusi nagykorúságra”, hogy az Élő Vizek elzáródott-kiapadt forrásai újra
felfakadjanak. De többé nem a kamasz eszmények gombnyomására nyílnak meg,
hanem a Végtelennek ártézi mélyeiből törnek fel, elállíthatatlan, elemi erejű fo-
lyamatban. A gyermekkor mesevilágát, a fiatalság lendületét így megőrizve-meg-
haladva találkozhat újra hitével.

Új vérkeringés indul meg. De ez a hit többé nem a tárgyak direkt módján
próbálja megragadni a végtelent, nem kívánja, hogy az egyház „egyenes adás-
ban közvetítse” az Istent, nem kívánja valami „mennyei ügyekben utazó ügy-
nökként” Isten reklámkirakatává formálni az egyházat vagy a világot.

A kegyelemnek ez az új megtapasztalása közvetetlenebb és rejtettebb, mint az
eddiggi kategorikus hit. Áttételesebb ugyan, de valóságosabb közösséget hoz létre
a kegyelem Istenevel, mint minden korábbi hitvallás.

Rahner szerint főleg a férfiak kerülnek „legalábbis abba a veszélybe, hogy
vallásosságuk miatt vallástalanná lesznek. Valahogy minden kifejezetten vallás-
sos szertartással szemben ostobán és naivul viselkednek — a szertartások rette-
netesen aránytalanok és alkalmatlannak tűnnek ahhoz képest, amit jelentenek.
Ezért aztán a legjobbnak látják, ha elkerülik a közvetlen megpillantás és talál-
kozás lehetőségét Istennel, és némán tisztelik a Kikutathatatlant, anélkül, hogy
nevet próbálnának adni a Kimondhatatlannak” (Karl Rahner: Sendung und
Gnade 303.).

Ilyenkor lehetséges az is, hogy a „semmiből”, a fogalmakat, szertartásokat
nem ismerő emberség talajából kicsírázik egy egzisztenciális vágy a végtelenre.
A „tengerlánygú lélek” önmagát keresve a Végtelenre sóvárog. A hívó ember
Szent Pál bátorságával és tiszteltével léphet oda e keresők elé: „Ti az Ismeret-
len Istent imádjátok. Nos hát én ezt hirdetem nektek, akit ti ismeretlenül is
tiszteltetek” (Ap Csel 17,23).

Érlelődés

A fiatalon megálmodott-megtervezett világot felnőtt korunkban végig is él-
jük. A valóságban megélt világ jóval szűkösebb, szürkébb az álmainknál —
mégis sokkal elevenebb, szebb a fantázia vértelen képeinél.

Határelményeink így mindenfelől kettős tapasztalást kínálnak. Az élet gaz-
dagságát szerelemben és családalapításban, munkában és eredményekben — de
azt a fölismerést is, hogy életünk időben és lehetőségeiben végesre szabott.

Fiatalon határtalan öntudattal bíztunk a magunk erejében: a tervek és az
álmok mindent lehetségesnek ígértek, s mi minden lehetőséget elérhetőnek vél-
tünk. Lassan elérjük erőnknek, tehetségünknek korlátait: „ennyi telik tőled”. S
ez az „ennyi” — bármilyen nagyszerű is, mégis legfőljebb apró morzsája vala-
ha-volt álmainknak. Alábbhagy a szervezet biológiai lendülete, meglassul élet-
ritmunk. Megtáláljuk helyünket a munkában, a társadalomban, az emberek
között. S a befészkelődés küzdelmei és megnyugvása után körülnézünk: Mi
jön ezután? Mire van még szükségem? Mit érhetek még el?

Az újoncok lelkesedésével vetettük bele magunkat az alkotó munkába. S
az első tárgyilagos eredmények és kudarcok után lassan körvonalmazódní kezd
a mű, amelyet alkottunk. S mint a szobrárt faragó művész, mi is hátralépünk egy
lépéssel: Mit ér a művem? Miért tettem? Mivé tett engem az alkotás?

Átrendeződnék-értékelődnek emberi kapcsolataink is. Életünket betöltő és ki-
egyensúlyozó élménnyé lett a házastársi és a szülői szeretet. De legmeghittebb
szeretetkapcsolatainkról is tudjuk immár: két embernek teljes és végső egyesü-
lése a szeretetnek heves és olthatatlan, de a földön egészen soha ki nem elé-
gülő vágya.

A hit élménye is átalakul ebben az érlelődésben. Rahner szerint a kegyelmet nem tapasztalhatjuk meg földi életünk belső mozzanataként. De „megtapasztalhatjuk, hogy a Lélek több, mint az időben múltó világ egy darabja, hogy az ember célja túlmutat a világ célján és boldogságán, megélhetjük azt a merész, elrugaszzkodó bizalmat, amelyiknek nincs evilági sikerekben kimutatható alapja” (Rahner: *Über die Erfahrung der Gnade*, Herder 1961. 44.). Fiatalon megpróbáltuk befogadni az Abszolútumot is a magunk álmaiba, rajongásába, eszményeibe — és válságba juttatta hitünket. Most ráébredünk arra, hogy éppen „létünk nyugtalanító talajtalanságában tapasztaljuk meg az önmagát közlő Isten talajtalanságát, végtelenjének megérkezését, amelyet éppen végtelensége miatt tartunk semminek” (Rahner: i. m. 47.). Az ember így az érlelődés éveiben tanulja meg a földi élet apróságain át megsejteni és megélni a lét megfoghatatlan titkát. A szertartások, formulák kategóriáin túl egy transzcendentális látás így tapasztalja meg a természetfölöttit, egyre szűkszavúbb, egyre megéltebb hitben.

Az élet nagy határhelyzeteiben vagy apró döntéseiben találkozva evvel az élménnyel érlelődhet nagykorúvá gyermekhitünk. E világ határain túl fölsejlik valami néven sem nevezhető határtalan, az élet gazdagságán túl a semminek tűnő Minden, a meghódított világon túl egy Szeretet, amelyiknek — magunk is meghódítottként — csak megadhatjuk magunkat.

Beérés

Életünk végéhez közeledve érintésnyi közelbe kerülnek határaink. Testi s vele szellemi erőnk is fokozatosan csökken. Határidős életünk végleg megsemmisülni látszik (vagy éppen most készül el?), s a közelgő vég (vagy a befejeződő egész?) számadásra int. Életünknek ez az utolsó szakasza legalább olyan meghatározó, mint az ifjúkori kifejlődése. Ekkor már a gyümölcsöt szüreteljük vagy bőjtöljük annak, amit egész életünkön át megérteltünk — bár még mindig van lehetőség a változtatásra.

Testünk újra erősebben a hatalmába kerít bennünket: immár nem a rendtől és mértéktől elrugaszkodó vágyaival, hanem egyre szűkebbre szorító korlátaival. „A test eszközből akadályá lesz” — mondja Simone de Beauvoir (Az öregség, Budapest 1972. 503.). Az öregember egyre kínzóbban semmirekellő mihasznának erzi magát: létét egyre kevésbé igazolja munkájának hasznossága. Az évek nemcsak testét, hanem lelkivilágát is egyre rugalmatlanabbá, zártabbá teszik. Megszokásain nem szívesen változtat, nemigen van már kedve és figyelme bármi újnak a befogadására. Évről évre fogyatkozik azoknak a száma is, akiknek megbecsülése és szeretete önbizalommal és kiegyensúlyozott derűvel töltötte el. Kevés találabb jelző áll az öregek növekvő magányára, esendőségére, mint a tizenöt éves Weöres Sándoré: „Oly árvák ők mind, az öregek”.

Hogyan fogadja az ember az öregség támadását? A bölcsességben megöszült öregek az elgyöngülésnek, a kiüresedésnek legfőbb ellenszereként a hasznos tevékenységet és az étellel-halállal bátran szembenéző humort vagy hősiességet ajánlják. Claudel írja Naplójában: „Nyolcvan év! Rossz a szemem, rossz a fülem, nincs már fogam, nem bír el a lábam, kihagy a lélegzetem. De csodálatos, végeredményben mégis hogyan túlteszi magát mindezen az ember!”

A betegség és a halál brutális agressziója legyűri végül a jobb sorsra érdemessé vált személyt. De ki győz végül valójában? Az öregség-e fokozódó testi gyöngeségével, értéktelenségünk egyre kínzóbb tudatával, az üressé vált idő unalmával, az öregkor sajátos nárcizmusával — vagy mi győzzük le korunkat és halálunkat, nem pusztán a magunk erejével, hanem az Atyának Fiát feltámasztó szeretetével?

Nemcsak emberségünknek végső nagy kérdése ez — hanem hitünké s az Istenbe nyíló életünké is. Az öregséget csak immanens mértékkel mérő Ilyés Gyula szerint is „életünk öröklét igényű” (Kháron ladikján, Budapest 1969. 55.): Létünk valóban az örök életet igényli, nem pusztán a meglévőnek megszépítését, ideig-óráig való meghosszabbítását. Hitünknek most már minden köntőfalazás nélkül szembe kell néznie az élet jelenlegi és végső értelmével. A keresztény halálban — többé-kevésbé tudatosan — végül minden ember Krisztushoz hasonlóan „kitárt karral elfogadja a kínhalált”. Amikor már-már a kétségbeesésbe taszítja bele önmaga értéktelenségének, méltatlanságának, semmiségének tudata,

akkor tudja egészen rábízni magát az Atya szeretetére, értékességének egyetlen garanciájára.

Ekkor érik be végleg gyermekkorunk hite. Nincs többé Isten és világ, eszmények és valóság, hívők és hitetlenek ellentéte, vetélkedése. Fölsejlik lassan, hogy valóban Isten minden mindenben, még bennünk is. Növekvő boldogsággal vesszük észre, hogy egyre kevésbé vagyunk fontosak a magunk számára, s egyre súlytalanabb alázattal fogadjuk el a világ szépségét, ember és Isten szeretetét, a végesben a Végtelet.

TEILHARD DE CHARDIN

HOGYAN HISZEK⁽¹⁾

Hiszem, hogy a Világegyetem Fejlődés,
Hiszem, hogy a Fejlődés a Szellem felé
tart.

Hiszem, hogy a Szellem (2) Személyes-
ben teljeseedik be.

Hiszem, hogy a legfelső Személyes az
Egyetemes Krisztus.

ELŐSZÓ

Mint minden emberi ismeret, akként a Valláslélektan is tapasztalatokra épül. Tényekre van szüksége. S mert a vallási tények csak a tudat legmélyén bukkannak fel, ezért a Valláslélektan egyéni „vallomásokra” vár, hogy kibontakozhasson.

A következő lapokon pusztán csak ilyen adatközlés céljából próbálom rögzíteni, hogy keresztény hitemnek mik az alapjai, árnyalatai és határai vagy nehézségei. Egyáltalán nem tartom magamat másoknál jobbnak vagy fontosabbnak. Éppen csak úgy hozta a sors, hogy az én esetem jó néhány másodlagos ok miatt jellemző s ezért megérdemli, hogy följegyezzem.

Hitem eredetisége az, hogy gyökerei két olyan területre fúrnak, amelyeket általában ellentéteseknek tartanak. Neveltetésem és szellemi képzettségem révén „az Ég fiai” közé tartozom. De temperamentumom és szakmai tanulmányaim „a Föld fiai” közé sorolnak. Az Élet engem két olyan világ kellős közepére állított, amelyeknek mindennapos tapasztalatból ismerem elméletét, nyelvét, érzelmeit. Nem építettem belső válaszfalat e két világ közé, hanem hagytam, hogy ez a két, látszólag ellentétes befolyás teljesen szabadon hasson egymásra lelkiem legmélyén. Harminc évet szenteltem ennek a belső egységnek a keresésére. S ennek a folyamatnak a végén azt tapasztalom, hogy természetyszerűen jött létre szintézis a két nógató áramlat között. Az egyik nem ölte meg, hanem erősítette a másikat. Ma bizonyára jobban hiszek Istenben, mint bármikor. S az is biztos, hogy a Világban is. Vajon egyéni méretek szerint nem éppen ez lehetne-e az a sajátos, legalábbis kezdeti megoldás arra a nagy lelki problémára, amelybe ma ütközik az emberiség haladó szárnya?

Tehát szinte szelek szárnyára bízom, hogy gondolataim kicsírázzanak. De azt is újra hangoztatom: e néhány lap semmiképp sem tart igényt arra, hogy általános hitvédelem-elméletet adjon. Pusztán csak arra korlátozódtam, hogy elmondjam egy személyes élmény kibontakozó állomásait, már amennyire megérttem őket. S ezért nem fognak mindenkit kielégíteni. Egyik-másik olvasóm vitatónak fogja találni némelyik evidenciámat s emiatt máris szét fog szakadni az egyes fogalmakat összefűző kapcsolat.

Az mégis biztos, hogy végtelen sokféle kifejezési forma mögött végeredményben csak egyetlen pszichológiai tengelyt követhetünk, amikor lelkünk Isten felé halad. Ha talán sok mindent igen szubjektív fogalmakkal fejezek is ki, szükségképp megvan lelki megfelelőjük a tőlem különböző beállítottságú emberekben. S a szimpátia révén visszhangra találhat bennük is. Az Ember igazá-

ban ugyanegy mindnyájukban; s ha elég mélyre szállunk le önmagunkba, a vágyak s a fény közös talábjára találhatunk. Ezt fejezi ki már az a pár szó is, amely mondanivalóm lényegét tartalmazza: „Az Egyetemet azzal tapinthatjuk meg, ami bennünk legkevésbé közölhetően személyes”.

BEVEZETÉS

Gondolataim meg akarnak maradni a szoros értelemben vett lélektani síkon. Ezért így határozom meg a „hitet”: *bármiféle szellemi odatapadás a Világegyetem valamelyik egyetemes perspektívájához*. Azt is megkísérelhetjük, hogy egy-egy ilyen meggyőződést a szabadságnak („választásnak”, „opciónak”) vagy az érzelmi világnak („vonzódásnak”) bizonyos kísérőjelenségeivel határozzuk meg. Szerintem ezek csak leszarmazott vagy másodlagos vonások. Vallom, hogy a pszichológiai hit aktusának lényeges jegye az, hogy lehetségesnek fogunk fel és valószínűvé növelünk egy olyan következtetést, amely térbeli kiterjedésével vagy időtávlata révén túlszárnnyal bármiféle elemző gondolati előkészítést. *Hinni* annyit jelent, hogy *szellemi szintézist alkotunk*.

Ezek leszögezése után azt gondolom, hogy az első feltétel, amelynek alapján tapasztalatunk *valódinak* fogad el egy tárgyat, nem azt jelenti, hogy ez a tárgy mindig azonos marad önmagával, vagy hogy — ellenkezőleg — folyton változik; hanem azt, hogy a tárgy megőriz bizonyos sajátosan jellemző dimenziót s ezáltal folyton *egyveretű* marad. Körülöttünk minden élet egy másik életből születik, vagy valami „élet-előttiből”; minden szabadság egy másik szabadságból vagy „szabadság-előttiből”. Hasonlóképp — én így látom — *minden hit egy másik hitből születik*. A hitnek ilyen születése persze nem zár ki ésszerű megoldást. Mint ahogy a szabadság a Természetben úgy nyilvánul meg, hogy megkötő hatásokat ragad meg és használ fel saját maga megszervezésére, akként a hit is úgy növekszik szellemünkben, hogy gondolatok és tettek összefüggő hálózatait szövi maga köré. De ez a hálózat végeredményben csak a kezdeti Hit szerves hatására növekszik és marad is meg. Ezt így követeli — átvive a valláslélektan területére — az egyveretűség elve, amely a Természet szintetikus átalakulásaiban dolgozik.

Hinni annyit jelent, mint *szintetikus aktust kibontakoztatni*. De ennek *legelső lépése, eredete: megfoghatatlan*.

Ebből a kettős állításból az következik, hogy amikor önmagamnak ésszerűen akarom megmutatni keresztény hitemet, nem áll rendelkezésemre (s nem is akadt) más módszer, mint csak az, hogy igazoljam magamnak pszichológiai fejlődésem jogosultságát. Ennek első fázisában szükségesnek tartom, hogy fokról fokra egyre elemibb hittényekhez szálljak lefelé, egészen valamiféle alapvető intuíción, amely alatt már semmit sem vagyok képes világosan megkülönböztetni. A második fázisban pedig igyekszem fölemelkedni egymást követő hit-aktusaimnak természetes sorozatán (majdnem azt mondtam: „filumán”, törzságán) egy olyan átfogó szemlélet felé, amely végül is egybeesik a kereszténységgel. Először azt igazolni, hogy föltétlenül szükséges a kezdeti hit szilárdsága. Aztán pedig megmutatni, hogy a növekedés egymásra következő fázisain át szervesen folytatódik ez a hit. Magam számára nem ismerek másfajta hitvédelmet. S ezért nem is ajánlhatok más azok számára sem, akiknek azt a legteljesebb boldogságot kívánom, hogy valamikor színről színre lássák az egyesített Világ-mindenséget.

ELSŐ RÉSZ

A HIT EGYÉNI ÁLLOMÁSAI

1. Hit a Világban

Ha valami belső felfordulás következtében egymás után veszteném el hitemet Krisztusban, hitemet a személyes Istenben, hitemet a Szellemben, azt hiszem, mégis rendületlenül továbbra is *hinnék a Világban*. A Világ (a Világ értéke, tévedhetetlensége és jósága): végeredményben ez az első, utolsó és egyetlen dolog, amiben hiszek. E hit által élek. És érzem, hogy halálom pillanatában minden kétely fölé kerekedve ennek a hitnek adom át magam.

Hogyan írjam le, miként igazoljam ezt a mindent megalapozó odaadást?

A hit a Világban — leginkább kibontakozott formájában, ahogyan én meg tapasztalatom — olyan érzékben nyilvánul, amely igen világosan lát egyetemes összefüggéseket, kölcsönös viszonyokat. A Folytonosnak bizonyos fajta filozófiája szembe akarta állítani a Világ értelmi szétaprózódását a Misztika haladásával. Bennem nem így van. Minél hűségesebben válaszol valaki a modern gondolkodás és a mai tudomány analízist sürgető hívására, annál inkább érzi, hogy kozmikus kapcsolatok hálója köti le. A Megismerés Kritikája révén az alany egyre inkább azonosulni látja magát a Világegyetem legtávolabbi területeivel; s ezeket csak úgy tudja felfogni, hogy egyetlen testet alkotnak övele. A leíró, történeti és tapasztalati Biológia az élőlényt egyre jobban a Bioszféra egész szöttekébe fonja. A Fizika határtalan egyveretűséget és sorsközösséget mutat meg az Anyag rétegeiben: „Minden összefügg mindennel”. Ilyen elemi formában kifejezve, a hit a Világban nem sokat különbözik a tudományos igazság megszerzésétől: abból áll, hogy szívesen hatolunk olyan tény mélyére (az egyetemes összekapcsolódás tárgyába), amelyben senki sem kételkedik; igyekszünk valamiképp elsőséget biztosítani ennek a ténynek a tapasztalat többi eredménye felett. S én azt gondolom, hogy hitem születésekor a döntő lépés ennek a hívó szónak s ennek a „lelkessültségnek” együttes hatására valósul meg. Minden gondolkodó ember szemében idő- és tér-szötte vég nélküli rendszert alkot a Világmindenség. Mindenki egyetért abban, hogy a Világ hatalmas „blokk”. Számomra ez a kifejezés csak kezdetleges és ingatag elgondolás, amely föltétlenül elvisz ehhez a határozott megállapításhoz: a Világ *Egész*et alkot. Jogos-e az átmenet az egyik kifejezéstől a másikig?

Fontos erre figyelni. E kezdeti fokon a Minden eszméje még igen homályos bennem, szinte teljesen határozatlan. Sztatikus, vagy dinamikus totalitásról van szó? — anyagirol, vagy szellemiről? — fejlődve előrehaladóról, avagy periodikusról és körbeforgóról? E kérdésekkel még nem törődöm. Csak megsejték vagy megérzem a létezők s a jelenségek között együttese fölött valami olyan globális Valóságot, amelyet az jellemez, hogy szükségesebb, állandóbb, gazdagabb és fátylai szöttekével sokkal biztosabban létezik, mint az általa beburkolt akármelyik egyedi dolog. Más szavakkal kifejezve: számomra a Világban már nem „dolgok” vannak, hanem csakis „elemek”.

Az „együttestől” a „Mindenség”, a „dolgoktól” az „elemekig” alig észrevehetően tűnik az átmenet. Még egy kevéske, és szinte ezt mondjuk: azonosság van közöttük! Pedig igazában itt van az az első pont, ahol két ágra oszlik a gondolkodó emberi tömeg. Néha azt képzeljük, hogy lehetetlen vállalkozás a szellemek vagy lelkek osztályozása. Valójában igen egyszerű Törvényt követ. Ama végtelen sok másodlagos különféleség között, amit a társadalmi érdeklődés, tudományos kutatómunka vagy vallási forma különböztetése okoz, igazában két fajta — és csakis két különböző — embercsoport létezik: vannak, akik nem jutnak túl (vagy nem érzik szükségesnek, hogy túljussanak) a sokféle valóság érzéklésén, még ha egyébként önmagában igen kötöttnek, összefüggőnek mutatkoznak is a sokféle dolgok; mások szemében viszont ugyanennek a sokféle valóságnak érzéklése föltétlenül valamiféle egységben teljesedik be. Az első csoport: a pluralistáké. A másik: a monistáké. Az előbbiek nem látnak. Az utóbbiak látnak. Vajon e két ellentétes törekvés születéstől fogva jellemzi az egyik, illetve a másik csoport tagjait? — s ennél fogva változhatatlan? S van-e joga egyiknek vagy másiknak, hogy kijelentse: „Nálam az igazság”? Már itt rejlik csirájában a hit abszolút értékének és a megtérés jelentőségének súlyos problémája.

A legkényelmesebb megoldás (amivel csakugyan sokan elodázzák a kérdést) ezt mondogatja: „Csak ízlés és *temperamentum* dolga az egész. Az ember monistának születik, avagy pluralistának, mint ahogy geológusnak vagy zenésznek készül már születésekor. Semmi „tárgyilagosság” nem lehet keresni e két magatartás mögött. Egyszerűen csak ösztönös beállítottságunk villan elő a két szempont egyike avagy másika iránt, amelyek egyformán megtalálhatók a Világmindenségben”.

En azt gondolom, hogy ez a válasz csak kibúvó.

Mert először is: ha valaki csakugyan gondolkodik, belátja, hogy e két álláspont igazában nem egyenértékű. A pluralista álláspont olyan, mint a fixista: e szavak csak űrt, hiányt rejtjenek. Alapjában véve a pluralista nem fogad el semmiféle pozitív álláspontot. Éppen csak arról mond le, hogy magyarázatot

adjon. Tehát vagy tagadja a *pozitív*nak bármiféle felsőrendűségét a *negatív* felett; vagy pedig meg kell hajolnia a számunkra kínálkozó egyetlen konstruktív lehetőség előtt: szükségképp úgy kell tekintenem a Világmindenséget, mintha egy volna.

De hát kell-e *szükségképiséget* emlegetni e kérdésekkel kapcsolatban? S a Világban az Egész jelenléte nem állítja-e élénk valamiféle fény közvetlen meglátását? Azt gondolom, hogy igen. S azt is gondolom, hogy éppen ennek az alapvető intuíciónak az értékén nyugszik hitem egész épülete. Mert ha számolok azokkal a tényekkel, amelyek tudatom legmélyén találhatók, hat bizony arra a gondolatra jutok, hogy az Ember — éppen ama helyzete következtében, hogy „binnen van a Világban” — sajátos *érzéssel* rendelkezik, s ez többé-kevésbé világosan tárja elé azt az Egészet, amelynek ő egyik része. Igazában nincs mit csodálkoznunk, hogy ilyen „ kozmikus érzékünk” van. Az Ember szexuális lény, tehát megérzi, meglátja a szerelmet. Elemként szerepel a Világban, tehát hogyan ne érezné meg homályosan a Mindenség vonzását? Bizony a vallási, költői, szociális és tudományos Misztika óriási és sokféle formájú területén semmit sem magyarázhatunk meg egy olyan képesség hipotézise nélkül, amellyel szintetikususan reagálunk a dolgok térbeli és időbeni együttesére, hogy ezáltal az Egészet ragadjuk meg a Sokféle mögött. Ha úgy tetszik, „temperamentum” ez is, mert — akárcsak a szellem többi adománya — a kozmikus érzék is nem egyformán élénk és nem egyforma az átható ereje az egyes egyedekben. De *lényeges* temperamentum, alapvető beállítottság: benne föltétlenül s ugyanúgy fejeződik ki emberi létezésünk struktúrája, akárcsak a továbbélés vagy az egyesülés vágyában. Főntebb mondtam, hogy két alapvető szellemi kategória van: pluralisták és monisták. Most már finomítanom kell ezt a kifejezést. Lehet, hogy egyik-másik egyénben elsorvadt vagy alszik az „Egész érzéke”. De inkább az Anyag esik ki a tömegvonzás törvénye alól, mintsem hogy egy lélek a Minden-ségben-Jelenlétből. A pluralisták is emberek, éppen ezért ők is képesek arra, hogy „lássanak”: észrevehetnék, hogy ők igazában olyan monisták, akik nem tudják, hogy monisták.

Később, amikor szellemi fejlődésem logikáját fogom érzékeltetni, rá fogok mutatni, milyen szilárdan biztonságos az emberi vallási eszmévilág, mert tudatosan él az Egész iránt szenvedélyesen átértett vonzódásban. S ettől az alapvető és hatalmas áramtól fogom várni, hogy végleges irányt szabjon, mert saját gondolataim még haboznak a végleges cél kérdésében. Egyelőre már az is elég, hogy szilárdan látom: az emberek csaknem egyhangúan elismerik, hogy mekkora értéke van a mélyen átértett személyes intuíciónak.

Rábízom magam az Egy-Világba s a Tévedhetetlen-Világba vetett homályos hitemre. Vezessen, ahová akar.

2. Hit a Szellemben

Amit jól megfigyelünk, világossá válik. Érzékelésünknek ez az egyetemes törvénye érvényes a kozmikus érzékre is. Csak akkor ébredhetünk az Egész tudatára, ha az Egyetemes Valóságnak kezdetben határozatlan vonásai lassacskán alakot öltenek, amint tapogatódzva előretartunk. Azt gondolom, hogy hitem születése eddig a pontig szinte organikus és reflex jelenség volt: mint ahogy szemünk felvillan a fény hatására. Világképem kialakulásában most már megkülönböztetem olyan tényezőket szerepét is, amelyek határozottabban függenek össze korommal, neveltetéssel és személyemmel.

Első pontként világosan látom — oly evidensen, hogy egy percig sem ingadozom —, hogy a Világ egysége dinamikus és evolutív természetű. Itt éppen csak magamban is fölfedezem azt a tényt, hogy egyénileg én is megkaptam a Tartamot kinyilatkoztató nagy meglátást, amely száz év óta oly gyökerestül módosította az Emberiség Világképét. Azon a Téren kívül, amely Pascalt lcnýűgözte, itt van számunkra az Idő: nem skatulyaként szereplő idő, amibe szépen elraktározódnak az évek; hanem szerves idő, amelyet az egész Valóság kibontakozása mér. Valamikor úgy néztük saját magunkat és a körülöttünk lévő dolgokat, mint önmagukra zárt „pontokat”. Ma a létezők úgy tárulnak élénk, mint vég nélküli fonál-nyalábok, amelyek egyetemes folyamatba szövődnek. Hátrafelé minden a Múlt szakadékába merül. Előre pedig minden a Jövő mélysége felé lendül. Története révén minden egyes létező az egész Tartamra kiterjed, az Idő

teljes szöttezésére. S egy-egy egyed fejlődése (Ontogenezis) éppen csak végtelen kicsinyke eleme annak a Kozmogenezisnek, amely végeredményben a Világmindenség egyediségét és szinte igazi arcát fejezi ki.

Ekként tehát az egyetemes Egészet — akárcsak minden egyes elemét — az őt éltető sajátos mozgás határozza meg számomra. De miféle ez a mozgás? Hová sodor bennünket? Ha dönteni akarok, most már itt nyüzsgök bennem és felsorakozik sok olyan megsejtés és világos meglátás, amelyet szakmabeli kutatómunkám során gyűjtöttem. S az előbbi kérdésre az Élet történéseként — legalább annyira, mint filozófusként — adom a választ, amely szellemem és szívem legmélyéről fakad: „Az egyetemes Egész mozgása a Szellem felé tart”.

Szellemi fejlődés. Jól tudom, hogy sok természettudós és fizikus szemében (s talán legnagyobb részük számára) még ellentmondónak, vagy legalábbis tudományellenesnek tűnik e két fogalom összekapcsolása. Mivel az evolucionista kutatómunkának sikerül a felsőbb tudatállapotokat fokról fokra összekötnie a látszólag élettelen megelőző fokokkal, ezért ugyancsak engedünk annak a *materialista illúzió*nak, hogy „valóságosabbnak” látjuk az analízis elemeit, mint a szintézis eredményeit. Ezért azt képzeltük, hogy az Idő fölfedezése, amely le-döntötte azokat a gátakat, amelyek mögött a sztatikus szemléletmódú filozófia féltve melengette a „lelkek” transzcendenciáját, — részecskék árjára szedi szét a Szellemet. S ezt szajkóztuk: „Nincs többé szellem! Csakis anyag létezik!” Meg vagyok győződve róla, hogy vége már ennek a hátrafelé-bukásnak, és hogy most már ugyanez az evolucionista áramlat visz az ellenkező meggyőződés felé: „Nincs többé anyag! Csak szellem létezik!”

Az én esetemben ez a „pálfordulás” akkor következett be, amikor az „emberi jelenséget” tanulmányoztam. Különös valami: az Ember, minden tudomány központja és megalkotója az egyetlen tárgy, amelyet tudományunknak még nem sikerült a Világegyetem egyveretű elgondolásába szőnie. Jól ismerjük csontjaink történetét. De reflexív szellemünk számára még nem találtunk szabályszerű helyet a Természetben. Abban a Kozmoszban, ahol még a mechanikus működéseknek és a véletlennek adunk elsőséget, a Gondolat, ez az óriási jelenség, amely forradalmiasította a Földet s az egész Világgal felér, még mindig megfejtethetetlen rendellenességként szerepel. Az Embernek éppen legemberibb jellegzetességét még manapság is szörnyszülött és kínosan zavaró eredményként kezelik.

Hogy kijussak ebből a paradox helyzetből, elhatároztam, hogy megfordítom a probléma elemeit. Ha az Anyagból indulunk ki, akkor megoldhatatlan egyenlet ismeretlenévé válik az Ember. Miért ne állítanánk az Embert a Valóság ismert végpontjára? Az ember kivételnek tűnik. Miért ne tekintenénk őt a Világegyetem kulcsának? Az Ember nem viseli el, hogy mechanikus szemléletű kozmogóniába szorítsák. Hát nem kellene a Szellemből kiindulva felépíteni valamiféle fizikát? Jómagam megpróbáltam erről az oldalról megközelíteni a problémát. S íme egyszerre szinte lábam elé hullott a legyzótt Valóság titka (3).

Először is a változó tényező pusztá fölcserélése következtében formát öltött a földi élet teljes egésze. Amíg merőben anatómiai részletek alapján törekszünk elrendezgetni az élőlények tömegét, addig rendetlenül sziporkázik szét ezer különféle irányba. De könnyedén bontja ki ágait, mihelyt egyre nagyobb spontaneitás és folyton növekvő tudat szüntelen kivirágzását keressük benne; s ekkor a Gondolat megtalálja természetes helyét ebben a kibontakozásban. Mivel végtelen sok szervesen összefüggő tapogatózás készíti elő a gondolkodó állatot, már nem fogjuk kivételnek tekinteni a természetben; éppen csak azt a legmagasabb embrionális állomást képviseli, amelyet meg tudunk ismerni a Szellem földi növekedésében. S ezzel az Ember egy csapásra a Világ főtengelyére kerül. Aztán ha ezt az első megállapítást csaknem szükségszerűen egyetemesítjük, akkor még hatalmasabb távlatok nyílnak. Ha az Ember a Föld kulcspontja, hát akkor maga a Föld miért ne lehetne a Világ kulcsa? Idők során szüntelen „pszichés” növekedést állapítunk meg a Földön. Vajon ez a nagy szabály nem lehetne-e az a legegységesebb meghatározó, amelyet az egész Világmindenségre alkalmazhatunk? Ha az Anyagot akarjuk az Evolúció alapkövévé tenni, elvesztjük magát az Embert; mert rakjuk bár össze az összes létező determinizmust, ezzel a szabadságnak még árnyékát sem tartjuk kezünkben. A Szellem-alapú Evolúció viszont érintetlenül hagy minden fizikai törvényt s közben egyenesen visz el a Gondolathoz; mert rendezetlen elemi szabadságok tömege egyenlő a determinált-

tal. A Szellem-bázisú evolúciós látás *egyszerre* fogadja el és menti meg az Embert meg az Anyagot is. Tehát ezt a megoldást kell választanunk.

Amikor ezt a sikeres megoldást megállapítom, számomra végleg teljessé válik valamiféle „hit a Szellemben”. S ennek főbb lépéseit következőképp fejezhetem ki:

a) A Világ Egysége úgy mutatkozik tapasztalatunk számára, mint a kezdetben sokféle (pluralizált) és szinte anyagivá vált (materializálódott) Tudat együttes emelkedése — valami egyre inkább szellemi állapot felé. Amikor teljes és szenvedélyes odaadással fogadom el ezt az alapvető tételt, akkor állásfoglalásom gyökerestül szintetikus, mert fokozatos és harmonikus szervezetségnek eredménye, amely mindenre kiterjed, amit csak megismerhetek a Világban. Nincs más formula, amely megfelelőbben foghatná át tapasztalatunk teljes egészét.

b) Az öt meghatározó helyzetéből kifolyólag (ti. hogy az egyetemes Fejlődés végpontján jelenik meg), igen világossá válik annak a Szellemnek sajátos természetete, amelyről mi beszélünk: egyáltalán nem jelent valami Anyagtól független s vele hadilábon álló „lényeket” (4), sem pedig a testek világában gyökérteletlenül lebegő és fogolyként vergődő erőt. Amit én Szellemnek nevezek, az a következő: a „szintézisnek és szublimálásnak Szelleme”, amelyben fáradtságos küszködés során, végtelen sok próbálkozás és kudarc közepette válik központivá az egyetemes Sokféleségben szétszórt egységesítő erőnek színe-java. *A Szellem az Anyag méhében születik s az Anyagnak funkciójaként.*

c) Íme ennek a szemléletmódnak gyakorlati következménye: az élet ködös tájain az Embernek iránytűként szolgál egy abszolút biztos biológiai és erkölcsi szabály: ő is tartson mindig a „nagyobb tudat felé”. Ha ezt teszi, biztosan együtt halad a Világmindenséggel, s vele is ér célba. Más szavakkal: ítéleteinkben abszolút értékelv legyen a következő: „Akárhogy is, de többet ér a tudatos létezés, mint a kevésbé tudatos”. Számomra ez az elv még a Világ létezésének is alapvető feltétele. S bizony mégis igen sok ember nyíltan vagy rejtetten kétségbe vonja, miközben nem is sejti, hogy tapadása milyen brutális álláspont. Nemegyszer előfordult, hogy a filozófia vagy a vallás kényesebb modern problémáiról folyó meddő vitában a vitázó fél durván közbevágott: „Egyáltalán nem látom, hogy az emberi létező miért volna a Soksejtúnél abszolút magasabbrendű... Egyébként is a 'Haladás' a népek rákfenéje...” Eszmecserénk a levegőben lógott, ködként párázott egy gyökeres ostobaság felett. Az én jóemberem — akármily bölcsök bölcsé volt is — képtelen volt megérteni, hogy a világon egyetlen igazi valóság van: a növekedés szenvedélyes akarása. Ő még nem tette meg azt az első lépést, amely nélkül logikátlan és érthetetlen marad számára minden további szavam.

3. Hit a Halhatatlanságban

Amikor eljutottam oda, hogy hittem a világ szellemi Evolúciójában, engem is (mint — gondolom — már sok más embert) megkörnyékezett a kísértés: „Elég már. Megállhatunk.” Van-e szükség még arra is, hogy túlmenjünk ezen a reménybeli látáson, a létezés erkölcsi magatartását alapozzuk meg, igazoljuk és tegyük tisztává az életet? Pedig közben, ahogy elámulva és egész énemben együttrezdülve néztem a Mindenséget, megint csak azt éreztem, hogy hitem kibontakozása tovább folytatódik. S felismertem, hogy még mit sem ér a Szellem fölfedezése önmagamban és körülöttem, ha egyszer ez a Szellem nem halhatatlan. A *halhatatlanság*... Igen általános jelentést adok ennek a szónak: *visszafordíthatatlanság*. Azt gondolom, hogy az egyetemes haladás minden eszméjével sajátos jellemzőként vagy szükséges kiegészítőként társul a visszafordíthatatlanság.

Már éppen a Szellem struktúrája sugallja azt az első gondolatot, hogy a Világmindenség — a maga *együttes egészében* — sosem állhat meg, nem is visszakozhat abban a mozgásban, amely egyre több szabadság és folyton nagyobb tudat felé sodorja. A Szellem lényegesen olyan fizikai nagyságrend, amely szüntelenül növekszik, hiszen nem szabhatunk fogható határt a megismerés és a szeretet elmélyülésének. De ha megállás nélkül növekedhet, vajon ez a tény nem azt jelzi-e már, hogy *csakugyan* fog is növekedni abban a Világegyetemben, amelynek alapvető törvénye így fogalmazható meg: *minden, ami lehetséges, meg is valósul*. Valóban, akármily mélyre fúr is le tapasztalatunk és kísérleti kutatómunkánk, mindig azt látjuk, hogy a Tudat növekszik, végig az idő korszakain át. Azt persze vég nélkül vitathatjuk, vajon az emberi értelem egyéni tökéletessége növekedhet-e

még a Történelem folyamán. De valami máris kétségtelen: az elmúlt két évszázad rövid időszakában lenyűgöző mértékben gyarapodtak a szellem *kollektív* erői. Körülöttünk minden ember közelebb jut az összes többihez, s az Emberiségben minden arra készül, hogy sűrűsöen egyetlen egészet, egyetlen egységet alkosson. Nem kell elhagynunk a tények talaját, s ma bizony elmondhatjuk, hogy körülöttünk az egész Világot két együttdolgozó és egyformán visszafordíthatatlan áramlás ragadja tova, de ellentétes irányban: az Entrópia és az Élet.

Az Élet (a maga egészében nézve) képtelen hátrálni. Már ez is szilárd támaszpont ahhoz, hogy higgyünk a Szellemben és a Szellem hódításainak romolhatatlanságában. Egy ilyenfajta bizonyítás ellen mindig azt lehet felhozni, hogy tapasztalati síkon mozog s végeredményben a Mindenségnek csak határolt területére és fázisára korlátozódik. A „Halhatatlanságot” megfelelőbb volna közvetlenül összekapcsolni a kozmikus Evolúciónak valamelyik lényeges tulajdonságával. Lehetséges-e ez?

Én azt gondolom, hogy igen; s magam használatára már rég megtaláltam ennek a problémának megoldását a „Tevékenység” elemzésével. A cselekvés (vagyis ha arra fordítjuk akaraterőnket, hogy valami előbbrejutást valósítsunk meg) olyan egyszerű dolognak tűnik, hogy — azt hisszük — nem is kell magyarázni. Pedig igazában ezzel az elemi működéssel is úgy vagyunk, mint a külső érzékeléssel: a „józan hétköznapi ész” szerint közvetlenül érthető a látás, értés, érzékelés aktusa; valójában viszont csak a Kritika óriási erőfeszítései igazolhatják ezeket az aktusainkat, s ennek eredménye az lett (főntebb már mondtuk), hogy mindegyikünk külön-külön és együtt is csak egyetlen egészet alkot a Világmindenség egészével. Ugyanígy van a Tevékenység kérdésében is. Világos, hogy cselekvésünk. De a Valóságnak milyen strukturális sajátosságokkal kell rendelkeznie, hogy ez az akarati mozgás létrejöhesse? S a Világnak milyen feltételeket kell teljesítenie, hogy működhessek benne az öntudatos szabadság? A cselekvés problémájára *Blondel*-el és *Le Roy*-val ezt válaszolom: „Hogy mozgásba jöjjön az a látszólag oly parány valami — az emberi aktivitás —, ahhoz nem kevesebb kell, mint egy romolhatatlan eredmény vonzása. Csakis egy halhatatlan hódítás reménye indíthat minket útra”. S azonnal le is vonom a következtetést: „Tehát Halhatatlan van előttünk”.

Vizsgáljuk csak meg ennek az ésszerű következtetésnek fő tételét és logikai összekötő kapcsát.

Először a fő tételt. Számomra a fő tétel elemi lélektani tényt alkot, még ha a belső látásnak bizonyos pallérozottsága kell is a megértéséhez. Jómagam világosan látom. Amikor *valódi tevékenységről* van szó, vagyis ha az ember valamit a saját életéből áldoz fel, én azzal a belső meggyőződéssel vetem magam a tettbe, amit már az öreg *Tukididész* is észrevett: „Örökreszló művet alkotok”. Persze nem az a hiú vágy hajt, hogy nevemet akarom megörökíteni az utókor számára. De valami mélyből fakadó ösztönös érzés azt súgja nekem, hogy egyetlen megkívánható boldogságom az lehet, hogy atomnyi mértékben közreműködöm a Világ végleges felépítésében; s hogy végeredményben semmi más sem képes lekötni érdeklődésemet. Felcsiholni — vagy finom lényegében szublimálni valami végtelen parányi abszolútót. Mindörökké fölszabadítani egy kevéske létet. Minden más csak szánalmas hiúság.

Már igen sokszor előfordult, hogy kétségbevonták belső tanúbizonyságom értékét. Nem egy barátom kijelentette, hogy ő bizony nem érez semmi hasonlót. Ezt mondták: „Ugyan kérek, temperamentum kérdése az egész. Neked igényed a filozofálás. De mire jó sokat okoskodni, töprengeni hajlamaink felett? Mi egyszerűen azért dolgozunk, kutatunk, mert tetszik nekünk mindez, mint ahogy jól esik lehajítani egy pohár bort...” Én pedig — mert tökéletesen biztos vagyok benne, hogy lelkem mélyén valami lényegesen emberi, tehát egyetemes hangot hallottam — így válaszolok nekik: „Nem ástok le szívetek és agyatok mélyére. S persze ezért még csak szunyókál bennetek a „kozmosz Érzék” és a Hit a Világban. Igen, vonz és ki is elégít benneteket a harc és a hódítás. De vajon nem veszítitek-e észre azt is, hogy éppen az a szenvedély elégíti ki benneteket az erőfeszítés vágyát, hogy valami véglegesen előrejutott”? S akkor is dolgoznátok-e, ha valamikor (akármily messzi jövőben) *semmi, de semmi* nem maradhat meg munkátokból *senki* számára sem? Most még szentimentális és törekeny az élet-vágyatok. Fura alaknak néztek engem, mert elemezni igyekszem életkedvem s a Világ valamelyik szerkezeti vonásához akarom kötni. De bizony mondom nektek, hogy mielőtt holnap elindulunk arra a nagy kalandra, amiből majd a vég-

leges beteljesedésnek kell fakadnia, arra lesz szükség, hogy az egész emberiség magába mélyedjen s istenigazában megvizsgálja: mit is ér az őt előrehajtó nagy lendület... S csakugyan megéri-e a fáradságot a magunkba-merülés, sőt még az is, hogy szenvedélyesen nekifeszünk a Világ továbbvitelének?... Minél inkább emberi az Ember, annál inkább csakis annak adhatja szívét, amit szeret. Végeredményben pedig csak a romolhatatlant szereti... Akármennyire kitágítják is a Haladás határait és idejét, ígérhetek még száz és száz millió évet a Föld fejlődéséhez... de ha az válik bizonyossá, hogy ennek az időnek végpontján a tudatnak teljes zéróra kell semmisülnie és *sehol sem marad meg belőle titokzatos színe-java*, akkor — bizony mondom — *le fogjuk tenni munkaeszközeinket s kikiáltjuk a sztrájkot. A teljes halál látványa*... (sokat kell eszmélődni e szó felett, hogy fel tudjuk mérni: micsoda romboló hatalma van lelkünkre)..., ismétlem: ha tudatosítanánk magunkban a totális megsemmisülés perspektíváját, azonnal kikapasztaná bennünk a tettvágy minden forrását. Nézzetek csak körül: mint növekszik azok száma, akiknek lelke mélyén meddő unalom ásit, vagy akik öngyilkosok lesznek, mert el akarnak szökni az élet elől... Közel van az az idő, amikor az Emberiség észreveszi, hogy biológiailag eljutott arra a pontra, ahol választania kell — öngyilkosság, vagy imádás között, mert olyan helyet foglal el a kozmikus Evolúcióban, hogy képes már fölfedezésre és kritikára is.”

De ha gondolatsorom fő tétele helyes, vagyis ha nem képzelgés, hanem belső szükségesség miatt csakis a Halhatatlan irányában mozoghat a „reflexív Élet”, hat akkor — *azon a fokon, ahová eljutott hitem fejlődése*, jogosan jutok arra a következtetésre, amit megtettem: „Telát létezik a Halhatatlan”. S ha a Világ a maga egészében valamiképp tévedhetetlen (első fázis); és ha egyébként a Szellem felé tart (második fázis): akkor arra is képesnek kell lennie, hogy megadja nekünk azt, ami elengedhetetlenül szükséges egy ekkora mozgás folytatásához, vagyis a határtalanul elénk táruló horizontot, Enélkül képtelen volna táplálni azt a fejlődést, ami életre keltett; s ezért abban a lehetetlen helyzetben volna, hogy undorba kellene fulladnia, valahányszor csak férfikorára ér el benne a megszületett ontudat.

Szememben végül is így foszlik ködbe az Anyag délibábjá. Kezdetben én is — talán bárkinél inkább — titokban a testek tömegébe állítottam a Világegyetem szilárdságának egyensúlypontját és elvi alapját. De aztán a tények nyomására lassacskán átbillent az érték-rangsor. A Világ nem „lentről”, hanem „fölről” kapja szilárdságát. Látszólag talán semmi sem annyira törékeny, mint az Élet által fokozatosan felépülő szintézisek. S mégis éppen e finoman érzékeny szerkezetek irányába jut előre az Evolúció, hogy aztán többé már sose hátráljon.

S amikor majd minden vagy központosulttá szerveződik, vagy pedig szertefoszlik, akkor már csak a Szellem fog megmaradni.

4. Hit a Személyiségben

Tehát a Világba vetett kezdeti hitem fokról fokra ellenállhatatlanul változott a Világ növekvő és romolhatatlan szellemiségének nitévé. Ez a szemléletmód igazában ugyanaz, mint amelyhez többé-kevésbé csatlakozik a „monista” típusú emberek nagy része. Másképp nehéz volna megtartani „az emberi jelenséget”. De hát milyen formában kell elképzelnünk az egyetemes Evolúció halhatatlan végpontját? E kérdésre a különböző hitrendszerek különféle választ adnak. Kérdezték csak meg a „monistát” (nem hegeli értelemben, hanem a „pluralista” ellentétéként), hogyan képzeli el ő a Mindenség végső Szellemét. Tíz közül kilenc ezt fogja válaszolni: „Óriási személytelen hatalom, amelyben el fog merülni a mi személyes létünk”. Nos hát én itt homlokegyenest ellenkező álláspontot szándékszem bemutatni és megvédeni. Ez pedig a következő: ha előttünk visszafordíthatatlanul az Élet vár reánk, akkor ennek az Élőnek valami olyan Személyesben kell elérnie a csúcát, amelyben mi is „magasfokú személyiségre” jutunk (szűr-perszonalizálódunk). Hitem kifejtésében miként igazolhatom ezt az új állomást?

Itt is egészen egyszerűen azáltal, hogy hallgatok a Valóság sugallatára. Mert ez a Valóság mutat nekem valamit, ha teljes egészében véges-végig összhangba jut.

Igen elterjedt az a vélekedés, hogy a Minden még szellemi formára alapozva sem lehet más, mint csak személytelen. Persze ez az elképzelés *térbeli illúzióból*

származik. Körülöttünk a „személyes” mindig „elem” (egy-egy monász); a Világ viszont főleg szétaradó tevékenységformákkal mutatkozik tapasztalatunk számára. Ebből ered az a nyakas elképzelés, hogy a személy „a partikuláris létformának, mint ilyennek” kizárólagos tulajdonsága; és hogy ezért a személyiének abban a mértékben kell csökkennie, ahogy a teljes egységesítés előrehalad.

Csakhogy ez a vélekedés nem állja ki a reflexió próbáját, ha arról a szemléleti pontról vizsgáljuk, ahová eljutottam hitem kibontakozásában. A Világ Szelleme nem árként, nem értéként vagy energiaként született meg bennem. Tökéletesen különbözik ezektől a kódos anyagi dolgoktól. A Szellem: fokozatos tudatosulás, amelyben az Élet számtalan szerzeményének lényege csoportosul és szerveződik. Főtebb mondtam, hogy a Szellem szintetikus lényegű és magasabb tudatfokra emel (szublimál). Tehát minek analógiájára képzelhetjük el? Talán úgy, hogy feladjuk egyéni reflexió és érzelmi Központunkat? Egyáltalán nem. Eppen ezzel ellenkezőleg: egyre szorosabbra fogva Központunkat és folyton túl még saját Központunkon is. A „személyivé-vált” létezés, amely minket *emberekké* tesz, az a legmagasabb állapot, amelyben megragadhatjuk a Világ szövetanyagát. S amikor ez a szubsztancia eljut beteljesedéséhez, akkor — legelső fokon — még mindig meg kell lennie benne annak, ami bennünk a legértékesebb tökéletesség. Ezért csakis „szuper-tudatos”, azaz „magas fokon személyes” lehet. Megütököltök talán a személyi Világegyetem gondolatára? E két fogalom összeházasítását szörnyszülöttnék gondoljátok? Ha igen, akkor ezt kell válaszolnom: ez megint a térbeli illúzióból származik. Most már ne a külső és anyagi szférájának oldaláról nézzétek a Kosmoszt! Forduljatok a felé a pont felé, ahol összekapcsolódnak a sugarak! Egységbe foglalva, ott is megvan a Minden; s egyetlen pontba fogva ragadhatjátok meg teljes egészében.

Jómagam képtelen vagyok elképzelni egy olyan Szellem-felé-Fejlődést, amely ne végződne egy legelső Személyiségben. A Kosmosz összpontosul s éppen ezért nem fulladhat *Valamibe*. *Valakiben* kell végződnie, mint ahogy ez történik már részleges és elemi fokon az Ember esetében is. Ekkor viszont fölmerül egy kiegészítő kérdés: mi marad meg külön-külön mindegyikünkben abban a végső Tudatban, amelyet a Világmindenség fog megalkotni saját magáról.

Engem igazában igen keveset izgat magának a személyes végleges életnek a problémája. Hiszen ha Halhatatlanba lesz összegyűjtve életem gyümölcse, akkor mit számít az, hogy jómagam egoista módra tudatosan élvezzem? Őszintén mondom: nemigen érdekel a saját személyes boldogságom; eléggé boldogít már az is, hogy személyiségem színe-java mindörökké eljut valami nálam szebb és nagyobb valóságba.

Csakhogy pontosan ezen a ponton, a végleges élet iránt érzett közömbösségem kellős közepén, villan fel ennek a halhatatlanságnak a szükségessége. Az ímént ezt mondtam: énem színe-java... De hát mi ez az értékes valami, amit a Minden leszüretelni készül bennem? Talán egy gondolat, amely fejemben megfogant? Vagy egy szó, amelyet ajkam kimondott? Vagy egy fénysugár, amelyet kisugároztam?... Világos, hogy ez mind nem elég! Tételezzük fel, hogy ama ritka emberek közé tartozom, akiknek nyoma nem tűnik el úgy, mint a barázda, amelyet a hajó vágott a tengeren. Fogadjuk el és tágítsuk igen-igen messzire azt a nagyon valódi, részleges és mérleggel nem mérhető hatást, amelyet minden egyes élőlény sugároz az egész Világmindenségre, pedig nem is sejti, hogy ilyen halása van. Ugyan mit képvisel energiámnak ez a felhasznált töredéke ahhoz a szellemi és érzelmi központhoz képest, amelyet „lelkem” alkot? Igen, életem alkotása olyan valami, ami belőlem ájtut mindenkiébe. De mennyivel inkább olyan valami, aminek révén közölhetetlent, *egyetlent* alkotok önmagam legmélyén. Eppen személyiségem az igazi kincsem, vagyis a megismerésnek és a szeretetnek az a központja, az a sajátos fészke, amelynek kibontakozásából egész életem áll. Ímé tehát az egyetlen érték, aminek „súlya” és megőrzése egyedül érdekelheti és igazolhatja erőfeszitésemet. Következésképp: ez az én egész lényemnek legfőbb alkotója, amely föltétlenül odatalál abba a Központba, ahová a Világmindenség minden finomná érett gazdagsága összefut.

De miként történhet meg énemnek ilyen „Másba-eljuttatása”, amit egyszerre cselekvése igénye is, a Világmindenség sikere is megkövetel? Levessem talán magamról azt, ami „én” vagyok, hogy „Neki” adjam át? Néha szinte azt képzeljük, hogy lehetséges ez a gesztus. Pedig micsoda képzelgés volna ezt gondolni! Gondolkozunk csak egy kicsit s azonnal látjuk, hogy személyi tulajdonságaink nem jelentenek olyan fáklyát, amitől — másnak kezébe adva → elszakadhatnánk. Te-

hát azt képzeltük, hogy levethetjük, akárcsak a kabátot, amelyet másnak adunk... Holott személyi tulajdonságaink pontosan egybeesnek lényünk legbensőjével, s szálaít éppen az a tudatunk szötte, amelyet róluk magunknak megalkotunk. Nem kisebb valaminek kell maradnia az egyetemes beteljesedéskor, mint *személyi központjaink tulajdonságainak*, vagyis éppen személyes központunknak; pontosan annak, aminek révén gondolatunk önmagára reflektál. Tehát az a Valóság, amelyben csúcst ér el a Mindenség, csak azáltal képes — belőlünk kiindulva — kibontakozni, hogy minket megtart: a legfelső Személyiségben. Vagyis csak személyesen lehetünk halhatatlanok.

Talán csodálkoztok ezen a szemléletmódon? De ez csak azért lehet, mert a materialista illúzió sokféle formája közül valamelyik még megejt benneteket, mint ahogy zátonyra futtatta a különféle panteizmusok nagy részét is. Ennek a fejezetnek elején mondtam már, hogy a nagy Egészet óhatatlanul olyan mérhetetlen tengernek képzeljük, amelyben eltűnnek az egyéni létezés hálócskáit: ebben az Óceánban feloldódnak a sószeccskék; ez a Tűz légbefoszlattja a szalmaszálakat... Tehát vele egyesülünk annyit jelent, hogy eltűnünk. Csakhogy — szeretném odakiáltani minden Embernek — ez a képsorozat hamis, és homlokegyenest ellenkezik mindazzal, ami napnál világosabban szemem elé tárult hitem ébredése során. Nem, a Minden nem az a szétfolyó és szétolvasztó óriási valami, amiben arcát meglátni akarjátok. Igazában Központ ő, akárcsak mi magunk is: a Központ tulajdonságaival rendelkezik. Nos hát, milyen módon alakulhat ki és gyarapodhat egy központ? Talán azáltal, hogy szétszedi azokat az alsóbbrendű központokat, amelyek hatáskörébe kerülnek? Persze hogy nem! Inkább fölerősíti őket saját képére és hasonlatosságára. (5) „Feloldási módszere” pedig éppen az, hogy még jobban egyesít. Az emberi monász úgy „olvad” a Minden-ségbe, hogy magas fokon válik személyessé (szuper-perszonalizálódik).

Itt végződik és ér el csúcst hitem egyéni kibontakozása: olyan ponton, amelyhez még akkor is sziklaszilárdan ragaszkodom, ha talán el is veszteném bizalmamat minden kinyilatkoztatott vallásban. A Világba vetett kezdeti hitem állomásról állomásra öltött formát. Ami először csak az egyetemes egység homályos intuíciója volt, valami Jelenlét ésszerű és határozott megérzésévé alakult. Most már tudom, hogy a Világhoz tartozom és belé térek majd vissza nemcsak testem porával, hanem gondolatom és szívem minden kivirágzott erejével. *Szerethetem ezt a Világot*. S mivel most számomra a Kosmoszban már a Személyesnek és a személyi kapcsolatoknak magasabb szférája rajzolódik ki, ezért azt is kezdem sejteni, hogy értelmes természetű vonzások és irányok vehetnek körül és szólhatnak hozzám.

A Nagy Jelenlét sosem néma.

(Folytatása következik)

Jegyzetek: (1) E tanulmány megírására Mgr. Bruno de Solages püspök kérte P. Teilhard-t, lelkipásztori szándékkal. (A kiadó megjegyzése) (2) Ma így mondanám: „... Hiszem, hogy a Szellem — az Emberben — teljesedik be a Személlyessel”. (Teilhard megjegyzése, 1950-ben írta *Az Anyag Szíve* című elmélkedésében.) (3) Hogy ezt az igen egyszerű, de föl-szabadító megoldást elérjük, persze túl kell jutnunk a **Mennyiség illúzióján**: az Ember szá-nalmasan elveszettnek és nevelésesen esendőnek tűnik az égitestek végtelenjében. De vaj-on nem ugyanez-e a sorsa a rádiumnak, amely megújította az anyagról alkotott elkép-zeléseinket? — Túl kell jutnunk a **törekenység illúzióján** is: Az Ember időben legutolsó az áliatok között, s látszólag csak rendkívüli körülmények piramisa tartja e nagyvilágban. Csak-hogy a Föld egész története nem éppen arról biztosít-e, hogy a Természetben semmi sem halad előre olyan tévedhetetlenül, mint éppen az Élet improbabilis szintezisei? — Vegül nem ijeszthet el az **antropomorfizmus vádjá** sem: azt szokták mondani, az Ember részéről gyerekesen neveléses és meddő az a vállalkozás, hogy saját magához viszonyítva akarja megoldani a Világ problémáit. De vajon nem tudományos igazság-e, hogy tapasztalati téren nincs más gondolat, mint csak az Ember Gondolata? Talán a mi hibánk, hogy egybeesünk a dolgok tengelyével? S vajon lehetne-e egyáltalán másképp, ha már egyszer értelmes lé-nyek vagyunk? (Teilhard jegyzete). (4) Az **Anyag** szót itt közvetlenül és konkrét érteleim-ben használok (a testek világát jelenti), nem pedig bolcseleti (filozófiai vagy misztikus) értelemben, amely a létezők **szellemellenes** arcélét emelné ki (Teilhard jegyzete). (5) Vagy ami ugyanazt jelenti: az igazi egyesülés (a lelki vagy szintetizáló egyesülés) differenciálja azo-kat az elemeket, amelyeket egymáshoz közel hoz. Ez nem valami paradoxon, hanem a tapasztalati valóság törvénye. Ha két ember szereti egymást, vajon nem akkor legélénkebb mindegyikük tudata a másikról, amikor egymásba merülnek?

PASCAL (2)

Utaltunk rá, hogy egyre mélyebb és szenvedélyesebb érdeklődéssel fordult a lélek és a hit kérdései felé, s minthogy az emberek szemében a természetudomány és a vallás, az ész és a lélek világa igen messze esik egymástól, kortársai és életrajzírói gyakran ma is „megtéréseiről”, pálfordulásairól beszélnek, ami merő melléfogás, félreértés. Voltaképpen mi is hibásan szoltunk „kérdésekről” és „érdeklődésről”, sokkal nagyobb dolgok forognak nála szóban: élményvágy és igazságkeresés. Megtérni pedig azért nem térhetett meg, mert sohasem volt hitetlen, legfeljebb buzgalma hullámozott. Vallását tartó és gyakorló katolikus családban nőtt fel, mely világi dolgokban is igen ügyelt az *honnétet* szabályaira. 23-ik évében jár, midőn atyját súlyos baleset éri, Cypran apátnak, a Port Royal igazgatójának két orvos-tanítványa, a Bailleul testvérek ápolják, s lelkiileg is segítségére vannak a baj elviselésében. Port Royal, egy régi kolostor, a janzenisták székhelye s az áramlat középpontja volt, célul a hitélet szigorúságát tűzték ki, s az egyházon belül mutakozó lazaság, kivált pedig a jezsuiták lelkiismereti simulékonysága, engedékenysége ellen küzdöttek. De tévtanokat is hirdettek, s ezeket az egyház elítélte. Pascalt meglepi a két férfiú mély hite és tudománya a vallás dolgaiban. Meghallgatja a beteg ágyánál tartott épületes felolvasásokat és beszélgetéseket, s ezek órá teszik a legerősebb hatást. Vallásos felbuzdulás kapja el, élénk szellemének hevét átsugározza atyjára, nénjére, sógorára. Jacqueline húgának életsorába pedig egyenest döntően beleavatkozik: a csinos, fiatal, életkedvvel telt leányt rábeszéli, hogy világi örömek helyett szentelje életét a vallásnak, s lépjen kolostorba. Maga is arra gondol, hogy felhagy a tudományokkal, de a tehetség szava egyelőre erősebb. Ezt nevezik Pascal első megtéréének, holott nem történt egyéb, mint hogy buzgalma megkettőződött.

Ekkor következik tudományos munkálkodásának, nagy fölfedezéseinek ideje, a testi szenvedések kálváriája, végül „világias korszaka”. Nagyobb kilengésekbe aligha sodródik, dorbézolásokra nem gondolhatunk, már csak rongált fizikuma miatt sem, de mindenesetre föléli eléggé jelentős jövedelmeit, urasan él, inasokat tart, kocsin jár, sőt négy- meg hatlovas hintón. 1654 októberében, egy ilyen ekvipázson kocskázva, ráhajt a Neuilly hídra, az első pár ló megbokrosodik, áttöri a korlátot, s lezuhan a Szajnába; az istrángok szerencsére elszakadnak, a hínító a hídon marad, Pascal megmenekül. De szerfölött megretten, úgy érzi, a biztos halál környékezte, s Isten ujját látja mind a balesetben, mind a menekülésben. S mert „szabados” élete miatt a kárhozatba hullott volna, rádöbben, hogy nemcsak teste, hanem lelke is halálos szakadék peremére került, s Isten ujja erre a sokkal nagyobb veszedelemre inti. A Szajna eléggé sekély medre s a nem éppen szédítően magas híd feneketlen örvénnyé mélyül képzeletében, a Pokol torkának jelképévé válik, víziói támadnak, álmatlan éjszakáin sötét szakadékokat lát megnyílni lábai előtt. Újabb vallásos roham (Pascal ún. „második megtérése”), felhagy a szórakozásokkal, visszavonultan, alázatban, aszketikusan él, s elhatározza, hogy a hitbuzgalmat összekapcsolja az egzakt tudományok művelésével. Am most a hit erősebb a tudós tehetségnél, „Isten elvette tőle a tudományok hívságos szeretetét”.

De cserében megadja neki a legnagyobb ajándékot, amivel a feléje törekvőket jutalmazza: ugyanez év, 1654. november 23-ának éjszakáján, 21 éves korában, Pascal fél 11 órától éjfél után fél 1-ig tartó boldog révületbe, mintegy Isten jelenlétébe ragadtatik. Ez volt „a Tűz éjszakája”, sohasem mondta el, senki sem tudott róla haláláig, de temetése után inasa mellényének bélésében valami keményre tapintott, fölfejtette, s egy összehajtogatott pergament, benne papírlapot talált. A papíron Pascal keze írásával az alábbi szöveg állt, a pergamenen pedig ennek saját kezű másolata, néhány eltéréssel és az utolsó két mondat hiján. (Eredeti formájában és lehetőleg betűhív fordításban közöljük.)

A kegyelem 1654 évében

nov^{ber} 23-án Szt. Kelemen

pápa és m(ártír) napján és másokén a római martirológium szerint Szt. Crisogone m(ártír) és mások vigiliáján, etc... Körülbelül este tíz és fél órától körülbelül éjfél utáni fél óráig.

T Ű Z

Ábrahám Istene. Izsák Istene. Jákob Istene

nem a filozófusoké és a tudósoké

Bizonyosság öröm bizonyosság, érzés, látás öröm béke.

JÉZUS KRISZTUS ISTENE

Deum meum et Deum vestrum

Jeh. 20. 17.

A te Istened lesz az én Istenem. Ruth.

A világ elfelejtése és mindené kivéve ISTENT.

Ő nem található csak az utakon amiket

az Evangélium tanít. AZ EMBERI LÉLEK NAGYSÁGA.

Igazságos Atya, a világ téged nem

ismert meg, de én megismertelek. Jeh. 17.

Öröm, öröm, öröm, és örömkönnyek

Én elváltam tőle

Dereliquerunt me fontem aquae vivae

Istenem el fogsz-e hagyni engem

bárcsak ne legyek elválasztva tőle mindörökre.

Az az örök élet hogy ők ismernek téged

Egyedül igaz Istent és azt akit elküldöttél

JÉZUS KRISZTUST

JÉZUS KRISZTUST

Én elváltam tőle futottam tőle (a) megtagadott-tól, a megfeszített-től

bárcsak ne legyek soha elválasztva tőle

Ő nem őriztetik meg csak az utakon amiket

az Evangélium tanít.

TELJES ÉS ÉDES LEMONDÁS

Teljes alávetés JÉZUS KRISZTUSNAK és (lelki) IGAZGATÓMNAK.

örökké örömben egy napi próbáért a földön

non obliviscar sermones tuos. Amen.

(A latin sorok fordítása: „Az én istenemet és a ti Isteneteket”; „Elveszik tőlem az élő víz forrását”; „Nem fogom elfelejteni a te beszédeidet”.)

Az írást Pascal nyolc évig hordta titkon ruhájában, ha új mellényt vett fel, maga varrta bélésebe, s két példányban nyilván biztonság céljából írta le. Általában Pascal amulettjének nevezik, ostoba szóval, mert bizonyos, hogy nem tulajdonított neki varázserőt, hanem valószínűleg emlékeztetőnek szánta, mintegy erekltye lehetett számára, záloga az eksztatikus megvilágosodásnak, az ujjongó lelkiállapotnak, melytől nem akart elszakadni, — „hogy ne legyen soha többé elválasztva tőle”. Erre vall a szöveg rapszodikus, töredékes, hevenyészett, azaz emlékeztető jellege, a kézvonás alig olvasható kuszasága. Szembeszökő, hogy az esemény közvetlen hatása alatt írta, nyomban utána, lázas izgalomban, félig önkívületben, kapkodva a legfontosabb, a döntő, az örökre megőrzendő revelációk után, s a velük járó érzelmi vihar megrögzítésére törekedve. Az élmény a misztikából ismert, tipikus mozzanatai itt is megmutatkoznak szabályos sorban: a fény- vagy tűz-látomás, a legtöbbször evvel kezdődik, úgyszólván elmaradhatatlan. (Pascal az írás fölé és végére lángoló kereszteket rajzol és a szöveg elején, nagy betűkkel írva, külön kiemeli a „tűz” szót.) Utána következik Isten jelenlétének megérzése, majd a meg nem ingatható bizonyosság tudata, örömujjongás és egyben elmondhatatlan béke, végül az örökre szóló odaadás, alázat, a földi vágyak, világi célok megvetése stb. De felismerhetők egyéni

mozzanatok is, Pascal hajlamaiból, törekvéseiből, helyzetéből és a korból adódók. Az ő Istene az Otestamentum és az Evangélium Istene, személyes Isten, ki a lélekbe száll le és a szívhez szól, nem a bölcsélet elvont fogalma, nem a tudomány természeti szükségessége, nem a ráció tákolmánya, törvényei nem túrnak okoskodásokat, simulékony magyarázatokat, hanem kőtáblákra vannak vésve: itt vet első szikrat a *Vidéki levelek* leendő írójának szenvedélyes tüze. Isten a teljes és édes lemondás, a világ elfelejtése útján közelíthető meg: ez a janzenista szava. S hogy minden esendőségünk, nyomorú voltunk ellenére megközelíthetjük és megismerhetjük, ebben van az emberi lélek nagysága, — ahogy majd az Apológiában oly drámai erővel fogja elélni tárnai.

Természetes, hogy a „Tűz éjszakája” fordulatot hoz életébe, lehetne-e más-képp? A lelki magasfeszültséggel szellemi képességei hatványra lendülnek, morális igényei megszigorodnak, s ahogy testében tetőfokát éri a szenvedés, fellobbannak szélsőségekbe vivő hajlamai. Visszavonul a világ elől, félreeső városnegyedbe költözik, diétáját maga kotyvasztja, lehetőleg izetlenül, nehogy örömet találjon benne. Megkínzott testét mesterségesen sanyargatja, ciliciumot visel, s ha társaságban, beszélgetés közben úgy érzi, hogy régi hiúságainak ördöge kísérti, az őv tüskéit könyökével titokban testébe nyomja. Igazságvágya, erkölcsi rigorizmusa úgyszólván testi formákat ölt; a janzenisták vezetői, Arnauld, Nicole, Sainte-Marthe és mások egy nap összegyűlnek nála, hogy megvitassanak valamely közös nyilatkozatot. Pascal az iratot óvatosan, megalkuvónak találja, s hevesen követeli a teljes igazság nyílt kimondását; midőn ennek ellenére az eredeti fogalmazást írják alá, elveszti beszélő képességét és elájul. Magához térve, néjje kérdésére így felel: „Amikor láttam, hogy ezek az emberek, — akik előtt hitem szerint Isten feltárta az igazságot, s védelmezőinek kellene lenniök, — mind meginognak és elbuknak, megvallom neked, oly fájdalom fogott el, hogy nem bírtam elviselni és össze kellett rogynom.” A szentírást olvassa „hihetetlen gyönyörűséggel”, írja Périer-né, csakhamar betéve tudja, a főbb kommentárokkal együtt, mert megtalál benne mindent, s érzi, hogy még szüksége lesz rá. Maga mondta nemegyszer, hogy semmit sem felejt el, amit meg akar őrizni emlékezetében, s csakugyan, ha valamit hibásan idéztek előtte, fejből helyreigazította.

A janzenistákhoz csatlakozik, betegállapota miatt ugyan nem élhet köztük a Port Royalban, de ettől fogva csak az ő kívánságukra veszi fel a tollat, s az alázatosság szellemében álnéven ír. Ekkor folyik a párizsi egyetem teológiai fakultásán a vitapór Jansenius kegyelemtanáról, s ő nyomban szenvedélyes védelmezőjének csap fel. Louis de Montalte álnéven megírja *Levelek egy vidéki emberhez* című munkáját (ismertebb hibás címe: *Lettres provinciales*, azaz *Vidéki levelek*), de heves, mindenben a csorbíthatatlan igazságot követelő hajlamainál fogva, nem annyira a tant védi, mint inkább az erkölcsi rigorizmus mellett tör lándzsát, mert ebben találja meg a szükséges hősiességet és a keresztény igazsághoz való hűség végső szavát. Ugyane hajlamai és radikális szelleme folytán vitairata sokkal inkább támadás, mint védelem. Jobb katolikus, semhogy az egyház erkölcstana, a jezsuiták alapelvei, Loyola eszméi ellen fordulna, ellenkezőleg, ezek felhígítását, megkerülését, opportunistá alkalmazását veszi üldözőbe, s a lazaságra terelő elméleteket, a probabilizmust, a kazuisztikát cáfolja. Agoston és Tamás szellemében. Így előáll a furcsa helyzet, hogy Pascal és a jobbara világi janzenisták képviselik az ortodoxiát a „liberális” jezsuitákkal szemben; nagy hibájuk Pascal szemében például, hogy könnyen adnak feloldozást. Valóban szélső elveket hirdetnek a Vidéki levelek, s a janzenisták által gyűjtött forrásanyaguk sem megbízható; de mint egy katolikus egyházi író, Mandonnet 1902-ben megállapította: a maguk idejében „a felháborodott keresztény lelkiismeret szükséges tiltakozása voltak a probabilizmus kinövéséi ellen”. — Pascalban az igazság-szenvedély elemi erőket szabadít fel, de a klasszikus stílusérzék gyeplőjébe fogva: villámlo gúny, szikravető szellem, fölényes logika, találékony és találó érvelés, változatos, kevés szavú, szabatos, tisztán csengő frazeológia, zárt, de könnyed szerkezetek az ékesszólás minden tehertétele nélkül — a francia eszprít és formaművészet első nagy diadalává avatják a művet; eltűnik a Guez de Balzac-ok, Lemaistre-ek bombasztja, rétori dagálya, d'Aubigné nehézkes pátosza, de eltűnik Kálmán kérlelhetséges keménysége és Descartes feszes gondolat-aritmikája is. Nem csoda, hogy sikert, dicsőséget szereznek írójuknak odahaza, sőt „világhírt” Európa-szerte, a protestáns országokban is, ahol egyházellenességet vélnek fölfedezni bennük. És nem csoda, hogy Pascal fél a hiúság kísértéseitől, s mélyebbre ássa magát aszkézisébe, szenvedéseibe.

Viszont érthető, hogy még nagyobbra tör: meg akarja írni a kereszténység védelmét a libertinus szellemmel szemben (éppen ennek tekintélyeitől, Montaigne-től, Charrontól, Cusától, Gassenditől, Hobbes-től véve érveit), és minden korszerű eszme, tan, irányzat ellenében, mely meghamisítja, aláássa vagy tagadja „az egyedüli és igaz hitet, — la seule et vraie foy du Christ” (mint az „amuletten” írta). Nagyarányú elgondolás, de már nem jut tovább az előkészületeknél, szedett-vedett papírszeletekre rója gondolatait, jegyzeteit alig olvashatóan, elgyengült, reszkető kézzel, melyből néha a mondat, sőt a szó közepén hull ki a toll. Így is könyvre menő tömegben maradtak fenn, s halála után *Gondolatok* (Pensées) címmel adták ki őket, kétszáz éven át, többféle, találmányra összeállított rendben, melyek nem fedik az eredeti tervet; csak legutóbb sikerült helyreállítani rendszerét a Bibliothèque Nationale-ban őrzött másolatok alapján, amiket maga Pascal csoportosított (Z. Tourneur, L. Lafuma, J. Mesnard, A. Barnes, 1950—1956). Programzenei kompozícióhoz hasonlítják, melynek tételeit több hangsorban dolgozta volna ki, amint a vissza-visszatérő alapelemekből kitűnik, egyre fokozva a drámai feszültséget a klimax, a végső kifejelet felé. Noha terv maradt, hadd beszéljünk róla kijelentő módban.

Az *Apológia* témája: kalauz a legfőbb igazság és a legfőbb jószág meglesése és birtokba vételére. Két részre, mindegyik két tételre osztható. Az első rész a keresést tárgyalja, a második a megvalósítást.

Az első tétel az isteni kegyelem híján levő ember lélekrajzát, morális képét (állapotát) mutatja be. Ez az ember, Pascal szemében, érthetetlen keveréke nagyságnak és alacsonyagságnak, ingatag zsákmánya saját erejének és gyengeségének. Emiatt nem juthat a legfőbb igaz és a legfőbb jó ismeretére, holott vágyódik rá. Az ellentmondást a filozófia és a világiás gondolkodás nem tudja feloldani, mert mindegyik a maga igazának öntörvényűségét érzi és vallja. A vallás feloldja, mert eleve számot vet az ember ingadozásával nagyság és alacsonyág, erő és gyengeség között. Pascal elismeri a bölcsélet és az egzakt gondolat (a ráció) öntörvényűségét, ám föléjük helyezi a lélek törvényrendjét, és igazgalása alá rendeli őket.

Hogyan? Ezt mutatja meg a második tétel; igen bonyolult módon elemzi a libertinus vagy a szabadgondolkodó ember lélektanát, s kifejti, mily módszerrel kell megmunkálni, mielőtt a kinyilatkoztatott igazságot eléje tárjuk. A legfőbb igaz és jó Istenben van, Istenhez pedig csak Jézus által vezethetjük el az embereket, mert a teremtmény sohasem ismerhette volna meg a Végtelent, ha Jézus nem szállt volna alá, hogy magára vegye a mi elesett állapotunk „mértékét”. Ez mutatja a többi vallás fogyatékát, tévedését, sőt a világiás keresztényekét is, mert nem látják „őszintén”, tárgyilagosan az igazságot. Világosság és sötétség oly szorosan összevegyül, hogy csak az önszeretetét legyőzött ember tisztá látása ismerheti fel a keresztény tan érvényességét, noha a történelem is ennek ronthatatlan bizonyítékaival telített.

Az igaz vallás és a történelem leghitelesebb okmánytára a szentírás. A második rész első tétele vele foglalkozik: magyarázza az Ószövetség allegorikus előadásmódját, igazolja, hogy Mózes a kinyilatkoztatott hitet tartotta fenn, bizonyítja Jézus Krisztus istenségét, végül leírja a kezdeti egyház életét és a próféciák beteljesülését. A záró tétel elmélkedések sora a lélek és az ész, a nagyság és az alacsonyág, az erő és a gyengeség megvalósult összhangjáról, mely az önszeretet leküzdését kívánja, végül az alázatosak hitéről, melynek nincs szüksége bizonyítékokra.

Minket a kompozíciónak két tétele érint: az ész és a hit viszonya s az ember új képe, ahogyan Pascal rávilágít. Láttuk, mily hévvel és sikerrel műveli az ész tudományait, ami annyit jelent, hogy hisz bennük. Elfogadja a Galilei-féle egzakt, természettudományos gondolkodás és a cartesiánus logika öntörvényűségét, érvényét a vizsgálódásban. A matematikai ismeret szilárdsága az ő szemében is végtelen utakat nyit meg az emberi tudás előtt, éppen mert módszerre a legpontosabb és a leggyakorlatibb: mindent megmagyaráz, egészen a magyarázhatatlan, de mégis tiszta fogalmakig, minők a tér, az idő, a mozgás, és mindent bizonyít a bebizonyíthatatlan, de tiszta alapelvekig, amiket a „természetes világosság” fényében ismerünk fel. A matematika kitölti az emberi ész egész birodalmát, de határai vannak, s éppen a határoeltság a lényege, azért nem ragadhatja meg a végtelent, amelyben élünk, és még kevésbé elégítheti ki erkölcsi-vallási szükségleteinket, még kevésbé felelhet a szorongó szívből fakadó kér-

désekre. A tudomány a végső valóságokról csak valószínűséggel beszélhet, az élet rejtélyére szilárd és biztos feleletet nem ad. De erre nincs is szükségünk, mert bírunk egy másfajta tudást, mely mélyebb eredetű, a lélekben és a „szívben” lakozik, és intuitív, de biztos meggyőződést nyújt: „A szívnek vannak érve, amiket az ész nem ismer.” Az ész mindig ingadozik a kétség és a bizonyosság között, noha némi mértékben képes a természet megismerésére, ám még e határokat sem tudja előre kijelölni, s mindig újabb felismerések váltják fel a mindig tévesnek bizonyuló régieket. S éppen ezért az igazán nagy szellemek, miután kimerítették az egész emberi tudást, mindig belátják, hogy nem tudnak semmit, és visszatérnek az eredeti nem-tudáshoz, ahonnan kiindultak. „Ám ez már tudós tudatlanság, mely ismeri önmagát.” Docta ignorantia. Így hát az ész saját eszközeivel nem képes megtalálni a teljes igazságot, de a kereszténység által nyújtott údvót fel tudja ismerni és be tudja fogadni.

Már e vázlatból kitetszenek Pascal ember-képének körvonalai; új kép, valóban, és merész a maga docta ignorantijában, kivált ha a reneszánsz ember- és életszemléletével vetjük össze. A reneszánsz emberei hirtelen egy jobb világra ébredtek, úgy látták, a természet jó, az élet szép, csak érteni kell hozzá, s ez nem nehéz, mert az ember mindenható. Nem szükséges egyebet tennie, mint önmagát élnie, s a természet és az élet engedelmeskedik. Ez a gyermekes elbizakodottság persze csak egy percre igazolódott, s a perc csupán arra volt jó, hogy anarchiát teremtsen és megássa elbizakodottsága sírját. Pascal már a sír peremén áll, és onnan mond ellent a hübrisz agyrémeinek. Igen, ő is ott látja az embert a természet kellős közepén, de mint legesendőbb, nádszálgyöngye teremtményét: egy fuvalat, egy vízcsepp elég, hogy megrongcsolja és pusztulásba döntse, s akkor kétségbeesve kiált segítségért, Istent hívja és megváltásért esedezik. Ebben áll az ember nyomorúsága; mely minden teremtménynél alább helyezi. De tudja, hogy esendő és nyomorult, s hogy van számára segítség: ebben áll a nagysága, mely minden teremtménynek fölébe teszi. „Az ember nádszál csupán, a leggyengébb a természetben; de olyan nádszál, mely gondolkodik, — gondolkozó nádszál. A Mindenségnek nem kell fölfegyverkeznie, hogy összetörje. Egy pára, egy vízcsepp már megöli. De ha a Mindenség összezúzza is, az ember még mindig nemesebb, mint az, ami megöli, mert ő tudja, hogy meghal, és ismeri a hatalmat, amit a Mindenség rajta bír; a Mindenség pedig nem tud semmiről.” „Mi hát az ember a Természetben? Semmiség a végtelenhez képest, egy világ a semmihez képest, középlény a semmi és a minden között. Végtelen messzeségben van mindkettőtől, és lénye a semmitől, ahonnan felbukkant éppoly távol áll, mint a végtelentől, ahová kihajítatott.. Ez a mi valódi állapotunk, ismeretünket megszábot határok közé zárja, amiket átlépni nem bírunk; képtelenek vagyunk mindent tudni, és képtelenek mindent ignorálni. Tágas közepsíkra helyeztettünk, mindig bizonytalanul, mindig ingadozva a tudatlanság és az ismeret között... Éget a vágy, hogy mindent földerítsünk, és tornyot emeljünk, mely felnyúl a végtelenbe. De építményünk összeroppan, és a Föld mélye megnyitja szakadékát.”... „Erőtlenek vagyunk a bizonyításban: ezt semmiféle dogmatizmus nem cáfolhatja meg; magunkban hordjuk az igazság eszméjét: ezt semmiféle szkepticizmus nem cáfolhatja meg. Vágyódunk az igazságra, és csak bizonytalanságot találunk... Az ember tudja, hogy nyomorú.”... „Veszedelemes megmutatni az embernek, hogy egyenlő az állatokkal, anélkül, hogy megmutatnók nagyságát. Ugyancsak veszedelemes megláttatni nagyságát alacsonysága nélkül. Még veszedelemesebb tudatlanságban hagyni mindkettő fölől. Azonban hasznos elébe tárni mindkettőt. Az embernek nem szabad hinnie, hogy egyenlő az állatokkal, sem hinnie, hogy egyenlő az angyalokkal, sem pedig ignorálnia ezt is, azt is: de tudnia kell ezt is, azt is.” „Micsoda Kiméra hát az ember? Minő új tünemény, mily szörnyeteg, mekkora káosz, mily félszke az ellentmondásoknak, mily csoda! Bíró minden fölött, ostoba földi féreg, az igazság letéteményese, bizonytalanság és tévedés kloakája, dicsősége és szemete a Mindenségnek.” „Amikor dicsécszik, megaládom, amikor megalázkodik, megdicsérem; és ellene mondok mindaddig, míg meg nem érti, hogy érthetetlen monstrum.”

Hol van mindezek oka, és hol a megoldás? „Az ember nem tudja, miféle rangra helyezze magát. Szemmel láthatóan eltévedt, leहुлт valódi helyéről, s nem tudja többé megtalálni. Nyugtalanul keresi mindenütt, és siker nélkül az áthatlan sötétségben.” „Az ember nagysága és nyomora oly szembeszökő, hogy a valódi vallásnak kényszerűen azt kell tanítania, hogy az emberben megvan mind a nagyságnak valaminő nagy elve, mind a nyomorúságnak valaminő nagy elve.

Kell tehát, hogy okát adja e megdöbbenő ellentéteknek. Mert hogy egy vallás igaz legyen, ahhoz ismernie kell természetünket, nagyságát és kicsinységét, és mindkettőnek okát. És melyik ismerte, ha nem a keresztény?” „Megismerhetjük Istent anélkül, hogy nyomorúságainkat ismernők, vagy nyomorúságainkat anélkül, hogy Istent ismernők. De nem ismerhetjük meg Jézus Krisztust anélkül, hogy ne ismernők egyszerre mind Istent, mind nyomorúságainkat, mind nyomorúságaink orvosságát; mert Jézus Krisztus nem egyszerűen Isten, hanem olyan Isten, aki jóváteszi nyomorúságainkat.” — Minden ellentétnek és végletnek: nagyságnak és nyomorúságnak, halhatatlan léleknek és esendő testnek, hitnek és észnek problémája tehát Jézusban fut össze és oldódik fel hiánytalanul. — abban az Istenben, aki magára vette az ember „mértékét”, hogy megtaníthassa Isten mértékére.

Kissé meghökkentő, s mindenesetre egyéni formulázás! Vajon hogyan jutott hozzá? Legyen szabad egy elméletet felállítani, melyet a tényhívó pozitivisták bizonyára megmosolyognak, de ez minket csak megerősít hitünkben. A betegségeket nagy általánosságban két csoportra oszthatjuk: külső eredetűek (ragály, tömegszerencsétlenség, balesetek stb.) és belső okúakra. Az utóbbiak nem mindig csupán szervek bántalmai vagy kóros folyamatok, hanem a léleknek is szerepe lehet bennük, eszközül, jelzőkészülékül használhatja őket. Ily módon megkülönböztethetünk többek közt szimbolikus, jósló, intó, megtorló vagy cél-betegségeket; ezek az elnevezések egyúttal megjelölik a pszichikum szerepét: a bántalom által valamely beállott vagy közeledő morális-szellemi változást akar jelképezni, megjósolni, inteni tőle, megtorolni vagy pedig előidézni. Pascal szervezetének kóros elváltozásai szerintünk célbetegségek voltak, a lélek eszközül használta őket, hogy megvalósítsa céljait, hogy Pascal lángelméjét kellő munkára serkentse, és munkáját kellő irányba terelje. Drasztikus eszközöket, ostort használt, — miért? Mert Pascal elméje sokoldalú, könnyed mozgású volt, sikerre született, s az önelégültség, a büszkeség, a hírnév olcsó babérjait tépdesve, nem ismerte volna fel zsenijének terjedelmét és hatalmát, mely egyedül őt tette képessé arra, hogy egy egész korszak szellemi törekvéseit a legmagasabb fokon megvalósítsa, ellentéteit, mint leghivatottabb, megoldó harmóniába fonja, hogy a lélek és az ész harcába állított ember diadalának megtestesült szimbóluma legyen.

A feladat: a ráció és az irráció összeegyeztetése, magában álló, de rászabott volt, mert elvégzésére eleve kijelölte kettős tehetsége, mely egyképpen az egzakt tudomány és a misztikus lélekismeret mesterévé avatta. Így bejárva és felismerve határaikat, kijelölte a birodalmat, ahol uralkodnak és győztesek lehetnek; és ha mindegyik elismeri a másik szuverenitását, önmagán is győzelmet arathat. Pascal mindkét birodalomban győzelmet vívott ki, s belátva e győzelmek jogosságát, benne a lélek és az ész önmagát győzte le. Így vált szimbólummá, de ez a babér nem lehetett olcsó.

Minthogy a feladat magában álló volt, hasonlónak és a célhoz szabottnak kellett lenniök a szenvedéseknek is, különben a betegségek — mint normális esetben mindig — csak sorvasztották volna munkakedvét és lassítják szellemének iramát. A varrattalan, tehát növekedni nem tudó koponya a bronzsába szorított, túl nagy „sűrű és szilárd” agyvelő kínos, de állandó izgalomban égett, foglalkoztatni kellett, mert magára hagyva, céltalanul zakatolt volna, mint a bomlott óra, s mert csak a feszült gondolatmunka terelhette el figyelmét a fájdalomtól és oldogatta görcseit. Ez volt a cél: a belső intenzitás növelése. — A vele járó folytonos álmatlanság a munkaidőt töltötte meg, s ez volt a cél: az extenzitás növelése. A gangrénás gyomor ételundora, a kinszenvedéssé vált táplálkozás és emésztés megfosztotta a test örömeinek élvezetétől, de egyúttal intón és jelképesen figyelmeztette, hogy le kell mondania a szellem szórakozásairól, olcsó örömeiről is, s itt ez volt a cél: összpontosított testi-lelki-szellemi aszkézisben kellett élnie, hogy magához méltó művet alkothasson. A szakadatlan és sokféle bántalommal tarkított kórállapot beoltotta az elbizakodottság mérgei ellen, alázatra tanította, és megismertette vele az emberlény végtelen nyomorúságát, mely minden teremtménynél alább helyezi, de megtanította tisztelni a gondolatot is, mely felülemeli saját nyomorúságán, és minden teremtménynek elébe teszi. A végső megvilágosodás és ekstázis pedig elragadta a magasságba, amelynél feljebb teremtmény nem emelkedhet, s ott feltárult előtte az emberi lélek nagysága, la grandeur de l'âme humaine. Mindent összevéve: magán viselte az ember mértékét, és revelációt nyert Isten mértékéről.

SOLILOQUIA

„Szent Ágoston (354—430) az egyházatyák legnagyobbika a latin kereszténységben mind teológiai, mind irodalmi szempontból. Egészen a XIII. századig meghatározta a nyugati gondolkodást; tekintélyét nem csorbitotta Aquinói Szent Tamásnak és iskolájának arisztotelizmus sem; Szent Tamástól egyébként minden távolabb állt, mint a nagy afrikai egyházdoktor félreismerése vagy éppen lebecsülése...

Szent Ágoston etikája elsősorban a szeretet erkölcstana. Az ember akaratával törekszik Isten felé, ragadja meg Istent, és élvezi Istent. „Ha az ember legfőbb java Isten... s ha legfőbb javunkat keresni annyi mint erényesen élni, ebből nyilván következik, hogy erényesen élni nem egyéb, mint teljes szívünkben, teljes lelkünkben, teljes elménkben szeretni Istent”. Krisztus szavait idézve Szent Máté evangéliumából (22, 37-39), Szent Ágoston kijelenti: „Ez a természetes bölcsélet, mert minden természetes dolog minden oka Istenben van, a Teremtőben”, és „ez az etika, mert a jó és tisztességes élet nem egyéb, mint úgy szeretnünk, ahogyan kell, azt, amit szeretnünk kell: Istent és felebarátunkat”. Így Szent Ágoston etikájának központi ereje az akarat dinamizmusa, ami nem egyéb, mint a szeretet dinamizmusa...

Az ember akarata szabadon fordulhat Isten felé vagy távolodhat el Istentől, az emberi szellemnek azonban föl kell ismernie egyrészt azt, hogy az általa keresett boldogságot nem találhatja meg másban, mint Isten, a legfőbb és változhatatlan jó birtoklásában, másrészt azt, hogy még akaratának a jó felé irányulását is Teremtője, Isten sugallja.” (Frédéric Copleston: *Histoire de la philosophie*, II. 90—92.)

„Add Uram, hogy megismerjem magamat és megismerjelek Téged, noverim me, noverim te. Ez a kettős ismeret teljesen elég Szent Ágostonnak: „Istent és a lelket kívánom megismerni. — Semmi többet? — Egyáltalán semmi többet.” (Soliloquia. II. 7.) Elégnek kell lennie ennek minden keresztény számára, aki tudja, hogy Istenért van, és Isten érte van. A szent Doktor gondolatvilágában itt ugyanis olyan ismeretről van szó, amely a szeretet útján való Istennel-egyesülésbe torkollik.

Ahelyett hogy elkülönítenénk őket egymástól, inkább közelítsük egymáshoz Istent és a lelket. Nincs jótékonyabb tan, mint e két, egymással való egyesülésre rendelt létező kölcsönös jelenlétéé. Istennek nincs szüksége teremtményére. Mégis azért teremtette az embert, hogy bizonyos módon megpihenjen benne; az ember pedig szeretete révén ehhez az Istenhez kapcsolódik, aki mindenütt jelen van, de egészen különlegesen ott van az ember lelkében. A lélek nagysága még a természetes rendben is ennek az isteni jelenlétnek a sajátos jellegéből fakad.” (Fulbert Cayré: *Les sources de l'amour divin. La divine présence d'après Saint Augustin*. 53—54.)

Isten és a lélek kapcsolatának legmélyebb és legbensőségebb vallomásai közé tartoznak Szent Ágoston „magánbeszélgetései”, a Soliloquia. Két ilyen című írása közül a másodikból közöljük az alábbi részt. Ez az első magyar fordítása.

ISTENEM ÉS MINDENEM

(SOLILOQUIA, 2—6.)

Isten, teremtetője a mindenségnek, add meg először, hogy jól kérjelek, azután, hogy méltóvá tegyem magam arra, hogy meghallgass, végül pedig légy az én szabadítóm!

Isten, aki által minden, aminek önmagában nem volna léte, létre törekszik; Isten, aki nem hagyod elveszni, ami kölcsönösen pusztítja egymást; Isten, aki a semmiből teremtetted ezt a világot, melynek fölséges szépségét minden szem érzékeli; Isten, aki nem vagy szerzője a rossznak s aki megengeded annak létezését egy még nagyobb rossz elhárítása végett; Isten, aki a keveseknek, akik ahhoz menekülnek, ami valóban „van”, megmutatod, hogy a rossz: maga a semmi; Isten, aki által a mindenség, még vészes elemeivel együtt is, tökéletes; Isten, aki a legalacsonyabb lépcsőfokon sem túrsz meg semmiféle disszonanciát, mert a legrosszabb a legjobbal harmóniában áll; Isten, akit minden szeret, ami csak — tudatosan vagy öntudatlanul — szeretni tud; Isten, aki mindennek a foglalatja vagy, de aki a teremtmény becsstelenségéből becsstelenséget, gonoszságából veszteséget, tévedéseiből tévedést magadba nem fogadsz; Isten, aki csak a tiszta szíveknek adod meg az igazság ismeretét; Isten, igazság atyja, bölcsesség atyja, az igazi és teljes élet atyja, boldogság atyja, a jó és a szép atyja, a szellem fényének atyja, felébredésünk és megvilágosodásunk atyja, atyja a zálognak, amely figyelmeztet, hogy térjünk hozzád...

— Téged hívlak, igazság Istene, akiben, akitől és aki által igaz minden, ami csak igaz; bölcsesség Istene, akiben, akitől és aki által bölcs minden, ami csak bölcs; az igazi és teljes élet Istene, akiben, akitől és aki által él minden, ami csak igazán és teljesen él; boldogság Istene, akiben, akitől és aki által boldog minden, ami csak boldog; jóság és szépség Istene, akiben, akitől és aki által jó és szép minden, ami csak jó és szép; a szellem fényének Istene, akiben, akitől és aki által ragyog a szellem fényében minden, ami csak abban ragyog. Isten, akinek birodalma az egész érzék-nem-ismerte világ; Isten, akinek a birodalma rávési a törvényedet még az evilág birodalmaira is; Isten, akitől elfordulva lezuhanunk, aki felé fordulva újra jelkelünk, akiben megmaradva helytállunk; Isten, téled távozni: halál, visszatérni hozzád: feléledés, benned lakozni: élet; Isten, akit senki el nem veszít, hacsak nem tévedett, senki nem keres, hacsak nem hívta, akire senki rá nem talál, hacsak nem tisztul meg először; Isten, akit elhagyni: pusztulás, újra elérni: szeretetet, akit látni: birtokolás; Isten, aki felé ösztökél a hit, emel a remény, akivel egyesít a szeretet; Isten, aki által győzünk az ellenségén, hozzád könyörgők!

— Isten, akitől kaptuk, hogy teljesen el nem veszünk; Isten, aki virrasztásra serkentesz; Isten, aki által a jót megkülönböztetjük a rossztól; Isten, aki által menekülünk a rossztól és követjük a jót; Isten, aki által nem engedünk a balsorsnak; Isten, aki által jól szolgálunk és jól uralkodunk; Isten, aki által megtanuljuk, hogy néha idegen tőlünk az, amit a magunkénak, néha pedig a miénk az, amit idegennek tartottunk; Isten, aki által nem tapadunk gonosz vonzáshoz és csábításhoz; Isten, aki által a kis dolgok nem kevesbítene bennünket; Isten, aki által a jobbik részünk nincs alávetve a rosszabbiknak; Isten, aki által a győztem elnyelte a halált (I. Kor XV, 54); Isten, aki magad felé fordítasz minket; Isten, aki lehántod rólunk, ami nincs és felruházol azzal, ami van; Isten, aki méltóvá teszel arra, hogy meghallgass; Isten, aki megerősítesz; Isten, aki rávezetsz minden igazságra; Isten, aki megmondasz nekünk mindent, ami jó, aki nem teszel esztelenné és nem tűröd, hogy bárki is azzá tegyen minket; Isten, aki viszhív az útra; Isten, aki a kapuig vezetsz minket; Isten, aki teszed, hogy az megnyílják olyanok előtt, akik kopogtatnak (Máté VII, 8); Isten, aki az élet kenyerét adod nekünk; Isten, aki által szomjazzuk azt az italt, amely, ha egyszer

ittuk, kielégít mindörökre (János VI, 35); Isten, aki meggyőződ a világot a bűnről, az igazságról és az ítéltről (ua. XVI, 8); Isten, aki által nem ingatnak meg azok, akik egyáltalában nem hisznek; Isten, aki által rosszálljuk azok tévedését, akik úgy vélik: a lelkek semmilyen érdemet nem szerezhhetnek színed előtt; Isten, aki által nem szolgálunk erőilen és esendő elemeknek (Galat IV, 9); Isten, aki megtisztítasz és isteni jutalomra készítesz fel minket, — állj mellettem, én Istenem.

— Isten, aki egymagad vagy mindaz, amit elmondottam, jöjj segítségemre, egyetlen, örök és igazi létezés, akiben nincs ellentét, nincs zavar, nincs változás, nincs fogyatékoság, nincs halál, aki a legfőbb összhang, a legfőbb bizonyosság, a legfőbb állandóság, a legfőbb teljesség, a legfőbb élet vagy, akinek semmije sem hiányzik s akiben semmi sem felesleges; akinél a nemző és a nemzett egyvalaki; Isten, akinek szolgál minden, ami csak szolgál, akinek minden jó lélek engedelmeskedik; akinek a törvényei értelmében forognak az ég sarkai, kergetőznek pályájukon a csillagok, hajszolja a nappalt a Nap, szelidíti az éjt a Hold, és őrzi a világmindenség — a világosság és sötétség váltakozásával létrehozva a napot, a Hold növekedésével és fogyásával a hónapot, a tavasz, a nyár, az ősz, a tél egymásutánjával az évet, a Napjárás teljességével a szökőévet, az égiteknék kiindulópontjukhoz való visszatéréssel a főköröket — azt a nagy állandóságot, amit az idő rendjével és körforgásával magára ölt a fogékony anyag; Isten, akinek örök idők óta fennálló törvényei nem engedik, hogy a változandó elemek ingatag mozgása összezavarodjék s a hömpölygő századok zablájával a szilárdság utánzására ösztökéli azt; akinek a törvényei folytán a lélek akarata szabad és kemény szükségyszerűség folytán a jóknak jutalom s a gonoszoknak büntetés jár; Isten, akitől minden jó ered és érkezik hozzánk, aki elhárítasz felőlünk minden rosszat, Isten, aki felett semmi, akin kívül semmi, aki nélkül semmi sincsen; Isten, akinek alá van vetve minden, aki mindent magában foglal, akihez minden viszonyul, aki az embert képedre és hasonlatosságodra teremtetted, amint azt mindenki elismeri, aki csak ismeri magát, hallgass meg, hallgass meg, hallgass meg, Istenem, Uram, királyom, atyám, létrehívó okom, reményem, javam, ékességem, otthonom, hazám, üdvösségem, fényem, életem. Hallgass meg, hallgass meg, hallgass meg tenmagad szerint, úgy, ahogyan azt választottaid ismerik!

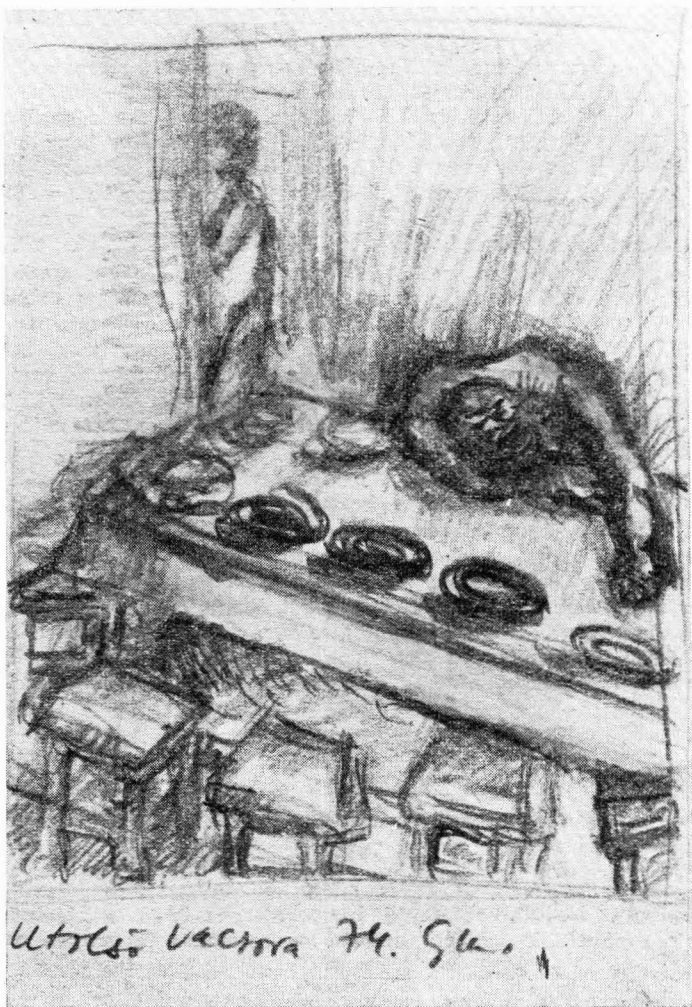
— Már mint egyetlen szeretlek, egyedül téged követlek, egyedül téged kereslek, egyedül a te szolgálatodra állok készen, mert egyedül te uralkodol igazságosan. Vágyom arra, hogy törvényed alatt legyek. Kérlek, kormányozz engem, parancsolj, amit csak akarsz: de gyógyítsd meg és nyisd meg fületem, hogy meghalljam szavad; gyógyítsd meg és nyisd meg szememet, hogy lássam, ha intesz nekem. Űzd ki belőlem a gondolat betegségét, hogy elismerjelek téged. Mondd meg, merre törekedjem, hogy megpillantsalak: remélem, mindent meg fogok tenni, amit csak parancsolsz nekem. Könyörgöm, Uram, jószágos Atyám, vedd vissza szökevény fiad: eleget bűnhődött már, eleget szolgált ellenségeidnek, akik lábaid alatt vannak, eleget volt hazugságok játékszere. Fogadj be engem, szolgádat, aki menekül tőlük; mikor előled menekültem, ők befogadtak engem, az idegent. Érzem, hogy hozzád kell visszatérnem: nyíljék meg előttem ajtód, hiszen zörgetek! Taníts meg, hogyan juthatok el hozzád. Semmim sincs, csak az akaratom; semmi mást nem tudok, mint elutasítani a változót s esendő és keresni a változatlant s örökkévalót. Ezt teszem, Atyám, mert egyedül ezt ismerem meg, de azt: hogyan lehet eljutni hozzád, nem tudom. Ihless engem, vezess engem, adj nekem útravalót! Ha hit által találunk meg téged azok, akik hozzád menekülnek, hitet adj; ha erő által, erőt; ha tudás által, tudást. Növel bennem a hitet, növel a reményt, növel a szeretetet. Ó, milyen csodálatos és páratlan a te jószágod!

— Törekszem feléd és újra csak kérem mindazt, aminek birtokában feléd törekedhetünk. Ha elhagysz minket, elveszünk; de nem hagysz el, mert a legfőbb jó vagy, melyet becsülettel keresni és meg nem találni: nem lehet. Így

hát mindenki becsülettel keres, akinek megadod, hogy becsülettel keressen. Tedd, Atyám, hogy keresselek, szabadíts meg a tévelygéstől, hogy keresésemben egyedül veled találkozzam. Ha semmi mást nem kívánok, mint téged, hadd találjak már rád, Atyám. De ha valamilyen felesleges törekvés volna bennem, tisztíts meg engem te magad és te tégy alkalmassá arra, hogy meglássalak.

— Ami veszendő testem jólétét illeti: mivel nem tudom, hogy mi lehet belőle hasznos számomra vagy azok számára, akiket szeretek, rád bízom, bölcs és jóságos Atyám, és azt kérem, ami a maga idején megadatik majd neki. Csak a te tökéletes jóságodhoz folyamodom: fordíts engem egészen magad felé, tedd, hogy semmin se bukhasson el feléd tartó erőfeszitésem; engedd meg, hogy még ebben a testben cselekedve és ezt viselve is tiszta, nagylelkű, igazságos és körültekintő legyek, szeressem és teljesen magamévá tegyem bölcsességedet, méltóvá váljak arra, hogy boldog országodban lakjam s valóban benne is lakhaszak. Úgy legyen! Úgy legyen!

KIS MONIKA fordítása



Gancz Miklós: Az utolsó vacsora

A VIGILIA NEGYVEN ÉVE

AZ ELSŐ ÉVTIZED

Történelemmé a múlt eseményei akkor válnak, ha visszatekintve tudatosan reflektálunk rájuk és értelmezzük, vagy legalább értelmezni igyekszünk őket. Előnye ennek a visszatekintő reflexiónak, hogy valósabb és tárgyilagosabb képet ad az eseményekről. Aki a hegyek között jár, sosem tudja úgy összemérni őket, mint akkor, amikor már eltávolodott tőlük és a távolból nézve kirajzolódtak helyes arányai. Hátránya és veszélye viszont, hogy a reflexió és az értelmezés akarva, nem akarva valamilyen szempontból történik, és ha ez a szempont túlzottan önkényes, a vizsgált eseményekhez nem illő, akkor torz eredményekre vezethet. Mégsem kerülhetjük el ezt a tudatos reflexiót, egyéni életünkben éppoly kevésbé, mint közösségek vagy intézmények életében, hiszen az egyes ember éppen úgy, mint a kisebb vagy nagyobb intézményesült közösség, saját múltjának terméke és ezt a múltat, akár büszke rá, akár bírálандónak érzi esetleg, mindenképpen vállalnia kell.

Negyvenedik évfolyamába lépett az idén a Vigilia. 1935 februárjában Gyertyaszentelő unnepeére jelent meg a Vigilia első kötete. Ebben a négy évtized előtti, 190 lapos kiadványban lapozgatva már pusztán a külső kiállítást tekintve is az az érzésünk, méltán büszkélkedtek a kötet szerkesztői és kiadói azzal, hogy a valaha volt legszebb folyóiratot indították el útjára. Negyven év után is hófehér papírja, bőkezű, elegáns és a mai ízlés szerint is modern nyomdatechnikai kiállítása szinte anakronisztikusnak hat, ha arra a mai lexikális adatra gondolunk, hogy a harmincas évek súlyos gazdasági válsága után éppen az 1935-ös év volt az első, amelyben a magyar nemzeti termelés nagy keservesen ismét végre elérte az 1929-es színvonalat. Tartalmilag ez az első kötet (a Vigilia az első években negyedévenként jelent meg egy-egy ilyen vastkos, önállóan szerkesztett és külön számozott kötettel) egyszerre volt bemutatkozás is és bizonyos mértékben programadás. Ez a program azonban aligha érthető meg, ha legalább nagy vonásokban föl nem vázoljuk szellemi és társadalmi háttérét, előzményeit és a személyi adottságokat és föltételeket, amelyek megjelenését lehetővé tették.

Az 1930-as évek kezdetét Magyarországon nemcsak a rendkívül súlyos gazdasági helyzet jellemezte, (a világválság hatásai alól akkor az ország semmennyire sem tudta kivonni magát), hanem egy sajátságos szellemi erjedés is. Egy olyan fiatal, új nemzedék jelent meg a szellemi élet porondján, amelynek tagjai ugyan még az egykori Osztrák-Magyar Monarchia polgáraiként jöttek a világra, de a „régí jó békevilágról” semmiféle személyes tapasztalatuk nem volt már, azt legfeljebb szüleik, és általában az idősebb generáció nosztalgikus visszaemlékezéseiből ismerték. Mérhetetlenül távolinak is érezték azt a kort, egyszerűen már csak azért is, mert hiszen tudjuk, hogy huszonévesen érzi az ember mindig a legtávolabbinak gyermekkorát. E nemzedék számára már magától értetődő életkeret volt a trianoni Magyarország, erre reflektáltak, ezzel voltak elégedetlenek. Erre az elégedetlenségre minden okuk meg is volt.

Két szembeszökő vonása volt annak a Magyarországnak. Az egyik a nagyfokú társadalmi igazságtalanság, a nemzeti javak elosztásának szinte elképesztő aránytalansága (milliók, szinte koldus-sorban élő agrár népesség, a főváros körül a nyomortelepek, Királyerdő, Valéria-telep stb.) a másik pedig az általános szellemi elmaradottság. Nyomasztó légköre volt az országnak minden szempontból. Azok a fiatalok, akik megérezték ezt és mindenáron változtatni szerettek volna rajta, a legkülönbébb világnézetű alapokról indultak el, a legváltozatosabb társadalmi környezetből jöttek. Bárhonnan is indultak azonban, mindenképpen az említett két felismerésbe ütköztek és a magyar közéletnek ezt a két hiányosságát vették célba.

A sokféle és változatos kezdeményezésnek lényegében három jegecesedési központja volt. A legradikálisabb és legaktívabban politikai célkitűzésű kétség-

kívül az akkoriban teljes illegalitásba szorított kommunista párt volt. Helyzete egyben a legveszélyesebb is volt, amit bizonyít, hogy éppen 1932–33-ban lepellezte le és tartóztatta le a rendőség előbb az Eötvös-kollégiumban Rajk Lászlókat, majd néhány hónappal később a bölcsészeti kar keretében szervezkedő Széll Jenő-féle csoportot. A másik jelentős irányzatot az ún. falukutatók képviselték. Őket elsősorban a mezőgazdasági proletariátus helyzete érdekelte és a maguk területén azután egy évtizeden keresztül folytattak nagyon hasznos feltáró és felvilágosító munkát. Bennünket azonban most közvetlenül a harmadik csoport érdekel, azok a fiatal katolikus írók, újságírók és értelmiségiek, akik a maguk világnézetének szémszögéből érezték elviselhetetlennek az igazságtalan szociális helyzetet és hivatalos egyházuk konzervatív, feudális-barokkos, ellenreformációs közszellemét.

Ortutay Gyula említette a Vigiliában megjelent interjújában a szegedi settlement-mozgalmat. Nos, volt abban az időben, 30–31–32-ben Budapesten is egy settlement-mozgalom, amit a Katolikus Diákszövetség kezdeményezett. Maga az elnevezés angol, és egy Angliában indított nem politikai jellegű szociális mozgalom átvétele volt. Zászlóbontásáról egy, a Nemzeti Újságban megjelent naivan lelkes beszámoló tanúskodik, amely némi dagállyal bizonygatja, hogy „a munkásság és az egyetemi ifjúság között nem lehet ellentét”. Rövid életű megmozdulásnak bizonyult ez és inkább csak szimptomatikus jellege van. A mozgalomban résztvevők lelkesen jártak ki a Királyerdőre és a többi nyomortelepre, lényegében azonban inkább csak karitász-munkát végeztek. Ezen azonban aligha csodálkozhatunk, hiszen az egyház akkori szellemi állapotát figyelembe véve, másfajta szociális munka alig volt elképzelhető. Ezt mutatta a fő példaképnek számító Carl Sonnenscheinnek, Berlin híres „szociális apostolának” tevékenysége is.

Fölmerült azonban egy másik és területileg közelebb eső példa is, a szlovákiai Prohászka-körök tevékenysége. Ezek már sokkal konkrétabban és társadalompolitikailag közelítették meg a szociális problémákat, és gyakran hasznos együttműködést alakítottak ki a Csehszlovákiában legalísan működő kommunista párt magyar ifjúsági szervezetével, a Sárlos mozgalommal. Nehéz lenne ma már pontosan rekonstruálni, hogy személy szerint kinek a kezdeményezésére, de 1931 telén vagy kora tavaszán Budapesten is alakult egy Prohászka Társaság, amely radikális társadalmi reformokat és az egyház lelki megújításának szándékát tűzte zászlajára. Kísérlet volt ez arra, hogy egyetlen szervezet keretében fogják össze az addig elszigetelt és különböző katolikus reformtörekvéseket. Aradi Zsolt, Balla Borisz, Káló Ferenc, a később a nyilasok tragikus áldozatává lett lelkes katona-esperes, Katona Jenő, Széchenyi György és Possonyi László voltak az idővel nevesebbé lett résztvevői az alakuló ülésnek. A mozgalom, sajnos, jórészt a legminimálisabb anyagi lehetőségek híja miatt is (a kellős közepén voltunk még a gazdasági válságnak), mint oly sok minden a magyar glóbuszon: szálmalágnak bizonyult. A Társaságból semmi sem lett, egyetlen nyoma az az alakuló ülésről szóló beszámoló, ami a *Korunk Szava* első számában jelent meg. Egyetlen eredménye éppen ennek a *Korunk Szava* című lapnak a megjelenése volt, ami fontos kiindulási pontja a Vigília történetének is.

A lap, amely eredetileg úgy indult, hogy a Társaság szócsöve lesz, 1931 tavaszán jelent meg — eredeti formájában egy kék-szürke borítólappal kis füzet alakjában. Ezután néhány hónap kiesés következett, ami alatt bebizonyosodott, hogy a tervezett Társaságot nem lehet életre kelteni, de a lapengedély birtokában a kis kezdeményező társaság úgy határozott, hogy magát a lapot továbbviszik. 1931 szeptemberében jelent meg újra a *Korunk Szava*, most már negyedréti alakban, hetilapként. Fűrge, friss hangú orgánus volt ez, amely hamarosan népszerű lett és főleg a fiatalok körében nagy tekintélyre tett szert. Az addig megszokottól teljesen eltérő módon szólt hozzá a magyar szellemi és társadalmi élet kérdéseire, ciklikóinak sorában helyet kaptak a falukutatók is, az egyházi és vallásos tárgyú cikkek pedig már elővételezték azt az irányzatot, amely később a Vigília első évfolyamaiban meghatározó jelentőségű lett, és amelyet elsősorban a francia katolikus szellem világában akkor jelentkező megújulás, az ún. Renouveau Catholique ihletett. Folytatásokban közölte például a *Korunk Szava* Paul Claudel híres levelezését Jacques Rivière-rel, amely mai fülünk számára gyakran hat már kissé értelmetlen szócséplésnek, abban az időben azonban a magyar ifjúság körében szinte revelációnak hatott a hit kérdésének ilyen egzisztenciális fölvetése és tárgyalása.

Három éven át jelent meg a *Korunk Szava*, az eredeti szerkesztőség munkájának eredményeként, Széchenyi György jelentős anyagi támogatásával. Ekkor belső törés következett be, szerencsétlen, mai szemmel alig érthető és magyarázható torzszalkodás, ami elsősorban személyi jellegű volt és tiszta szándékú keresztényekről lévén szó, éppen ezért szomorú és sajnálatos. Aradi Zsolt, Balla Borisz és Possonyi László baráti körükkel együtt kiváltak a lap szerkesztőségéből és *Új Kor* címmel új lapot alapítottak. A régi lapengedély birtokosa Széchenyi György, Katona Jenővel tovább szerkesztette a *Korunk Szavát*, amelynek címét Katona Jenő később *Jelenkorra* változtatta.

Az ellentétek, ismétlem, inkább személyi jellegűek voltak, de, és ezt ma már tárgyilagosan megállapíthatjuk, ott volt a háttérben egy elvi, koncepcionális különbség is. A magyar közéletben ugyanis jelentős fordulat következett be ezekben az években. 1931-ben megbukott a Bethlen kormány és Károlyi Gyula egyéves átmeneti kormányzása után 1932-ben Gömbös Gyula lett a miniszterelnök. Ahhoz, hogy ennek az eseménynek jelentőségét felmérhessük, tudni kell, hogy az 1919-es Tanácsköztársaság ellen voltaképpen két ellenforradalmi szervezkedés folyt. Az egyik, amelyben főleg arisztokrata politikusok vettek részt, Bécsben, míg a másiknak központja Szeged volt, és ez utóbbi volt az ellenforradalomnak szélső jobboldali, fajvédő, mai terminológiával fasisztoid szárnya. Ehhez a szárnyhoz tartozott Horthy Miklós éppúgy, mint Gömbös Gyula. És bár a Tanácsköztársaság bukása után Horthy Miklós vezetésével vonultak be Budapestre az ellenforradalmi csapatok, később úgy alakult a helyzet, hogy a kormányzatot és a hatalom kulcspozícióit a bécsi ellenforradalom képviselői foglalták el, és Horthy kormányzó, akit a felső arisztokrácia kissé le is nézett, elszigetelt helyzetbe került. Gömbös Gyula hatalomra jutása annak az inkább feudális-konzervatív hatalmi rendszernek vetett véget, amelyet a Bethlen kormány képviselt, és amely legalább az uralkodó osztály számára liberális állapotokat igyekezett fenntartani. Gömbösék szóhasználatában ezek a „csáklások” voltak, és az akkoriban elharapózott alpári szóhasználatban ez még a legenyhébbek közé tartozott. Minthogy ez a fordulat lényegében egybeesett a náciizmus hatalomra jutásával Németországban, nem volt nehéz előre látni a magyar politikai élet fokozódó jobbra tolódását.

A várható események megítélését illetőleg nem is volt lényeges ellentét a *Korunk Szava* körül csoportosult írók és újságírók körében. De bizonyos elvi különbség kétségtől jelentkezett abban, hogy amíg Katona Jenőék egyértelműen baloldali katolikus program kidolgozását és hirdetését tartották szükségesnek, addig a másik csoport, elsősorban Balla Borisz hatására, a napi politika fölé emelkedő, tiszta és elsősorban spirituális irányzatú katolicizmus hirdetése mellett tört lándzsát. És voltaképpen ebből a törekvésből született meg a *Vigilia*. Az első pillanattól kezdve, amikor egy ilyen folyóirat megindításának a gondolata fölmerült, végig ezen volt a hangsúly, egy olyan magas igényű és színvonalú folyóiratot adni az olvasók kezébe, amely vallásos vonatkozásban és szellemi téren is egyetemes távlatokat nyit meg az ezek után érdeklődő magyar olvasók számára. A napi politikai és társadalmi eseményeket persze így sem lehetett teljesen megkerülni, de a folyóirat, ha ilyenekről szólt, azt igyekezett mindig magasabb, elvi síkon megtenni.

A *Vigilia* első évfolyamai, amikor még csak évenként négy vaskos, tizenkét ív terjedelmű kötetben jelentek meg, nem vezettek még kritikai rovatokat sem, és már ez is kizárta, hogy a lap akárcsak szellemi síkon is egy-egy konkrét napi eseményhez hozzászólhatott volna. Három meghatározó vonása volt az akkori *Vigilia* arculatának, amelyek lényegében programját is meghatározták, és amelyekhez megjelenésének első tíz évében többé-kevésbé végig hű is maradt, még akkor is, amikor havi folyóirattá átalakulva jellege és funkciója megváltozott.

Az első ilyen programatikus vonás volt, hogy széles teret adott a francia *nouvelle spiritualité*-nek, az új lelkiségnek. Filozófiai, teológiai téren Jacques Maritain, az irodalomban Paul Claudel, François Mauriac és Georges Bernanos képviselték többek között ezt az új lelkiséget, míg lelki életi vonatkozásban a szemlélődő élet értékeinek újra fölismerése (ekkoriban élte virágkorát a solemnes-i és beuroni bencés rendi reform, amely a rendnek két tartományában visszaállította a régi típusú szemlélődést), az egész keresztény világban népszerűvé vált karmelita és dominikánus ún. misztikus irodalom.

Negyven év távlatából ma már sok tekintetben másképp látjuk ezt az egész irányzatot. Minden szépsége és értéke mellett túlságosan nagy szerepet kapott benne az egyéni megszentelődés, a befelé élés, egyfajta szakrális elzárkózás a „profán” külső világtól, és az evangélium fényénél bizony sok minden megkérdőjelezhető benne, mint ahogy a „kegyelem”-nek abban a kissé mágikus fölfogásában is, ahogyan az Claudel vagy Mauriac műveiben olykor megjelenik. A maga idejében és a magyar katolikus olvasóközönség számára azonban szenzációs felfedezésnek számított mindez, hiszen a fentebb felsorolt nevekkal és lelki életi irányzatokkal a Vigilia hasábjain találkozott először.

A Vigilia arculatának második meghatározó vonása a bátor kitörés a nacionalista elfogultság köréből. Sajátságos szellemi gettóban élt akkoriban a magyar irodalmi élet, főleg a Duna-völgyi népek irodalmát illetően. A revíziós propaganda szinte lehetetlenné tette, hogy közvetlen szomszédaink bármilyen jelentős írójának vagy költőjének akárcsak a nevét is említsék. A Vigiliának mindjárt az első évfolyamában olvashatjuk Mihail Eminescut, Jaroslav Durychot, Ivan Cankart, Paula Preradovicot és még sokakat másokat.

Ezzel rokon a Vigilia arculatának harmadik vonása, amely azután valóban programszerűen kísérté végig: a túllépés a felekezeti és világnézeti korlátokon. Ugyanakkor, amikor a legismertebb és legolvasottabb magyar katolikus folyóirat abban a korban, a Magyar Kultúra, szinte állandóan hemzsegett az ellenreformációs kirohanásoktól, az erősen jobboldali ízű és antiszemita kommentároktól és kritikáktól, a Vigilia ezen a téren az elképzelhető legteljesebb toleranciát képviselte és helyet adott nagyon sok olyan szépírónak, költőnek, akik egyáltalán nem voltak a katolikus világnézet elkötelezettjei.

Ha csak az első három kötet szerzőinek névsorán végigtekintünk, ilyen nevekkal találkozunk, mint: Babits Mihály, Berczeli A. Károly, Boldizsár Iván, Dallos Sándor, Demény János, Ignácz Rózsa, Szerb Antal, Ortutay Gyula, hogy csak a legnevesebbeket említsük. A katolikus elkötelezettségű írók, költők, eszéisták sorában pedig az akkor már széles körben ismert nevű Harsányi Lajos, Sík Sándor és Mécs László mellé a Vigilia hasábjain sorakoztak fel Bálint Sándor, Ijjas Antal, Justh Béla, Rónay György, Thurzó Gábor, Toldalagi Pál, Sándor István, Somogyi Antal, Nagy Zoltán.

Említettük, hogy napi eseményekkel főleg ezekben az első évfolyamokban alig foglalkozott a lap, de ha foglalkozott, akkor egyértelműen mindig a humanista és szociális oldalán. Így mindjárt az első kötetben *Stark János* tollából alapos elemzést olvashatunk a „harmadik birodalom történetiszemléletéről”, amely kíméletlen kritikának veti alá a náci propagandisztikus történetírást. „Minden embert, aki tiszteli a szellemet és tudományt — írja a szerző —, le kell sújtson az a látvány, hogy egy monomániává vált politikai világképet a tudomány eszközeivel díszítenek fel.” Több ízben is foglalkozott a Vigilia az ún. turanizmussal, ami a náci faji ideológiának egyfajta elképesztő magyar vadhajtsága volt, de hogy nem volt teljesen veszélytelen, azt mutatja a cikk írójának az a meggyőződése, hogy e „faji” eszmék „eredetét nem nehéz e körök ismert németrajongásában és a világháborús bajtársi élmények nemzetiszocialista aktualizálásában megtalálnunk”.

A korabeli magyar társadalom alapvető betegségeivel foglalkozik *Vida Imre* az 1936-os karácsonyi számban megjelent „A mai magyar katolikus ifjúság feladatai” című, Szekfű Gyulának ajánlott, fiatalosan vagdalkozó és éppen ezért kiegyensúlyozatlan, de ugyanakkor sok tekintetben telibe találó tanulmányában. A „korszerűtlen magyar szellem” jellemzésére a következő pontokat sorolja fel: 1. az uraskodást; 2. a korszerű szociális érzék hiányát; 3. az osztályöntudat hiányát az alsó és középrétegeknél; 4. a «klikk-atyafiság» megdöbbentő erkölcsi érzéketlenségét; 5. a «bárá-kocsis» nagyképűség és szolgalelkűség ideológiáját; 6. a felebaráti gyűlöletet, mint társadalmi életformát; 7. a levirátusi tendenciát; 8. az egész társadalmi fölfogásunknak és megítélésünknek a nővel szemben való hallatlan lovagiatlanságát; 9. az önálló szerves alap nélküli külföld-másolást”. Végigmenve ezeken a pontokon legtöbbjüknek máig érvényes elemzését adta.

Hozzá tartozott a korabeli magyar szellemi valóságra vonatkozó reflexióhoz, hogy ellentétben az akkoriban uralkodó, és az egyéb katolikus sajtóban is lépten-nyomon megnyilvánuló közízléssel, a Vigilia első számaitól kezdve egyértelműen odaállt Bartók Béla és Kodály Zoltán munkássága mellé. Művészeti-ket ugyanúgy a legmagasabb fokon méltányolva, mint zenepedagógiai és nép-

zenegyűjtői tevékenységüket. Amikor a Vigilia egyetlen irodalmi estjét a Ze-neakadémián megrendezte, az est egyetlen zenei szolista Bartók Béla volt. 1936 júniusában pedig a Vigilia a Bárdos Lajos által szerkesztett *Magyar Kórus*sal és a Kerényi György szerkesztette *Énekszóval* együtt könyvsátrat állított fel a könyvnapokra, méghozzá Benedek Marcell jóvoltából —, aki a Könyvkiadók Egyesületében ennek az ügynek intézője volt — nagyon jó helyen, a Vaci utca elején. Ennek a sáturnak legfőbb nevezetessége, hogy ez volt az egyetlen, amelyben mind a három nap Bartók Béla és Kodály Zoltán is ott ült és autogramokat adott. Nem a Vigilián és nem is a Magyar Kóruson vagy az Énekszón múlt, hogy úgyszólván kizárólag Ranolder intézeti kisiskolások álltak sorba ezekért a kézjegyekért, amelyek ma olyan felbecsülhetetlen értéket jelentenek.

Az 1938-as, negyedik évfolyammal jelentős változás következett be a Vigilia további életében. Balla Borisz kivált a szerkesztőségéből, a kiadvány pedig szabályos havi folyóirattá alakult át. Balla Borisz az első számban rövid vezércikkben búcsúzott el az olvasóktól. „Mivel a havonként megjelenő Vigilia főszerkesztői tisztsége olyan munkát jelentene, amelyet más irányú hivatalom és elfoglaltságom mellett nehezen tudnék ellátni, arra kértem Posszonyi László barátomat, lépjen helyembe” — írta ebben a búcsúcíkjában, még egyszer kifejezésre juttatva azt az óhaját: „a Vigilia hasábjain ne politizáljunk”. Balla Borisz nyugtalan szellemű és nem mindennapi tehetséggel megáldott ember volt. Amikor első írásaival a 30-as évek legelején föltűnt, széles körben figyeltek föl rá és sokan a leendő magyar Mauriacot vélték fölfedezni benne. Valójában azonban csak rendkívül erjesztő, sokak számára izgalmas távlatokat nyitó és másokat megtermékenyítő szellemnek bizonyult, de a tőle várt jelentős irodalmi alkotásokkal adós maradt. Talán az hiányzott belőle, ami a tehetség és ötletegazdagság mellett minden igazi művészi alkotásnak előfeltétele, a tartósan leülni tudás és a sokszor rabszolgamunkának érzett gyötrelmes megírás szorgalma és fegyelme. Nyugtalan szelleme minduntalan tovább hajtotta és „más irányú elfoglaltsága és hivatala”, ami az adott esetben külügyi közgályat jelentett, el is távolította az elsődlegesen irodalmi tevékenységtől. A háború után középkori irodalomtörténeti tanszéket vállalt egy amerikai katolikus egyetemen.

Nem sokkal utána az eredeti hármas másik tagja, *Aradi Zsolt* is kivált a Vigilia kötelékéből. Elsősorban újságíró volt, néhány szépirodalmi próbálkozása is inkább publicisztikus jellegű. Ő sem volt érdektelen alakja ennek a 30-as évek elején megindult fiatal katolikus értelmiségi mozgalomnak. A magyar társadalom és az egyházi élet sok visszasságát látta élesen, az új erővonalak között azonban, amelyek a 30-as évtized vége felé nemcsak a hazai, hanem az egész európai világ további életét egyre inkább meghatározták, bizonytalanná vált. Lényegében egy olyan „egyházias” felfoggással közeledett az eseményekhez, amely már akkor is időszerűtlen volt, végérvényesen azonban csak a II. vatikáni zsinat tett utána pontot. Nem véletlen, hogy nagy tisztelője volt XII. Pius pápának, könyvet is írt később róla, aki valószínűleg utoljára képviselte a pápák sorában azt az évszázadok hagyományaként kialakult álláspontot, hogy az egyház hivatott, mint végső tekintély és fórum, ítéletet mondani az emberiséget foglalkoztató valamennyi fontos kérdésben.

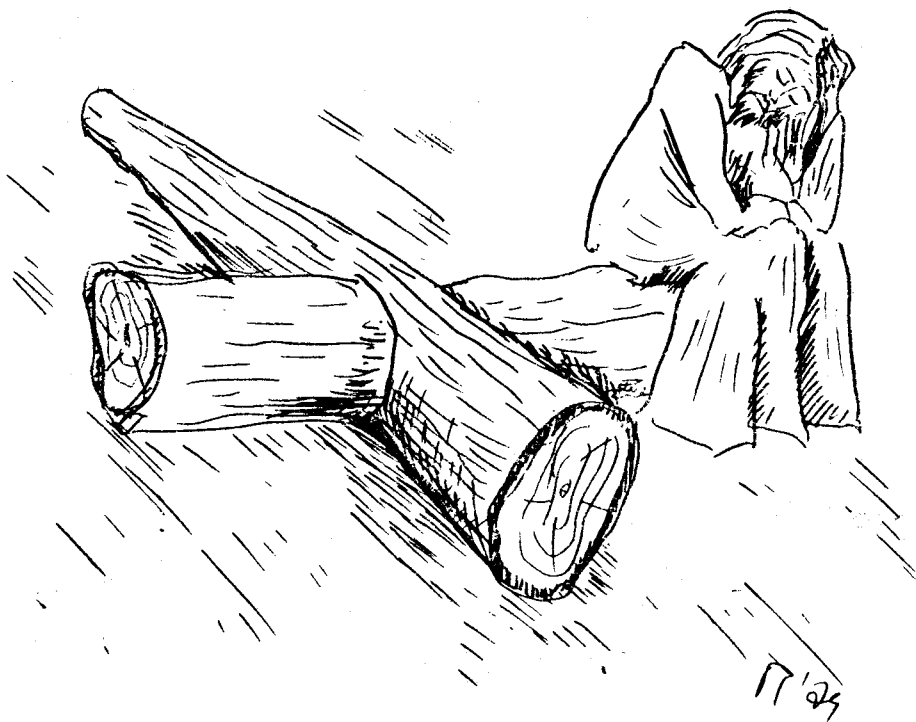
Az 1938 januárjától most már szabályosan folyóiratként megjelenő Vigiliát, a főszerkesztő Posszonyi László mellett, népes szerkesztőgárda jegyezte nevével, akiknek névsora több ízben is változott. Az idősebbek közül Sík Sándor, Har-sányi Lajos és Mécs László, a fiatalok közül Horváth Béla, Just Béla és Rónay György neve szerepelt hosszabb-rövidebb ideig a lapon. A névváltozások általában nem jelentettek irányváltást, hiszen a munkatársi gárda lényegében azonos maradt, azzal a különbséggel, hogy közben kitört a második világháború (a háborús évek hat évet tettek ki a Vigilia első kilenc évéből) és a folyóirat egyre több olyan író, költő, kritikus, esszéista számára lett olykor egyetlen publikációs lehetőség, akik bár távol álltak a katolicizmustól, de szívesen vállalták az egy gyékényen árulást azokkal a katolikus költőkkel és írókkal, akik hozzájuk hasonlóan elutasították az egész Európát előntő barbárságot.

A Vigilia hat háborús évfolyamát átlapozva, a legmeglepőbb jelenség az, hogy ebben a hat évfolyamban úgyszólván egyetlen szó utalást sem találunk arra, hogy az ország háborúban van. Ha már valami *ellen* nem lehet írni, mindenesetre lehet *nem írni* róla. Bizonyára sokan voltak, és vannak is, akik ezt az álláspontot vitathatónak érzik. És Posszonyi Lászlóban, valamint szer-

kesztő társaiban minden bizonnyal szintén fölvetődött az ilyen helyzetekben mindig adódó kérdés: szabad-e, helyes-e a megjelenés, ha annyi minden történik, amit nem lehet vállalni és nem szabad szóvá tenni. Alkalmasint mégis helyesen döntöttek, amikor kitartottak a megjelenés mellett mindaddig, amíg az vállalható volt. És ma nyugodtan hivatkozhatnak rá, hogy Horváth Béla néhány indulat-diktálta és valóban szerencsétlen kisiklásától eltekintve, nem jelent meg olyasmi, ebben a hat évfolyamban, amit ma is ne lehetne becsülettel vállalni, még ha sok dologban más is már a véleményünk.

Ami az írógárdát jelenti, képtelenség lenne felsorolni az írókat. Mindenesetre éveken keresztül vezette a folyóirat színházkritikai rovatát Bóka László és ugyanő első jelentős tanulmányát írta a Vigiliába József Attiláról. A könyvkritikai rovat vezetője Rónay György volt, de nagyon sok kritikát írt Makay Gusztáv is, a költők, írók között olyan neveket találunk, mint Pilinszky János, Kéry László, Somlyó György, Takáts Gyula, Szemlér Ferenc, Végh György, Lovass Gyula, Örley István, Sótér István, Tűz Tamás, Vidor Miklós, Ottlik Géza, Jankovich Ferenc, Hegedüs Zoltán, Bárány Tamás, Fodor József, Kolozsvári-Grandpierre Emil, Rába György, Devecseri Gábor, Berda József, Benedek Marcell, de ki tudná mind felsorolni őket.

1944. március 19-én szállták meg a német csapatok Magyarországot. Ekkor érkezett el az a pillanat, amikor a lap további megjelenése erkölcsileg nem lett volna többé igazolható. Az áprilisi szám nyomásra készen a nyomdában volt már ekkor, és még meg is jelent. Ekkor azonban Possonyi László, aki kilenc éven keresztül őrizte hűségesen a virrasztó mécsest, amelyet 1935-ben két másikkal társával együtt lobbantott fel, úgy határozott, hogy a lap megjelenését beszünteti, vállalva annak kockázatát — amire különben figyelmeztették is —, hogy elhatározását tüntető gesztusként fogják majd fel.



Vitai Péter: A megfáradt Krisztus

A Vigilia BESZÉLGETÉSE

JUHÁSZ FERENCCEL

— Ismersz te engem?

— Ifjúkoromban versemet ajánlottam neked, a „csillagködökbe látó”, „virág-álmokat szövő” — ilyesmiket írtam — költőnek, aki a mindenség huszadik századi szeretetével és rajongásával ajándékozott meg. Magtanított a világot egységében és összetettségében látni — a líra hevületében, a líra másféleségében. Úgy fedeztette föl velem a hazámat, magyarságomat, hogy nyomban egyetemes-ségemre figyelmeztetett, s az egy-népből-származás önkéntes odaadásából ketvenhét határon át a kozmoszig emelt.

— Mit tudsz rólam?

— W. H. Auden, a T. S. Eliot utáni angol költészet legjelentősebb alakja, „bár egy szót sem ért magyarul”, tehát csak fordításban ízelhettem, „A szarvas-sá változott fiú kiáltozása a titok kapujában” című poémádat „a század egyik legnagyobb költeményének” nevezte. Fordítód, David Wevill közeli rokonságot mutat ki költői világod és Marc Chagall látomásos festészete között: „a természetes csoda ábrázolását”, jóllehet „Juhász művészete — jegyzi meg — nem olyan hermetikusan zárt, mint a festőé, és amint a költő kezd jobban körül-nézni, mélyebben kutatni a világban, költészete egyre sötétebbé válik, egyre ir-galmatlanabb”. Az csak természetes, hogy immár élő klasszikusunk vagy.

— Mi nem tetszik?

— A féreértés. A félreérthetőség. Az olvasóközönség egy része értetlenül ol-vas. A páratlan kép-gazdagságot, nyelvi leleményt, a kifejezések bacchusi orgi-áját „zavaros képzelgésnek”, „zseniális tettetésnek”, „a káosz kétségbeesett ural-mának” tartja költészetedben, s azt hiszi, hogy szűk, elit tábor megértésével beéred, az irodalmi sznobok hódolatára spekulálsz.

— Ezt a látszólagos ellentétet feloldja az idő és az időben növekvő értelem, az ember feldolgozott élet- és ismeretanyagának hasznosítása az olvasáskor.

— Nagyon sok epigon jár a nyomodban.

— Én nem biztatom őket.

— Régebben azzal védekeztél, hogy a Lét olyan bonyolult és olyanynira to-vább bonyolódik, hogy a költészetben is csak bonyolultan, mondhatnók „tudo-mányos líraisággal” férközhetünk a közelébe — a líra és a tudomány összeöt-vőzésével, a tudomány felismeréseinek költészetté való „átgyúrásával”, áthasoni-tásával —, tehát az emberi „csodák” (az atomvilág mélyének felderítése, az űr-hajózás, a távolságok megrövidülése, a genetika kódjai stb.) már nem fejezhetők ki egyszerűen, „hagyományos” nyelven, mert akkor megragadnánk a dolgok fe-lületén és a rímek, ritmusok pusztán kampány-lelkiesedést, együgyű álmélkodást rögzítenének a világ bennünket felkavaró s foglalkoztató tényeiből.

— Ma sem mondhatok mást. Amiről és ahogy én írok, az számomra érthető. Hogyan írhatnék másképp? Van és lehet-e egy költőnek önmagától független mércéje?

— Abban a hajdani versben írtam: „Látomások, csodák menedéke,/ Kábult bűvész-tett, altató,/ Álmok tarkaszínű léte,/ Meghasonlott mámora a szó”, amely mégis összeköti az embert az emberrel, az embert az univerzummal és már-már a Kifejezhetetlent ostromolja.

— Akkor hát mi érdekel?

— A titok. Ami benned van, amit őrzöl. Ady és József Attila folytatójának tartod magad, Illyést mesterednek vallod, Vas Istvánt atyai barátodnak — milyen vagy most, velük és nélkülük?

— Tedd fel a kérdést!

Hogy elmondjuk azt a világot, ami körülöttünk van, és aztán azt is, ami bennünk van. Talán a szívünkben.

— Nemrég töltöd be az Új Írás felölös szerkesztőjének posztját. Hogyan látod magadat ebben a szokatlan helyzetben? Milyen feladataid vannak?

— Elmondom neked, mi az a hármas program, amivel én ennek a lapnak a főszerkesztését elvállaltam. Mi az a hármas egység, amihez — mint az iskolás füzetben — ha egy keresztet teszel, akkor még egy plusz is járul, amivel én föl vállaltam ezt a majdnem küldetésnek tűnő megbízást. Nagyon komolyan mondom ezt, és nagyon nehéz gyakorlati állapotok között. Ami az irodalmi gyakorlatomat illeti, a Szépirodalmi Könyvkiadónál dolgoztam, oda kerültem Vas István jóvoltából és tanácsára 1951 decemberében. Tehát könyves ember vagyok, ahogy ezt mondani szokták, kitanultam a szakmát. A folyóiratszerkesztés azonban más. Egészen más.

— De hát úgy tudom, ezt is csináltad közben...

↳ — Nem, lényegében véve csak az illusztrációs anyagot szerkesztettem, véleményeztem, meg hébe-hóba ideadták fiatalok verseit: olvasd el ezt vagy azt, tedd rá a jeledet. Tehát könyves ember lévén, gazdag olvasói és gyakorlati tapasztalatra tettem szert az írások megítélésében és az írások természetrajzában és a megítélésében. A folyóirat élete azonban csak most — bár 1962 óta vagyok a lapnál szerződésekben és néhány hónapja főállásban — terül ki nekem, mert darabonként, szeletenként kerül elem minden, és akarva-akaratlan kitetszik irodalmunk teljes képe és teljes egysége, illetőleg minden hiánya és hibája. Én azt mondtam itt egy beszélgetésben a munkatársaimnak és azoknak az embereknek, akik a szerkesztéssel megbíztak, hogy három dolgot, plusz egyet, amit majd a végén hozzá fogok tenni.

1. A magyar irodalom jelenkorának teljességét szeretném közölni, mindenfajta megvalósításbeli előítélet, diszkrimináció nélkül. Mert hiszem nekem, mint lapszerkesztőnek, akárcsak az olvasónak, végül is mindegy, hogy egy mű milyen módon állítódott elő.

Vegyünk egy novellát: hogy az naturalista-e klasszikus értelemben, ahogy azt annak idején esztétikailag meghatároztak, vagy hogy az absztrakció legszélsőbb ágáig megy-e el — nem lehet alapja semmiféle értékítéletnek. Egyetlen ismérve, egyeilenegy mércéje lehet: az írás valóban jó legyen és becsületesen jó. Mert lehet valami nem becsületesen jó is az írásban. A 2. pont: szeretném a világirodalom jelenkorát a lap és az élő magyar irodalom jelenkorává tenni, vagyis hogy a magyar irodalom jelenkora után tükröt tartsunk a világirodalom jelenkorának is. Lehetetlenségnek tartom, hogy ilyen mértékig az élő magyar irodalom elzárkózzék a világirodalomtól, illetve bezáruljon egyfajta rácsrendszerbe, mint a Nagyvilág és az Európa Könyvkiadó. Persze, hála Istennek, hogy vannak ezek a létesítmények, félre ne értsd, hiszen óriási szolgálatot tesznek! De ha én például elmegyek egy költői kongresszusra, mondjuk Rotterdamba, ahol 72-ben voltam is, és ott találkozom Spenderrel, Ted Hughes-szal, egy japán vagy egy finn költővel, akik az én kortársaim, abban a percben már nem egy záróvonal két különböző oldaláról beszélgetünk egymással, hanem mint kortársak, kortársi problémákról. Ezt a fajta felelős találkozást szeretném létrehozni a lapban. Hogyan? Egyrészt friss közlésekkel, hogy ne csak egyetlen könyvkiadó és egyetlen folyóirat privilégiuma legyen a világirodalom publikációja, hanem a miénk is. Adunk válogatást az új szovjet, az új angol vagy az új finn költők stb. terméséből. A költőket említettem, mert magam is költő vagyok, de mondhattam volna prózaírókat vagy esszéistákat is. Másrészt pedig tervezzük, hogy a világirodalom, vagy pontosabban fogalmazva a világ szellemiségének jelenkori történeti, gondolkodási folyamatairól rendszeres számvetést végzünk; így például a lírai gondolkodás folyamatairól, különböző ágaizatairól. Ennek jegyében kértem föl Elbert Jánost, hogy a mai szovjet irodalomról és Kodolányi Gyulát, hogy a mai amerikai líráról, áramlatairól, személyiségeiről, csoportosulásairól írjon tanulmányt nekünk. Azt hiszem, a magyar szellemiségnek ez kettős kötelessége: kötelességünk közvetíteni a világot befelé, mint ahogy önmagunkat kifelé közvetítjük.

Programunk 3. pontja: a magyar irodalom múltját — múltont érve a már tegnaptól kezdődő múltat is, mert min-

den megtörténtség, ami az időben végbement, múlt — visszamenőlegesen feltekerkezni: újranézni, újraértékelni, újramutatni — egészen az ősköltészetig.

— A koncepciód megnyerő, elképzéseid csak helyesíthetők. De vajon nem illuzórikusak-e? Hol találsz mindegyikükre megfelelően felkészült, hasznosítható tehetségű embert?

— Valóban. Igazad van. Ezzel a gonddal ébredek mindennap s ezzel a gonddal fekszem. Ezzel rohanok, ezzel futok, mert hallatlanul fontosnak érzem: újra fölfedezni a magyar irodalom múltját, szívét kivenni az anyaföldből. Azt kérdezem, nem illuzórikus-e? Nagyon sokat tűnődöm rajta, nagyon nehéz a feladat, mondok egy példát, ami téged igazolni látszik. Nem szoktam gyakran emberek közé járni, olyan értelemben, hogy költőként diákok közé vagy — nem kedvelem ezt a szót — író-olvasó találkozóra. Feszélyez. Mondvacsinnált ürügynek tartom. A múltkoriban mégis elmentem, eleget tettem egyetemisták meghívásának. Elképedtem. Nem ismerik Arany Jánost! Nem ismerik pontosan a szellemének, a szívének az értékét, tartásának, történelmi jellemének, az embersége tudatának az értékét. Miért nem lehet a magyar irodalom és a magyar történelem kimagasló alakjairól végre nem iskolás módon, tankönyv-szűrőn és szűrőn pózban, nem irodalomtörténeti feldolgozásban, melynek szárnyalását az egyszerű halandó alig tudja követni, hanem valamiképpen olyan módon beszélni, ahogy annak idején Babits tette a *Nyugatban*... No persze nincsenek Babitsaink, nincsenek Kosztolányiaink... Meg kellene mégis próbálni, hogy úgy beszéljünk a nagyjainkról, mint élőkről. Nyomban természetesebben, közérthetőbben, elfogulatlanabbul fogalmaznánk. S a hangunk sem volna annyira elfogódott vagy rekedt.

De azt hiszed, hogy tudott valaki a nevével többet Kölcsey Ferencről? Erről az ellentmondásos hatalmas koponyáról, aki írt öt remekművet — a Zrínyi két énekét, a Vanitatum Vanitast, a Himnuszt és a Husztot — és rengeteg rossz verset, az ő nagyságához mérten igenis sokat. Csodálatos gondolkodó, félelmetes tévedésekkel, főként irodalmi-kritikai ténykedéseiben. (Én tudom, miért harcolta végig.) És ennek ellenére a magyar szellemiség történetének egyik kivételes jelensége volt, aki tudatosan vállalva kemény tévedéseit, az eszmélkedő gondolkodás

hithirdetőjévé vált a magyar szellemi életben. Vagy gondolod, hogy ismerte valaki igazandibul Kazinczy Ferencet? A diákoknak beszéltem a *Pályám emlékezeteről*, nem tudtak mit kezdeni vele. S ekkor elmeséltem nekik, hogy én mindennap magam takarítom a szobámat, aztán körbemegyek a könyvtárban, ilyenkor minduntalan leemelek egy-egy könyvet: egy Spinózát, akit nagyon szeretek, meg másokat, felütöm, bele-belenézek. Többek közt mindig leveszem a polcra a *Pályám emlékezete*t is. Cetli van benne azon a helyen, ahol Kazinczy azt írja: „Bétsben valék. Este elmenék a nagy konzertus hausba. Hallgattam, ahogy Mozartius úr klavirozott.” Ezt újra és újra elolvasom, biztatásul magamnak, mert soraiban eleven élet dobog, eleven láng lobog. Elmondtam ezt a diákoknak azért, hogy megértsék: az élet és az irodalom nem két külön dolog, hanem egység, nem kötelező, számon kért olvasmány, hanem lüktető valóság, pezsgő levegő. És ha egyszer ebbe bele tudnak gondolni, ha egyszer átszívároga a szívükön ennek tudása, akkor lánggal ég bennük az élet és az irodalom szeretete. Mondok még egy, közelebb eső példát. Volt két lángelme, de semelyik sem tudott megvalósulni. Ma sem ismeri őket senki: Cholnoky Viktor és Cholnoky László. Ki tudja, hogy Viktor mekkora novellista, és hogy László megalkotott olyan páratlan értéket, mint a *Prikk mennyei útja*.

— A *Vigiliában* Czére Béla írt róla tanulmányt.

— Emlékszem. Kitűnő munka volt. Reveláció.

— Adós maradtál a kiegészítéssel. A három programponthoz mi csatlakozik?

— Igen, most hozzáteszem a pluszt, a negyediket. Manapság az is lehetetlen, hogy a jelenkor fizikai, természet-tudományos, eszméleti, szociológiai és nem utolsósorban hittudományi kérdései, kutatásai, válaszai kirekesztődjenek irodalmi műveltségünkben, amikor ezek áttételesen hozzákapcsolódnak az irodalomhoz, hiszen az írástudó feldolgozza eredményeiket, felfedezéseiket, meditációik tartalmát, beleépíti regényekbe, tanulmányokba, versekbe. Hogyan lehet ennyire mostohán kezelni a hittudományt, mint ahogyan mostanában tesszük? Nem veszünk róla tudomást, pedig órákon át beszélhetnénk azokról az alapvető s mindmáig megoldatlan örök témákról, amiket a hittudomány felvet s amik a modern embert éppúgy iz-

gatják, mint a régieket. Ezért szeretnék összefoglaló tanulmányokat íratni a lapban korunk társzművészeti és általános szellemi problémáiról, a fizikától és a biológiától kezdve a hittudományokon át egészen a kozmoszig.

— Azt a szellemi szintézist, irodalom és tudomány együttélését, amit most a lapból kívánsz, te már kicsiben tulajdonképpen megvalósítottad a költészetben. Hogy az irodalom minden műfajban sajátos összegezés legyen, amikor a valóságról — különösen ha a mai valóságról — szól és az emberről mint a kitárulkozó s elfogulatlan értelem legmagasabb rendű hordozójáról tesz vallomást.

— Igen. Pontosan. Minden, ami világ, állandóan foglalkoztat engem. Ez nyilván tükröződik műveimben s remélem, valamilyen módon tükröződni fog az Új Írásban is.

— Miben látod annak okát, hogy a magyar múlt ennyire ismeretlen a fiatalok előtt, hogy ilyen, már-már behozhatatlan hátrányban vagyunk önmagunkkal szemben? Miért a részvétlenség nagyjaink iránt? Miért az érdektelenség hajdanvolt dolgok mai tanulságai iránt?

— Ha van rá időnk, türelmünk és emberünk, nagyon sok mindent behozhatunk. A szellemi élet szívverésszerűen lüktet: hol összehúzódik, hol kitágul. Az 50-es években, a hírhedt Rákosi korszakban lélegzetelállító összehúzóds történt, dogmatikusan és szűklátókörűen kezelték a magyar hagyományt, a múlt kultúrkincsét. Azoknak a merev, túlságosan ésszerűtlen kategorizálásoknak rettenetesen rossz következményei és hátrányai lettek. A dogmatizmus zártsága és elkülönítő gátjai érvényesültek az oktatásban, a művelődéspolitikában, a személyek és műfajok legtöbbször indokolatlan favorizálásában. Mindez nem múlt el nyomtalanul, ma is erősen érezteti hatását. Másrészt meg úgy veszem észre, hogy az emberi gondolkodás természete is átalakult: a fiatalabb korosztály már nem tartja olyan fontosnak a múltját. Én azonban Babitscsal azt hiszem és azt vallom, hogy múlt nélkül nincs sem művészet, sem társadalom, sem ember; légvárakat csak a népmesében lehet építeni és védeni. Mindennek, ami ma született vagy születik, termőtalajra kell épülnie, olyan tenyésző rétegre, amely megbírja és továbbhordozza munkásságunkat és életünket, talán a későbbi nemzedékek okulására is.

**Adj nyers erőt, hinned abban,
élet-halál**

**lesz a részem, hogy magamat soha
meg ne
adjam semmi fölismerésben.**

— Költészeted arról árulkodik, hogy „bibliás” ember vagy. Az utóbbi években alkotott eposzaid — az Anyám, A halottak királya, A szarvassá változott fiú... — sűrűn élnek az Ó- és Újszövetség jel-, kép- és szimbólumrendszerével és kifejezőeszközletével. Mit jelent számodra az evangélium?

— Mind a négy evangéliumot kívülről tudom. Öt bibliám is van, öt kiadás különböző fordításokban. Feltett kincsem egy 1748-as kiadású.

Évekkel ezelőtt jártam a Hittudományi Akadémián, ahová meghívtak amolyan nyílt-szívű dialógusra. Csaknem hatórás beszélgetésem volt a fiatal papnövendékekkel, akik rendkívül korrekten és figyelmes okossággal fölkérdtek engem nagyon sok dologról. Izzó vita alakult ki köztünk, többek között az evangélium értelmezéséről is: a cselekvés vagy az elvonulás, a tevés vagy az absztrakció, az akarás vagy a remeteségbe húzóds választásáról. Én azt mondtam, hogy szenvedélyesen szeretem az evangéliumot és engem mind a négy cselekvésre biztat s szüntelenül arra figyelmeztet, hogy az emberi lét egyetlen tiszta értelme a másikért való cselekvés, amely nélkül élni nem érdekes, sőt — nem is lehet.

— A halottak királya megjelenését követően a Népszabadságnak adott interjúdban „valóban hívő embernek” nevezted magad, aki hisz „a teremtés értelmében és céljában”, hisz „a világ-egyetem értelmében és az értelmes emberi lét értelmében is”.

— Van bennem hit. Belső erő, megtartó erő. Neked is elismétlem, mint annak idején Pándi Pálnak: hívő ember vagyok, hívő ember vagyok! Ez számomra mindenekelőtt erkölcsi kérdés — de azt hiszem, a tételes vallás híveinek is az. Mert lehet valaki vallásos ember, lehet valaki nem vallásos. Nem tudom, min múlik. Biológiai adottság-e vagy nem — komolyan mondom, sokat kínlódtam ezen.

— Egyes amerikai pszichológusok állítják, hogy már a génekben eldől a kérdés, a kromoszómák mint örökletes tulajdonságot hordozzák.

— Lehet. Félek azonban, hogy az eredőjét sohasem fogjuk megtalálni. Akár

így, akár úgy, mindenképpen erkölcsi kérdésnek tartom. Mert ha nem volnék hívő — amit nem tudok és nem akarok elképzelni se —, és nem a hitben lüktetne a szívem, mozogna a lényem, akkor egy percre nem tudnék tovább élni, se teremteni, se szeretni. A létezés egésze a diszharmóniák tömegének valamilyen módon való harmonikus együttese. Éppen ezért vallom, hogy ez a létezés nem cél nélkül keletkezett és nem cél nélkül létezik. Ez a hitem. Ha ezt most vallásosnak nevezed, akkor vallásos. Ha emberinek, akkor emberi. Nekem az elnevezés tökéletesen mindegy. Ez a hitem, ami már a döntésnek a hite is. Mert hiszen én ezzel — és ezért hangsúlyoztam, hogy ez mindegy — erkölcsi kérdés számomra — eldöntöttem, hogy voltaképpen a cselekvést választom és a cselekvésben a szeretet szolgálatát. Valójában csak spekuláció, üres filozófia volna most azon civődni, hogy vallásos hit-e az enyém vagy sem. Nézetem szerint — vallásos. Hiszek abban, hogy az embernek joga, hogy mindig jobb legyen, arra nincs joga, hogy rosszabb legyen. Tehát lehet rossz, vétkezhet, követhet el bűnt és utána megválthatja vétékét, mert az ember eredendően jó. Rosszabb nem lehet annál, ami az embert meghatározza, nem léphet ki az ember kategóriájából, mert abban a pillanatban megszűnik ember lenni: vadállat lesz, korcs lesz, szörnyeteg lesz, ha tudatosan bűnözik. Hiszek abban, hogy valamilyen küldetése: halálunkig részt venni az egyetemes létezésben.

— *A halál utáni tevékenységben nem hiszel?*

— Ez az, amin tűnődöm. Ez az, ami engem legjobban érdekel. Sokan ellene vehetik: miért nem az élet? Pedig ezáltal az élet is, mert a halál az élet tartálya, foglalata. A halál az egyetlen bizonyosság, amely ugyanakkor metaszésvonal is: előtte a földi ember-állapot, mögötte a rejtelem, vagy a más minőségbe kerülés állapota. Lehet, hogy csak a halandó agyvelőnek rejtelem. Idestova tíz esztendeje foglalkoztat ez a probléma. S ha a sors megsegít az ihletben és a gondolkodásban, akkor majd végre befejezem azt az igen-igen hosszú költeményt, amiben én ezzel a gonddal küszködöm s amiben ha nem is adok választ — hiszen az ember végérvényes választ sohasem tud adni —, legalább önmagamnak fölteszek olyan kérdéseket, amelyek talán válaszra érdemesek, illetve képesek lesznek egyszer.

— *És Istent meg tudod fogalmazni magadnak?*

— Nem tudom pontosan definiálni, ennél a pontnál dadogássá válik a beszéd. Csak közelíteni tudok. Mintha hieroglifát kellene megfejtenem. Ha ki lehetne fejezni, amit ez a szó ezredévek óta az emberiség számára jelent, nem lenne szükség teológiára, filozófiára, ateizmusra. Ha az emberség hitével próbálom összefoglalni, akkor nekem a világegyetem összes rejtélye. Egyszerre jelenti a közelinek és távolinak, a transzcendensnek és eviláginak, a jövőnek és az őstudásnak, a kozmosznak és a molekulárisnak az egységét.

— *Jézus?*

— Mindent. Az ember, akár hívő, akár nem-hívő, legyen a legegyszerűbben vagy a legbonyolultabban gondolkodó elme, nem kerülheti ki Jézust. Én sem kerülhetem ki. Azt, hogy történeti személy volt-e vagy sem, jól lehet ezer könyvet olvastam erről, egyetlenegy sem tudta nekem — itt magamról beszélek csak, nem általánosítok — bebizonyítani sem az igent, sem a nemet.

— *A történetisége ma már nem képezheti vita tárgyát művelt emberek közt...*

— De a nemet se, érted? Ez hit dolga: elhiszed — nem hiszed, csak a hit ad hozzá kellő háttérrel, elegendő erő.

— *A történetisége — tény. Ha Jézus istenségét vagy csodatetteit vitatod, elfogadásuk és értésük valóban hit dolga is. De a történetiség kérdése...*

— A nemet se! Ha most nekem szegezted a kérdést, hogy létezett-e, akkor én egyértelműen igent mondom, úgy gondolom, hogy létezett. Emberként.

— *Mivel magyarázod, hogy napjaink költészetében Jézus alakja az érdeklődés középpontjába került? Hogy fokozott igénnyel fordulnak élete eseményeihez és tanítása sorsához? Hívők és nem-hívők — Vihar Bélától Hidas Antalig, Pilinszkytól Gyurkovics Tiborig — egyforma hévvel éneklék meg példáját, fejezik ki nemes vagy nemtelen csodatálatukat.*

— Nyilvánvalóan morális okai vannak. Létünk egyetemessége meg mindazok az eszmék, amik az ő nevével, az ő szívével forrtak össze, indították el az emberi gondolkodás és az emberi etika új tartalmú fejlődését, áthatották az

egész világ szellemiségét, elsősorban Európa szellemiségét és olyan problémák, olyan kérdések elé állították az emberiséget, amelyek máig is érvényesek s máig is megválaszolatlanok egy sereg pontban. Tudod, hogy mi volt az ő legszentebb forradalma?

— *Hogy szeressük ellenségeinket...*

— A megbocsájtás. Ezt nem tudták neki megbocsájtani. A mózesi, a prófétai könyvekben a bosszú szerepel: szemet szemért, fogat fogért. Ez a Krisztus — fogadjuk el most embernek őt, mert valóban azt is hiszem, hogy emberi testben, emberi hússal-csonttal és emberi agyvelővel létezvén létezett — behozta a megbocsájtás etikai és emberi fogalmát ebbe a rettenetesen zord értékrendbe, amely egyébként nem volt becsstelen, csak sivatagi törvényekhez alkalmazkodott. Ezek közé a kemény és konok s rendkívül komisz életviszonyokhoz mért törvények közé behozta a feloldódást. Olyan döbbenetet okozott vele, hogy föl kellett szögezni a fára. Mert Jézusig az emberiség történetében ismeretlen dolog volt a megbocsájtás, a feloldódás lehetősége. A bűnbánat lehetősége. Az emberi lét folytathatóságának reménye. Egyszer csak megtörténik a csoda. A tünemény. Belép az életünkbe Jézus, akit sokan Isten Fiának hívnak és új törvényeket teremt, amelyek máig izgatják az emberi elméket, az emberi szívüket, és bizonyos vagyok benne, hogy mindig is fogják izgatni, mert az ember — bár mélységesen igazat ad nekik — nem képes a maga teljességében, szépségében, magasztosságában megvalósítani azokat. Mert követni őt csak néhány lépéssel is tiszta szeretettel lehet, és tovább mindig emberebb emberként, és még tovább emberségünk krisztusiságával, áldozatos Jézus-ragaszkodásával lehet, amíg az angyalok nem fognak tiltakozni, hogy megálljunk: emberek vagyunk. Ne akarjunk se többek, se kevesebbek lenni. Csak Krisztus-követő emberek.

— *Az Anyám-ciklusod óta, melyben megrendítő szépségű litániákkal búcsúztatod őt, gyakran hangzik föl verseidben Szűz Mária dicsérete. Ki neked ez az asszony, akit így tisztelsz: „Rózsasszony”, „Asszony-Teljesség”, „Akarat-Virágzás”, „Ősasszony-Anyja”, „Aranyvirágkard-Asszonya”, „Emberiség-Anyja” stb.?*

— Azt az asszonyt jelenti, aki megváltást tudott teremteni egy fiúban. De ha csak ennyit mondok, nagyon leegyszerűsíttem a dolgot.

**Sorsom, sorsom, áldott: kineretsz?
Adj kevesebb átkot, több virágot!
Mert velem általam üzensz! Én tudom, tudom én! Juhász Ferenc.**

— *Miért érezted szükségét annak, hogy az 1510-es évek elejéről származó Nagyszombati kódex néhány részletét átmásoljad a Gyermekdalok című eposzodba?*

— Átírtam, hosszú-hosszú munkával, és még ma sem tudom bizonyosan, sikerese-e. Ha az emberiség van olyan ostoba és meg meri tenni, hogy elpusztítsa önmagát, márpedig ennek gyakorlati lehetősége már véglegesen fennáll, akkor minden — és ezért építettem én bele a kódexrészletet az eposzba —, amiben hiszek, mindaz, amit a megváltás csodájának tartok, értelmetlenné válik. Értelmetlenné válik, ha ez lehetséges, Isten, univerzum, Jézus, Mária szűzanyasága, a létezés bármiféle erőfeszítése. A *Gyermekdalokat* csak a kritika értette félre, mert az voltaképpen a hit verse, de a negatív oldalról bizonyít, a megvalósultság oldaláról állítja, hogy nem történhet meg, hisz akkor eddig sem volt értelme semminek. Nem egy megtörténendőnek a vágyálma tehát, hanem éppen fordítva: a lehetőség kétségbeesett figyelmeztetése. Ezért emeltem át a kódexből néhány jellemző részletet, melyben nagyon sokszor fordul elő Mária neve, hiszen a Susokönyv nagyját Mária és Jézus története, keresztről való levételének históriája teszi ki.

— *Ennek a Mária-tiszteletnek mintha ellentmondana A Sejtelem vándorai című költeményed, melynek darabbeli szereplői — a plébános és püspöke — alpári hangon élcelődnek a fogantatás szeplőtelenységén, hisz „Szűz Mária se volt szűz”.*

— De hiszen részek, nem tudják, mit beszélnek, nincsenek maguknál. Akik megbotránkoznak rajta, káromlásnak tartják vagy blaszfémiát emlegetnek, azok nem tudnak jól irodalmat olvasni. Félreértik, belemagyaráznak. Az Új Emberben kapott kritikáért azonban nem sértődtem meg, ennél mérlegelebb és becsületesebb cikket ritkán írnak rólam. Azóta is őrzöm.

Végül is nem azt mondja-e a darabbeli Színész feloldásként, hogy „Borulj rám Konok Istenem, / Kegyelmed: Borulat legyen, / hadd bújjak Ős-Szivedbe én”?

— *Véleményed szerint meddig terjedhet a költő szabadsága a szavak és kifejezések megválasztásában? Tekintettel*

kell-e lennie a közízlésre? Mivel a mai magyar lírában te alkalmazod a legtöbb obszcén képet, nemi hasonlatot, néhol különösképpen szokatlan nyelvezeted határát hol szapod meg?

— Számomra csak tiszta szavak léteznek. A szónak csak értékjelentése van, önmagában nincs becse. A szó önmagában való létesülmény, olyan, mint a kő vagy egy darab fa, olyan, mint egy tárgy: az a kérdés, hogy mikor és mire használom. Nincsenek szennyezett szavak és nincsenek higiénikus szavak. Ez tévedés. Szavak vannak, és a szavakat az ember akkor alkalmazza, amikor azokra a szavakra szüksége van és ott alkalmazza, ahol azokat mással nem tudja helyettesíteni. Én elhatároztam, hogy költészetemben — természetesen nem minden műben, tehát nem fogom ezt egy életen át folytatni —, ahol úgy érzem, teljesen egyértelmű, sőt brutálisan nyílt szóra van szükség, esetleg olyan szóra is, amit ma obszcénnek neveznek, kimondom azt a szót, a szó igaz és hű értelmében, mert a funkciója megkívánja. Engem mindig a szó szerepe érdekel, összefüggései az adott textusban, viszonya a többi szóhoz és jelentéshez; a szó önmagában hidegen hagy.

— *Egy évtizeddel ezelőtt már ültél ilyen ügyben „a vádlottak padján”. Emlekszem a József Attila sírja című versed és az Új Versek köteted körül ki-robbant köz- és magánfelháborodásokra, mikor az intrikák, a kicsinyes fojtogatások majdnem elhallgattattak és izzó kemencében süttettek volna meg felbőszült kékharisnyák.*

— Igen, akkoriban még nagyon védtelen voltam. De túléltem. Pedig olyan hatalmas örvénylés támadt körülöttem, hogy azt hittem, elsodor. Akkor én egy interjúban próbáltam válaszolni támadóimnak, idézve Bartók Bélát, aki a népdalokról írva egy cikkében megjegyezte, hogy a népdalok sem szégyellették ezeket a szavakat. Miért szégyellem én, aki a nép fia vagyok?

— *A szexualitás mégiscsak költészetednek egyik feszültségteremtő pontja, mivel talán az életednek is egyik feszültségteremtő pontja?*

— Igen. Ha így kérdezed, akkor hadd válaszolhassak csak pusztá igennel.

— *Azt vallod egy helyütt, hogy féltelmes depresszióban alkotasz, szinte önpusztító remeteségben. Ez a termékeny önkívület, ez az ihlet-kiváltotta szent láz nem okozott eddig pszichikai*

elváltozásokat? Hajlamos vagy a szkizofréniára?

— Mindenki hajlamos rá. Voltam már pszichológusok kezében. Amikor alkotok, nem érvényesek rám az átlag-gondolkodás szabályai. Olyan óriás bennem a szorítás, úgy tör fel belőlem a vers, mint vulkanikus láva, elborítja szememet, szívemet, elmémet. Aztán a nagy rontás után minden kitisztul ísmét, visszazökkenek a valóságba. És el-síratom, amit megírtam.

— *Verseid újabban végtelen áradásúak, egy-egy Duna-folyam mindegyik, amely nem a szabályos útját követi Ezt a parttalanságot nem találod túlságosan szilajnak, zabolátlanak? Nem akarod a születendőket szűkebb mederbe szorítani?*

— Költő lévén, elsősorban versekben gondolkodom, ez a fajta sejtburjánzás élteti az agyamat. De azzal a szerencsés vagy szerencsétlen természettel is megáldott vagy megvert az Isten, hogy ugyanakkor konstrukciókban is gondolkodom. Ez nem értékítélet, mert lehet nagyon sokat és hosszan írni, de rossz költőnek lenni, és lehet nagyon keveset és röviden írni, de lángelmének lenni. Nekem ilyen a gondolkodási mechanizmusom. Különböző teremtésformák és teremtésfajták vannak: az enyém ilyen. Azt is mondják rólam, hogy újabban állandóan ismétlem magamat. Valóban ismétlésnek tűnhet sok írásom, de hát nem bújhatok ki a bőrrömből. Aki ezt az írástömeget produkálja, amit én, annál ez majdnem elkerülhetetlen. Azt hiszem azonban, hogy minden alkotó embernél többé-kevésbé így van. Hiszen a zene is folytonosan ismételi! Akár a barokk, akár a preklásszikus vagy a klasszikus zenét hallgatod, bizonyos motívumok újra és újra visszatérnek, felvonulnak dallamok, hogy a végén búcsúzóul is körbetáncoljanak. Az ismétlés, a témák variálása adja meg egyúttal a mű stílusjegyeit, sajátosságait, amelyek eldöntik a szerzővel való kapcsolatát. Egyrészt tehát a témával foglalkozás, a témára koncentráls kívánja meg annak többoldalú, árnyalatos kibontását, másrészt viszont az alkotó ember valamiképpen mindig visszatér az őt érdeklő ugyanazon témához, tárgyhoz, mert élete folyamán minduntalan újabb és újabb adalékkal tudja gazdagítani, hozzápasztja újabb felismeréseit.

Hisz bennünk is virágzik mindig a teremtés, ahogy mi virágunk a Teremtés Teljes Sztérében.

— *Mi az álmod?*

— A művelt, mindenki iránt nyitott, fogékony ember, aki *mindenkivel* kész a dialógusra és aki *mindenkivel* szemben meggyőzően tud érvelni igaza mellett.

— *Annak az embernek azonban nem szabad kirekesztenie magából a vallás, a hit ismeretét sem, a kereszténység megértését sem, különben hogyan volna képes a hívő emberrel való párbeszédre?*

— Amíg nem vesszük a fáradságot, hogy előítélet nélkül a kereszténység mélyére tekintünk, amíg nem valódi igény a hit tanulmányozása, addig nem beszélhetünk nyíltan olyan lényeges és izgató problémákról, amelyek napjainkban hol az istenhit hiányával, hol az Isten létével kapcsolatosak. A hittudomány mellőzése, sőt tagadása olyan felismerésektől foszt meg bennünket, amelyek az emberi tudat, az emberi pszichikum alak- és tartalmi változásait követnék nyomon, feleleteket rejtenek magukban az emberiség történetére, őszármazására és őszépeletvilágára vonatkozóan is. A nyitott ember, a tágas ember mindent befogad, ami a világot — bárhogyan és bármilyen formában — tükrözni képes, mert az igazságból minden emberi nézetben, törekvésben, véleményben kristályosodik egy-egy darabka.

— *Ilyen embernek tartod magad?*

— Mindent, amit lehet, elolvasok. Meg fogsz lepődni, még az olyan lapokat is, mint a *Teológia*. Lehet, hogy az egy egyházon belüli irányzatnak az orgánuma, nem tudom, nem vagyok ilyesmiben tájékozott, de minden alkalommal elolvasom, mert érdekelnek a benne felvetett problémák. Mindenekelőtt az, hogy miképpen dolgozza föl az egyház azokat az új kérdéseket, amiket a kor, a kor részletei dobznak föl szinte pillanatonként. Az *Új Embert* is rendszeresen olvasom. Egy ízben Ijjas Antaltól közölt ismertetést Szabó Ferenc SJ *Henri de Lubac az egyházzól* című könyvéről. Rendkívül felizgatott, mert Ijjas fölveti, hogy Teilhard-ral, sőt még előbb kezdődően is, elindult egy gondolkodási folyamat, amely szembenézett a kérdésekkel: a struktúrájában, szemléletében megmerevedett egyház helyét tud-e állni a mai világban? Kibírja-e azt az össznyomást, amit az új tudományok, felfedezések, eszméletek eredményei jelentenek számára, vagy be tudja-e építeni a maga — ezt most nem pejoratív mondom, hanem

becsüléssel, a szónak eredeti értelmében — dogmatikai rendszerébe? Hogy tud-e találkozni a tomizmus — amiely roppant finom, gótikus csipkészetű rendszer, de ami már mégiscsak teljesen megcsontosodott és élettelen struktúra — a XX. és a XXI. századdal?

— *Nagy Szent Albertről vagy Duns Scotusról jobban el tudom képzelni... Bizonyos tekintetben még Bonaventurát is felemlíthetjük...*

— Igen, ez biztos. Ők hajlékonyabbak és befogadóbb elmék voltak. Többet jelentenek nekem is. De az Assisit mindenki elé helyezem. Számomra ő ma is tökéletes, éppen szabad lényének áradó virágzásával. Az érdekel tehát, hogyan tudja az egyház a mindig új és változó világot beleépíteni ebbe a tomista rendszerbe, amely máris feszíti, törli, válságának okozója, vagy pedig hagyja, hogy a kettő — egyház és világ, ember és vallás — egymás mellett éljen megemészthetetlenül? S mivel Ijjas Antal emlegette cikkében, hogy Szabó Ferenc könyve De Lubac kapcsán erről a tudathasadásos kettősségről szól, erről a kínzó feszültségről, amit még mindig nem bírt feloldani ez a létforma, melyet egyháznak nevezünk, el akartam olvasni mindenáron. Írtam az Új Ember szerkesztőségének, és kölcsönkértem a könyvet. Háromnegyedrészt el is olvastam, mondhatom, nagy érdeklődéssel és nagy izgalommal.

— *Kaptál-e vallásos nevelést? Honnan való jártasságod a hit kérdéseiben?*

— Nem. Szüleim munkásemberek voltak és csak úgy vallásosak, ahogy általában a faluról beutazó munkásemberek. Kötelezőnek tartották, hogy katolikus legyek a keresztségben, mint ahogyan azt is, hogy húsvétkor, karácsonykor, pünkösdkor, szentistvánkor stb. gyónjak és áldozzak. A szokványos vallásos nevelést természetesen az iskolában kaptam, hiszen katolikus lévén lelkészi oktatásban részesültem az elemiben, a polgári iskolában és a kereskedelmiben. Nagyon magányos gyerek voltam — ez kiolvasható a verseimből — és nagyon sokat olvasó. Ennek sok okát felsorolhatnám: apámat rendkívül jó és szép természetű, áldott embernek ismertem, de rettenetesen ivott, mert tbc-s volt, félt a haláltól, aztán fojtogatott bennünket a szegénység, szorongatott a kiszolgáltatottság, pusztított az élet. Bejáró diák voltam Pestre. Ez azt jelentette, hogy bejöttem reggel 5-kor és hazamentem este. Az iskola azonban befejeződött fél 2-kor, akkor még nem

indult vonat Biára, tehát csavarogtam a városban. Napközi otthonok, köz-ebédeltetések, a gyerekekkel való tanulószobás foglalkozások nem léteztek. A vonat indulásáig hol ücsörögtem volna? Vagy a gellérthegyi Szikla-kápolnában, mert ott melegedni lehetett, vagy a Széchényi és a Szabó Ervin könyvtárban, vagy az antikváriumokat bújtam, ahol jól ismertek, és mert szerettek, beengedtek a raktárba nézelődni. Kotorásztam a könyvek között, s így találtam rá és vásároltam meg 10-20 fillérért számos olyan ritkaságot, könyvészeti csemegét, amik ma egyenesen megfizethetetlenek. Esmélkedésem pillanatától fogva vonzódtam a bibliához, különösen az evangéliumokhoz, de a könyvek révén szerettem meg Szent Ágostont, jutottam el a misztikusokhoz, Avilai Nagy Szent Terézhez és azokhoz, akiket a dogmatikus egyház talán eretnekeknek tart: Eckhart mesterhez, Jakob Böhméhez, Ruysbroeckhez, Svedenborghoz. Ezek az olvasatok meg a világról való folyamatos tűnődésem vezetett el azokig az erkölcsi és szellemi

erővonalakig, meggyőződéseikig, vállalásokig, amelyekről itt most oly hosszan és szívesen beszélgettünk.

*

Juhász Ferenc önmagának is állandóan újabb és újabb kérdéseket tesz fel, nem elégedik meg eddigi válaszokkal, a régi és az új kérdésekre egyaránt friss keletű válaszok után kutat. Még mindig önmagát próbálja, mint a népmesék legkisebb legénye, aki a bajvívás minden tétjét állja, mert igényt tart a jutalomra. A legkisebb s a legbölcsebb fiú, aki legtöbbször a lényegeset cselekszi és a legalapvetőbbet kérdezi, hiszen mióta a világ világ, mindenki erre törekszik: kihívja a sorsát, faggatja a létét. Legutolsó kötetében írja befejezésül: „Próbálgatja szívemen az Isten: mit bírok még? Próbálgatja sorsomon az Isten: mit tudok még? Tudok-e élni még? Tudok-e halni már? Tudok-e lenni még, tudok-e nem-lenni már?”

HEGYI BÉLA

FÁY FERENC

K E R E S Z T Ű T

Olyan parányi volt, olyan szegényekre-szabott, hogy a járőrben járó Isten, mikor a péceli lutheránus lelkek ügyes-bajos dolgait ellenőrizve, falai közé szorult, épp hogy csak megszalonházott, felmelegedett egy kicsit s máris elindult cifrább órbódei felé. Torna nem volt, harangja sem volt, csak az oltárhajó árnyékában földig hajló Krisztus szomorú arca beszélt arról, hogy vasárnaponként itt is bűnös emberek várják az „Erős várunk nékiünk az Isten” nagy ígérését.

Ez a ház volt Édesanyánk és két fiának imádságosháza.

Nem úgy az Édesapánké; aki reverzálisával ott díszleghetett — alig pár száz méterre — a katolikus Isten gazdag dicsőségében. Ahogy orgona szólt, harang zokogott, tömjénfüst szállt és olyan piros-csipkés szoknyákban keringhetett Isten személye körül Gudics Miska proletár nyomorúsága, mint a Kelecsényi kisasszonyok a kastélykertben. Ebből a csodából könnyelműsködött ki bennünket, bátyámmal, az Édesapánk. Gyenge Albin plébános úr, aki mint egy gledicsiatűskés ellenreformáció örködött eretnekségünk vadonában, nem is hívott bennünket másképp, mint: az Öszvérek.

De ennek a két kis öszvéznek, Feltámadáskor, mikor az egész falu ott szorongott a Szentsír körül; kereplő szólt, és a házak fészek-melegében hímestojások álma várta a pálinka-szagú harmadnapot, mégiscsak megnyitotta kapuit a katolikus Isten. És én, a kis öszvér, latin szavak titokzatos melegében, ott találkoztam azzal a Krisztussal, akihez még ma is imádkozom.

Schwartz Armin bácsi festette ezt a Krisztust. A félbemaradt, szobafestő és mázolóvá gazdagodott, öreg zsidó művész, ki 14 stációjában álmodta hívő keresztényé magát.

Ó, az a Keresztút! Mintha Mikszáth bábaszéki világa nyílt volna élő valósággá, „a mi Rozálínkkal”, Müntz nénivel, két fiával, a havasokkal és a tájjal, ahol a rossznyelvek szerint, kánikulában megfagyott a birka. Ott ment

azon a Keresztúton a falum. Árnyak és valóság, emberek és vágyak, gyere-szenvedések és leírhatatlan örömök világa. Batár bácsi főpapi előkelősége mögött ott bújkált a hajnali féldecik biztonságot adó öröme; Liebermann Ármin pilátusi kézmosásából pedig kikandikált a frissen mosott borosdemizsonok pá-rás hidege. Sárga volt ezen az úton minden: sárgák a fák, az emberi szenve-dés, a Domb, a rétek tavaszi arca. Sárga volt Riesz Róza néni sirató magába-roskadása, mely fölé úgy borult az ég, mint egy órjás sajttharang. S alatta a krumplicukor-világ elérhetetlen boldogsága élt. És sárga volt az Embernek-Fia, kinek szép, szakállas arca úgy világított a párás halál sárga csapdái között, mint egy eldobott virág. Sárgák voltak a latin szavak és sárga a csend, mely kibuggyant a véres szenvedésből.

A falum ment ezen az úton. Az én, megcsúfoltatásában, megverettetésében is mosolygó, gyönyörű falum. Parasztok könnye, munkások veritéke, város pe-remére szorult kistisztviselők — vasalt és nyakkendővel álcázott — nyomorúsága, Édesanyám, Édesapám: a mi egyszerű, emberre szabott életünk.

Itt ment a megváltó Isten a halál felé, a sápadt Domb felé, hol a hurkos szelek szorításában Júdást ringatta a táj és a római százados megtérése sár-gállott az ikrás köd között.

Ezt a Keresztutat akarom elmondani és azt az Istent, akihez elesettségem-ben még ma is imádkozom.

I.

(Pilátus halálra ítéli Jézust)

Kezet mosott. S míg nézte, hogy a fák
hogya futnak szét az alkony-sárga tájban,
ízlelgette az ítélet szavát
és reszketett a rázuhant magányban.

Azt már vitték. Ott ment az emberek
s az érte-nőtt gonoszság sűrűjében,
— szelíd, szakállas, szőke kisgyerek —
kit önnön árnya hajkurász az éjben.

Arcába vágott korbácsként a szél,
lábába mart a kuvasz-árkok csendje...
Imádkozott — nem magáért — azért,
kit ott hagyott a rámért félelembe'.

II.

(Jézus vállára veszi a nehéz Keresztet)

Vállára vette s kilépett a föld
meleg kezén a késő délutánba.
Még látta, hogy egy asszony nyelvet ölt
s a csúfolódó ég szalad nyomába.

S olyan nehéz lett s mégis oly szelíd
a váll-szakasztó fájdalom kegyelme.
Átjárta száját egy-egy régi íz,
és anyja áldott teste nyílt ki benne.

S eléfutott a boldog táj, ahol
jöttét-köszöntő fényben állt az éjjel.
Sóhajtott... aztán elindult a Domb
sziklái közt, az emberek jelével.

III.

(Jézus először esik el a Kereszttel)

Szemébe folyt a vér már, s szája szélén a könnyek
lepergő csendje mélyén a párás Domb fekiúdt.
Felállt kicsit, hogy álljon, de nem lett így se könnyebb,
iszonytató magánya követte mindenütt.

Aztán eldőlt a Domb is s peregtek lent, a porban,
a szájából kifordult testvértelen szavak;
az anyját látta jönni... és véres nyugalomban
halottak teste száradt a zsoldos fák alatt.

S hogy lassan hullni kezdett, a rázuhant homályból
felékapott egy emlék... egy római keze...
virág futott felé az ember-sűrű tájból,
aztán melléje roskadt átizzadt szégyene.

IV.

(Jézus szent Anyjával találkozik)

Szégyenkezett, mint az, kit tetten értek,
s nem futhat el, mert nincs hova;
kinyílt szemén a bűn rettenetének
alkony-penészes bársonya.

Mit mondhat most? A dús vigasztalások
s a holt szavak sövényén fennakadt.
Földjét kérdezte... majd apját, az Acsot...
s a mindenükből kiforgattakat.

Csak a Keresztről nem beszélt s a Dombról!
S ahogy ölebe hullott szép feje,
csak anyja szólt, ő hallgatott azokról,
kik szégyenében nem jöttek vele.

V.

(Czirénei Simont Jézus Keresztjének hordozására kényszerítik)

Nem azért ment, hogy beteljék az Írás,
csak fáradt volt, hát elindult haza.
Az út két szélén párolgott a csírás,
tavaszi föld, s a Város kőfala,
mint friss szántások kifordított férgé,
némán fekiúdt a késő délutáni,
pihenni vágyó, álmos napsütésbe'.

Akkor hozták... Egyetlen, szörnyű szájú
arc volt a részeg, kíséző tömeg.
Megállt és nézte a tépett ruhájú
embert. Nem váddal, nem a gyűlölet
ködén át, hanem önmagán át, félve.
S mert szegény volt és megfáradt nagyon,
így része lett a másik szenvedése.

S mikor melléje lökték, hogy a vállán
érjen célba az annak szánt teher,
nem zúgolódott akkor sem és gyáván
nem piszkolta, hogy így terelje el
a gúnyt magáról... Csendben vállra vette.
És látta már a gúny mögött a nyelvet,
és tudta már, hogy kit hoznak mögötte.

VI.

(Veronika odanyújtja Jézusnak kendőjét)

*Először csak a döbbenet,
aztán a forró vágy, hogy értse;
aztán a fák közt megrekedt
dülöngő árnyak szívverése,*

*mely úgy feküdt a tenyerén,
mint önnön életének mása...
hozzáhajolt, s a drága vért
lemosta selymes simítása.*

*S ahogy gyolcsán életre kelt
giccses mása a véres arcnak,
már tudta, hogyan mondja el
a mindeneektől Megtagadtat.*

VII.

(Jézus másodszor esik el a Kereszttel)

*És térdre esett újra, hogy felállt.
S míg nézte eldőlt árnyékát a porban,
magához húzta a ravasz halált
s pihegve várt a bársony nyugalomban.*

*S dülöngve jött a Domb: szemében vásott,
késpenge-éles gyűlölet;
szelet vetett eléje és bogáncsot,
tüzet vetett eléje és követ.*

*Akkor felállt. megduzzadt nyelve, kéken,
kifordult száján, mint egy rongydarab...
Szomorú volt és nézte, hogy az égen,
hogy' húznak át a fáradt madarak.*

VIII.

(Jézus a jeruzsálemi asszonyokkal találkozik)

*Milyen furcsa most innen nézni őket,
a por mögül, az alvadtt véren át,
ahogy kinyílnak sárgán, mint az emlék
és felmutatja mind-mind bánatát.*

*Eléjük ment, bár tudta, hogy hiába,
lábukhoz ült, bár tudta nem lehet
leülni ott, hol villám sújt a fába
és ellenükre dőlnek a hegyek.*

*S ahogy az arcuk szétgurult a tájba
s felnyalták szomjazó utak,
már csak haláluk élt a délutánba,
és szél csóválta cirmos árnyukat.*

IX.

(Jézus harmadszor esik el a Kereszttel)

Aztán egy kőbe megbotlott a lába.
Előre hullt s a porban úgy feküdt,
mint minden idők minden alkonyába'
a fáradt ember fekszik mindenütt.

Lehetett volna ács, vagy boltiszolga,
tudós tanár, vagy elfáradt paraszt,
ki tört testével elterül a porba'
— a mezsgye szélén — s nem tud mást, csak azt:

hogy béke van... A főpapok nevelték,
az anyja sírt, mert anyja volt, s azok,
kik hátul félve, messziről követték:
az elhívott kis várományosok,

Megszeppent hittel, szemlesütve, hitvány
férgesek voltak csak. Arcukon pedig
lélekké lett a legbátrabb tanítvány,
az Áruló... a tizenkettedik.

X.

(Jézust megfosztják ruháitól)

Így vetköztette anyja, amikor
játékba-fáradt életén az árnyas,
szelíd-varázsú alkony szétterült;
s nagy udvarán a sárga hallgatásnak
a forró csend a fák szívére ült.

Kis csitri fák figyelték, s pattanásos
rügyek futottak, meztelen,
mikor ágyéka selymes vadonában
lobot vetett a félelem.

Vacogva állt. A tájtól pára-kéken,
a Domb borzalmas árnya dőlt elé.
Szégyenkezett, s az alkony teknőjében
habzott a csend: az emberé.

XI.

(Jézust Keresztre fessítik)

Mint az, ki hetven, nyolcvan évet élt meg,
s nem harminchármat, úgy nézett körül.
Óreg parasztok állnak így vetések,
halál előtt, hogy éveik mögül
még visszanézve, elrendezve lássák —
a földi dolgok, munkás életük
végső számadását.

S ahogy szelíden, intőn felmagaslott,
— korok felett és új idők előtt —
látta magát, mint biztos zárú kapcsot
az Isten és a végtelenbe nőtt
ember között... Még élt, még folyt a vére,
de lent a hitvány, részeg zsoldosok
kockát vetettek már a köntösére.

XII.

(Jézus meghal a Kereszten)

Bárány sikoltott s szarva közt az alvaadt,
megöszült földet hét őz hordta szét.
Valaki sírt. S ő hallgatta a szélben,
a félelem forró lélegzetét.

Válla kiugrott forgóin, lihegve,
kapaszkodtak a köd-takart utak;
száján kidőlt a csend, s a ferde fényben,
sziklák mutatták arcukat.

S az égő szélben végre látta őket:
az elfutókat, megkerülteket,
halála véres partján születőket...
S mosolygott, mikor elvégeztetett.

XIII.

(Jézus holttestét leveszik a Keresztről és anyja ölébe tesszik)

Mesélt neki. S míg simogatva, félve,
ölébe vonta szép fejét,
beburkolta a gyolcs tavaszi égbe
didergő teste szégyenét.

S ő ott feküdt csendesen és szelíden,
az alvaadt szavak fájdalma között,
mint a legkisebb, abban a mesében,
ki győzelmesen visszajött.

XIV.

(Jézus holttestét eltemetik)

Nem vérzett már. Kezéből savós homály szivárgott,
s beomlott köldökéből az örvénylő hideg.
A Domb úszott feléje, s a fuldokló virágok
száján kifeslett, kéken, a rozsdás örület.

Csöpp anyja hullt fölébe, s a buktató sötétben,
a csend nagy-lombú ágán, egy kék arcú halott;
meleg szavak lobogtak, melyeket itt, az éjben,
a rányíló tavasznak már el nem mondhatott.

S mikor rádőlt a szikla és minden út beomlott,
s már csak vak árnya kéklelt a rázuhant falon,
kint mondták már a kertek és suttozták a bokrok:
mi lesz harmadnapon.

ÖNVIZSGÁLAT VAGY ÖNIGAZOLÁS?

Serédi bíboros feljegyzése 1944 őszén

„Feljegyzéseimet folytatólagosan készítettem Esztergomban, 1944 október 16 — november 6 között; több pótlást pedig azután csatoltam hozzájuk.” Így fejeződik be az az emlékirat jellegű feljegyzés, melyet az 1945. március 29-én elhunyt Serédi Jusztinián bíboros, esztergomi érsek íróasztalában találtak meg más elfekvő irattal együtt és április 6-án 228/1945. sz. alatt iktattak be „Ömenenciája íróasztalán talált szellemi hagyatékok” címmel az érseki hivatal aktái közé. (Jelenleg fenti számon a Primási Levéltárban található). A feljegyzés mindössze 22 lap terjedelmű és címként ezt írta fölé a bíboros: „nagybányai vitéz Horthy Miklós kormányzó lemondása és a lemondás következményei”. E cím nem fedi egészen a feljegyzés tartalmát, mert a nyilas hatalomátvétel csak tragikus alkalmul szolgált Serédinek arra, hogy messzebbre is visszatekintve mintegy összefoglalja 18 évi primásságának általa akkor levonható tanulságait. A mai olvasó e sorok olvastán egyszerre érzi önvizsgálatnak és önigazolási kísérletnek mint minden emlékiratot. Hallatlanul érdekes adatokat szolgáltat, melyekről csak egy olyan főpap és közeleti személyiség számolhatott be, mint ő, aki az ellenforradalmi Magyarország utolsó 18 esztendejében „az ország első zászlósurája”, és aki — ha nem is mindig mindenben egyetértőn, de lényegében — ennek a rendszernek egyik kiemelkedő vezető embere volt. Megállapításai még akkor is figyelemre méltóak, ha a szükséges kritikával olvassuk is azokat és önigazolását nem is tudjuk mindenben elfogadni.

Szigeti Endre okos megállapítása szerint: „ha írni annyit tesz, mint ítéletet tartani önmagunk felett, akkor a történetíró — legalábbis nemegyszer — ítéletet mond arról a történelmi közösségről, amellyel foglalkozik. Az egyháztörténelem művelői sem kivételek...” (Vigilia, 1968 december). És ha e sorok nem is azzal az igénnyel íródtak, hogy a ma már nagyon is szükséges kritikai összképet és elemzést nyújtsák Serédi bíboros egyházfői és politikai életművéről, fény- és árnyoldalairól, ennek a történelmi jelentőségű iratnak elemzése kapcsán szeretnének bizonyos tanulságot levonni. Saját múltjának kritikája nélkül egyetlen közösség, a magyar katolicizmus sem lelheti helyét a jelenben és a jövőben.

Serédi Jusztinián életrajzát, fontosabb adatait illetően Mészlényi Antal könyvére hívom fel az olvasó figyelmét (A magyar hercegprimások arcképsorozata. Szent István Társulat, 1970. 391—434. lap). Az itt közölt arcképből is kiolvasható, hogy Serédi nagysága és korlátja egyaránt ízig-vérig jogászai mentalitása, gondolkodása volt. Minden pozitív és negatív egyházkormányzati és politikai tette elsősorban egy nagy egyházjogász szemléletéből és gondolkodásából fakadt. Ezért volt legitimista, innen eredt minden konfliktusa a rendszer politikusaival. Ezért nem tetszett kinevezése a Bethlen-kormányznak és Klebelsberg Kunónak. Ezért harcolt a maga módján Horthy István kormányzóhelyettesessé „választása” ellen. Még Szálasinak is nem politikai, hanem kristálytisztta jogászai érveléssel mondta a szemébe 1944. október 27-én az Országtanács ülésén, hogy uralma törvénytelen. A nyílt fasizmus idején mint jogász lépett fel — megint csak a maga módján — a zsidóüldözés ellen, és nem is használt fel éppen ezért minden politikai eszközt, mely rendelkezésére állhatott volna. (A protestáns ajánlatot közös, ökumenikus körlevél vagy nyilatkozat kiadására például azért utasította el, mert merev egyházjogi szemléletével ezt nem tudta összeegyeztetni.) Lényegében tehát — megítélésem szerint — Serédi egy-egy politikai jelentőségű és objektíve jó irányba ható cselekedete és melléfogásai is ebből a jogászai vénából eredtek. Még egyházkormányzati síkon is elsősorban nem lelkipásztori, hanem egyházjogászai elvek vezették.

A most ismertető önvallomást 1944. november 6-án fejezte be Serédi bíboros. Az ország ekkori helyzetét nem kell itt ecsetelni, hiszen közsímet. Ilyen körülmények között emlékezik, miután végleg visszavonult esztergomi palotájába, hogy haláláig többé már el se hagyja azt. Jellemző módon az ország pusztulására készül. Október 8-án már megírta végső végrendeletét is. Ebben többek között ez áll: „Ha törvényes érsekutódom már székfoglalásakor sem volna a magyar impérium alatt, akkor a főntebb meghatározott összes vagyonomat a ma-

gyar impérium területén, vagy ha ez lehetetlen volna, a magyar nyelvterületen létesítendő és nevemet viselő magyar katolikus diákokthonra... hagyom." Kétség-telenül összeomlóban volt akkor egy társadalmi rendszer, de nem az ország. Miközben azonban még az értelmiség jó része is ekkor már valami új születését várta, Serédi bíboros egy ország romjai felett érzi magát, vagy inkább a romok között és így tekint vissza, egy kicsit az „ugye megmondtam előre” módján:

„Kassa bombázása után (1941) — kezdődik az emlékezés — a Bárdossy-kormány Szovjetországnak a kormányzó hozzájárulásával megüzente a háborút anélkül, hogy az 1920. I. tc. 13. §-a szerint az országgyűlés előzetes hozzájárulását megszerezte volna, pedig a hozzájárulás megszerzésének lehetőségét és kötelességét a dolog sürgőssége egyáltalán nem akadályozta. Valószínű, hogy az országgyűlés velem együtt a hadüzenet ellen foglalt volna állást, mert még ha biztosan megállapították volna is, hogy Kassát orosz gépek bombázták, egy tiltakozó és kártérítést követelő jegyzékkel célszerűbb lett volna az incidenst elintézni, mint olyan háborúba belemenni, amelyben esetleg százezer számra pusztul majd hazánk fiatal nemzedéke, sok milliárdos károk keletkeznek és sok milliárdos költségek merülnek fel, nem is szólva az állandó bizonytalanságról és a háborúval kapcsolatban minden magyar polgárt gyötörő kimondhatatlan szenvedésekről. Aki a hadüzenetet világnézeti okokra vezeti vissza, annak nem szabad felednie, hogy nem sokkal a hadüzenet előtt hazánk tagja volt ugyan az antikomintern szövetségnek, de közvetlenül előtte diplomáciai viszonyt tartott fenn a Szovjettel, bár annak világnézete nem változott.

Hadüzenetünket nekünk szóló angol hadüzenet követte, amelyet december 6-án a kormányzó névnapi ajándékaként nyújtottak át Budapesten. Én ugyan az Apostoli Szentsekén keresztül megpróbáltam ezt a hadüzenetet megakadályozni, de Maglione bíbornok államtitkár azt a sürgönyválaszt adta, hogy már minden közbenjárás hiábavaló, mert a hadüzenet teljesen és visszavonhatatlanul elő volt készítve. Pedig én azt reméltem, hogy ha a dolog diplomáciai viszony megszakításánál tovább nem megy, akkor elsimítható a háborús összeütközés kivált hazánk légiterében.

Az angol hadüzenet után az Amerikai Egyesült Államoknak viszont a Bárdossy-kormány üzenete meg a háborút, ismét az országgyűlés megkérdése és hozzájárulása nélkül. Talán azt gondolta a kormány, hogy Amerika messze van, tehát a hadüzenetnek ránk nézve nem lesznek gyakorlati következményei, viszont a német szövetségesnek kedves dolgot cselekszik. A gyakorlati következményeket azóta pusztító bombázások formájában szomorúan tapasztaljuk. Én a hadüzenet előtt kétszer hosszan beszéltem a budapesti amerikai követtel, aki kifejtette előttem, hogy lelkiismeretesen tanulmányozta hazánk történetét és mostani helyzetét. És mivel látja, hogy a magyar nemzettel sok igazságtalanság történt: azért küldetése céljának azt gondolja, hogy neki iparkodnia kell Magyarországot igaz ügyeit támogatni." Az amerikai követ a hadüzenet átvételekor Magyarország kényszerhelyzetére célzott, mire Bárdossy kijelentette, hogy a kormány teljesen szabadon döntött.

„A mezítelen valóság azonban az — folytatta Serédi —, hogy nyakig benne vagyunk a háborúban és hogy annak minden borzalmait rázúdultak a már amúgy is sokat szenvedett nemzetünkre. Meg is mondtam Bárdossynak, meg a kormányzó úrnak is, hogy talán nem nehéz a háborúba belépni, de felette nehéz belőle épségben kikerülni." Itt azután a magyar csapatok frontharcát említi a primás és a hazai gazdasági nehézségeket, és a Kállay-kormány próbálkozásait, egészen a március 19-i német megszállásig.

„Az új helyzetben az esztergomi primási palotába beszállásolt Friedrich Bayerleinen, a legerősebb német motorizált divízió parancsnokán keresztül iparkodtam a magyar polgárok lefogását és elhurcolását, valamint az idegen katonaság ellenséges viselkedését megakadályozni. Ez részben sikerült is. Később az emberi jogok védelmében és az elhurcolások megszüntetése tárgyában sokszor eljárтам a Sztójay-kormánynál, mint ezt más feljegyzéseim, illetve hivatalos irataim részletezik."

„A német bevonulás azonban nem hozott enyhületet. A külső rend fenntartása ugyan sikerült, de a lelkekben csak erősödött a béke utáni vágy és folyt a szervezkedés minden irányban. Közben 1944 szeptember eleje óta egyre jobban tartotta magát a hír, hogy a kormányzó különbékét akar kötni a szövetségesekkel és hogy ezért fegyverszüneti feltételek után tapogatózik. Ezt a hírt a román, bolgár és finn példa is alátámasztani látszott. Velem idevonatkozóan semmi

közlés nem történt, úgyhogy mit sem sejtve október 17-re összehívtam az ősi püspöki konferenciát, amelyet azonban a közbejött események miatt surgonyileg kellett letudnom." A püspöki konferencián ki akart térni az említett szervezkedésekre is és arra kívánt figyelmeztetni, hogy a kánonjog értelmében egyházi egyesületek nem politizálhatnak! Ezt közölte a nála megforduló AC. igazgatóval és néhány püspökkel. Majd leírja, hogyan értesült a rádióból a kormányzó proklamációjáról és az azt követő nyilas hatalomátvételtől. Ismerteti a nyilas sajtó által október 18-án publikált „I. számú országépítési tervet”, majd az eskütétel kérdésében bekövetkezett konfliktust a nuncius és közte. A nuncius ugyanis a hozzá tanácsért forduló Beresztoczy Miklóssal azt közölte, hogy az új állam-eskü egyházi személyek által is lehető. Ő ezt nem tette volna és a kánonjog szerint ebben a kérdésben nem a nuncius, hanem ő lett volna illetékes. „Ha nem avatkoznék az Ordinárius ügyeibe (can. 269. §. 1.), akkor nem ütné meg magát.”

„Szálasi hatalomra jutása után a képviselők között Szász Lajos és mások nyomban megkezdették az őt támogató 'Nemzeti Szövetség' c. politikai szervezet megalakítását. Azt állították, hogy mindjárt a szervezkedés elején 150 képviselő csatlakozott. Nem nagyon tudom elhinni, de lehetséges. Szász Lajostól én is kaptam szervezkedő levelet, de nem válaszoltam rá. A Felsőházban József főherceg akart verbuválni. Úgy hallom, csak 11-12 embert sikerült megfognia; ezek száma később hír szerint 61-re emelkedett. Nekem nem is mert írni a főherceg. Püspökságaimnak és papjainknak, akik a Felsőház tagjai, azt mondtam, hogy ilyen politikai csoportok kialakítását a Felsőház mindig elkerülte; a püspököknek és papoknak pedig a részvételt a 139. és 141. kánonok kifejezetten is tiltják. Mi tehát ezért sem léphetünk be a Szövetségbe, Zadravec c. püspök belépett; meg is választották alelnöknek! Belépett Subik kanonok, Kolozsvári váci nagyprepost, gróf Majláth György, a Szent István Társulat elnöke is!" Ezután elmondja, hogy Stolpa államtitkárral tárgyalt az ún. országépítési tervről. Kijelentette, hogy a szentségi házasságban való együttélés megtiltása ellen (zsidók vegyes házassága esetén), az egyházi egyesületek és vagyonuk, valamint a magántulajdon mellett ki fog állni.

Érdekes és jellemző a Szálasi esztergomi látogatásáról szóló beszámoló. Október 24-én érkezett Gömbös fiával és „egy pisztolyhordozó katonával, aki annak idején vele együtt a szegedi csillagbörtönben ült”. Később érkezett Szöllösi és Rajniss. Szálasival összesen két és egynegyed órát tárgyalt. „Katolikus mivoltát és jó szándékát nem vonom kétségbe, mert beszédéből láttam, hogy hívő ember, aki azonban annyira hungarista, alias nemzetiszocialista gondolatkörben él, hogy ezen kívül semmit, kivált ellenvéleményt, ha mégúgy alá van támasztva világos érvekkel, megérteni és elfogadni nem tud. Az ellenvetésekre nagy szónoklatokkal válaszol, úgy hogy nem egyszer meg kellett kérdezni: igen-e, vagy nem?” Hadd jegyezzem meg itt, hogy Szálasi katolikus mivoltát és jó szándékát ekkor már Serédinél jóval apolitikusabb, egyszerű emberek is, tömegek tagadták és nem „vették be.” Ő, aki különben egyértelműen elutasította és világos alkotmányjogi érveléssel szedte ízekre a nyilas hatalomátvétel jogosságát, ugyanakkor ennyire naivan, jóhiszeműen látta volna Szálasi szándékait? Az emlékiratok megjegyzése itt sok mindenről árulkodik, amikre a bevezetőben utaltam.

A továbbiakban összefoglalja, amit az október 27-i Országtanács ülésén is kifejtett, hogy miért joggal Szálasi uralma az alkotmányjog értelmében. Hosszan elemzi, hogy a kormányzó lemondó nyilatkozata miért nem érvényes, mert nem volt rajta miniszterelnöki ellenjegyzés stb. stb. „Fejtetéseimet Szálasi nyugodtan végighallgatta. Azt is megértette, hogy államfői intézkedései, köztük a miniszter-kinevezések is, alkotmányunk értelmében érvénytelenek. Ezeket csak az Országtanács, illetve az országgyűlés tudná szanálni. Erre kijelentette, hogy maga is alkotmányos útra kíván lépni.”

A tárgyalás során Szálasi előtt kijelentette: „Én mindig a zsidótörvények és rendeletek ellen foglaltam állást, mert észrevettem, hogy nemzetünk veszít jelentősen, ha törvénytárunkba bekerül az a nem is igaz elv, hogy a magyar ember nem tudja azt az idegen fajtájú embert asszimilálni, akinek két nagyszülője nem magyar. Ha ezt az elvet, annak ellenére, hogy asszimiláltuk a besenyőket, kunokat, örményeket, jázigokat, sok szlávot és németet stb., most a zsidókon kívül a bazai németekre, románokra, szlávokra, stb. is alkalmaznánk, alig maradna itt magyar, vége volna uralmunknak, megtámadnánk létjogosultságunkat, sőt magunknak a hungaristáknak legnagyobb része Szálasival együtt szintén nem volna

magyar. Fejtegetésem szinte rémülettel hallgatta Szálasi. Erre ő soha nem gondolt. Azt is kifejtettem, hogy a zsidókkal elkövetett jogtalanságokért és atrocitásokért majd olyan magyarok fognak fizetni, akiknek ezek elkövetésében és végrehajtásában semmi részük nem volt. Különben a zsidó-kérdésben november 25-én (1933/1944) kemény levelet is írtam Szalasinak; hasonlóképpen a tüzszok szedése tárgyában is.”

„A háború folytatása ügyében elvettem azt az unos-unaltan ismételt frazist, hogy győzni fogunk, mert győzni akarunk, hiszen olyan értelmetlen államvezetők csak nincsenek, akik azzal lépnének be a háborúba, hogy nem akarnak győzni. Ha pedig elég az akarás, akkor minden háborúban mindenki győz, ami nyilván nem igaz.”

Kérte Szálasitól továbbá Budapest és Esztergom nyílt várossá nyilvánítását és ezt november 1-én és 8-án írásban is megismételte, Vesenmayer német követ-nél is eljárta ebben az ügyben. Az azt válaszolta, hogy Hitlerhez továbbítja a kérést, de Budapest esetében nincs remény, mert „az katonai szempontból igen fontos, ők pedig minden quadrátmétert védeni fognak”. „Azt is kijelentettem, hogy sem én, sem papjaim nem hagyjuk el helyünket.” Ezután követelte a törvényhozás tagjai közül lefogottak szabadonbocsátását és tiltakozott a zsidó-keresztény házasságok érvénytelenítése ellen. Megtárgyalták az eskütétel kérdését is, melynél azt kifogásolta, hogy a hungarista irányhoz való hűséget is tartalmazza, és Szálasi annak ellenére írta elő ezt az esküt, hogy nem „de jure” államfő.

A feljegyzés ezután részletesen foglalkozik az Országtanács október 27-i ülésével, és az ott elhangzott felszólalásával. (Lásd Vigilia, 1969. dec.) „Az ülésen csak én szóaltam fel” — jegyzi meg. Majd később: „Szégyenlem magam, hogy az egész ülésen csak magam állottam ki alkotmányunk és törvényeink védelmében. A többi tag —, nevezetesen az alkotmány és jog hivatalos őrei: a két ház elnöke és a két bíró hallgatott. Pedig mikor már egy tag bátran felszólalt, a többinek is megjöhetett volna a bátorsága. De nem jött meg. Ez Bethlen és Gömbös bűne, mert teljes szervilizmusra nevelték a nemzet vezetőit, az országgyűlés tagjait, a tisztviselői kart és a középosztályt, és mert következetesen megvonták a törvényhatóságok és a városok autonómiáját és a kormányzó előtt sokszor kifejezett kérésem és tiltakozásom ellenére Gömbös belevitte a pártpolitikát a hadseregbe és a tisztviselői karba, úgyhogy most, mikor legjobban kellene, senki nem mer, vagy nem tud ellenállást kifejteni, úgyhogy akármilyen törpe kisebbség a nyakunkra ülhet.”

Szálasi eskütételéről ezt olvassuk: „November 2-án de. 10 óra tájban a fél 11-kor megnyitandó felsőházi ülésre akartam menni. El is mentem a Felsőház folyosójára, ahol a letartóztatásból kiengedett Kornissal beszélgettem. Az ülés kezdete előtt kezembe nyomták a kormányzó lemondása következtében szükségessé vált intézkedésekről szóló törvényjavaslatot. Minthogy a meghívón az a miniszterelnöki átirat is szerepelt, amelyben a kormány kinevezését közli a Felsőházzal, főképpen pedig, mivel a törvényjavaslat nem egyezik azzal, amit az Országtanács I. ülésén határoztunk; az ülés kezdetét jelző csengetéskor otthagytam a Felsőház folyosóját és Pataky, Csárszky meg Mihalovics tagokkal hazamentünk. Azóta nem is jelentem meg a javaslat tárgyalásán, mert országtanácsi határozatunkkal ellentétben itt nem választásról, még kevésbé titkos választásról volt szó, hanem arról, hogy az országgyűlés jóváhagyólag tudomásul veszi, hogy a kormányzó lemondása óta Szálasi a-kormányzói jogkört is gyakorolja és jóváhagyja mindazokat a rendelkezéseket és intézkedéseket, melyeket Szálasi és miniszterei 1944. október 16-a óta a jelen törvény hatálybalépéséig tettek. Mindezeket én jóvá nem hagyhatom és meg nem szavazhatom. Nem hagyhatom jóvá azt az erőszakot, amely október 15-én és 16-án történt, sem pedig azt az alkotmányellenes cselekedetet, hogy Szálasi a kormányzói hatalmat 'de facto' gyakorolta. Különösen pedig nem hagyhatom jóvá azt, amit Szálasi és érvénytelenül kinevezett miniszterei október 16-a óta a törvényjavaslat megszavazásáig és hatálybalépéséig (tehát november 4-ig) tettek, mert akkor jóváhagynám az országgyűlés tagjainak és más magyar állampolgároknak, meg a zsidóknak (közülük saját keresztény híveimnek is) a letartóztatását és kínzását, vagy meggyilkolását, a magyar polgárok egy részétől (a zsidó származásúaktól) törvényesen szerzett magánvagyonuknak megfelelő egyéni büntetettük jogerős bírói ítélettel történő megállapítása nélkül való elkobzását és elkótyavetyélését vagy a nemzet tulajdonába vételét. Nem hagyhatom jóvá, a háborús felelősségnek az országgyűlésre való

áthárítását. Az országgyűlést ugyanis nem kérdezték meg a háború megindításakor, tehát most, mikor baj van, ne akarják reá hárítani a felelősséget. Nem hagyhatom jóvá az ország közsegeinek és városainak okatlan kiürítését, kirablását, felgyújtását és robbantásokkal való elpusztítását. Nem hagyhatom jóvá azokat az előttem ismeretlen szerződéseket vagy ígéreteket melyeket Szálasi és kormánya a háborúval kapcsolatban bárkinek javára kötöttek, vagy tettek ember- és hadianyag, élelmiszer, stb. szolgáltatása, valamint városaink és közsegeink kiürítése és elpusztítása tekintetében, s amelyeket nem is tárnak fel az országgyűlés előtt.”

Ezután elmondja, hogy november 4-én, távollétében az országgyűlés letárgyalta és elfogadta a törvényjavaslatot. A felsőházban a püspökök közül csak Zadravecz volt jelen. „A Nemzetvezetőt eskütételre a képviselőház és a felsőház együttes küldöttsége hívta meg. Ez utóbbinak Zadravecz c. püspök is tagja volt.” A feljegyzésből tehát világosan kitűnik, hogy november 2 óta Serédi nem hagyta el többé Esztergomot, így nem volt jelen sem a törvényjavaslat tárgyalásán, sem Szálasi eskütételénél november 4-én.

„Mindezek után arra kérem Szent István királyt, Szűz Szent Margitot és a többi magyar Szenteket és Boldogokat, elsősorban pedig a Magyarok Nagyszonnyát, hogy oltalmazzzák szegény hazánkat és mentse meg a végpusztulástól!” — fejeződik be Serédi bíboros történelmi feljegyzése.

Valaki, aki — ha ellentmondásosan is — jelentős befolyást gyakorolt az ellenforradalmi korszak magyar történelmére, halála előtt szembenézett önmagával és a végkifejlet tragikus fényénél felismert bizonyos igazságokat is. Örömmel fedezzük fel írásában a becsületes szándékokat és le kell vonnunk tévedéseinek tanulságait.

DOKUMENTUM

NON RECUSO LABOREM

SERÉDI PRÍMÁS VÉGRENDELETÉBŐL

Az egymást követő napok rendjében a három évtized előtti sorsdöntő eseményekre emlékezik már hónapok óta az egész ország. Március 29-hez nem fűződik ilyen emlék, mégis meg kell állnunk ezen a napon, hogy kegyelettel emlékezzünk Serédi Jusztinián bíboros, prímás, esztergomi érsekre, aki harminc évvel ezelőtt ezen a napon lépte át az örökkévalóság küszöbét.

A megelőző hónapok bombatámadásai lakhatatlanná tették az esztergomi érseki palota dunai szárnyát, csak a védettebb utcai homlokzat földszintjének egy erős boltozatú szobája nyújtott fedelet számára. Egészsége leromlott, de gyengülő erővel is hű maradt jelmondatához: „Non recuso laborem”.

1945. március 29. a nagyhét csütörtöke volt, meleg tavaszi nap, ragyogó nap-sütéssel. A palota udvarán szorgalmas munka folyt, hogy a feltámadás ünnepe megtisztuljon a sok törmeléktől. Ennek a napnak délelőttjén érkezett Budapestről Esztergomba az első vonat, utasai között az Actio Catholica vezetőivel. Serédi nyomban fogadta őket és meghallgatta jelentésüket a főváros ostromának nehéz napjairól — és nem sokkal ezután, a kora délutáni órákban megállt szívének dobogása.

Gazdag életútjának rövid összefoglalását 1944. október 8-án kelt végrendeletéből vesszük: „Először is soha el nem múló hálát adok a Gondviselő Istennek, hogy a magyar nyelvterületen fekvő pozsonymegyei Deáki községben, tizenegygyermekes, szegény de szorgalmas, becsületes és vallásos, katolikus és magyar szülők gyermekének születtem; hogy nagy családukban nemcsak a szülői, hanem a testvéri szeretetet is élveztem: hogy Markó Pál derék kántortanító és Gulyás Elek bencés plébános irányítása mellett a deáki római katolikus elemi iskolában tanulhattam; továbbá, hogy jó szüleim, valamint idősebb testvé-

reim, kivált Marcell bátyám és Franciska nagynéném segítségével, nagyrészt a jóhírű pozsonyi kir. kat. főgimnáziumban végezhettem középiskolai tanulmányaimat.

Hálás szívből köszönöm a jó Istennek, hogy szerzetesi és papi hivatásommal a Pannonhalmi Szent Benedek rendbe vezérelt, és hogy kiváló pannonhalmi előjáróimtól és tanáraimtól nyert nevelésem és oktatásom alapján Fehér Ipoly főapát úr jóvoltából a győri bencés főgimnáziumban letett érettségi vizsgáim után filozófiai, teológiai és kánonjogi tanulmányaimat a Szent Anzelmről nevezett római bencés egyetemen végezhettem: továbbá, hogy egyetemi tanulmányaim befejezése után Gasparri Péter bíbornok úr öminenciája kegyes meghívására, rendfőnököm hozzájárulásával, a kánonjogot kodifikáló pápai bizottság tagjaként saját magam tudományos képzésére, a magyar bencések és a magyar haza javára, a római katolikus anyaszentegyház szolgálatában az új egyházi törvénykönyvön és annak jogforrásain teljes harminc esztendeig (ebből a múlt világháború alatt három évig XV. Benedek pápa parancsára Gasparri bíbornok úr vendégeként a Vatikánban) dolgozhattam; hogy eközben a római Szent Anzelm egyetem kánonjogi fakultásán és a XI. Pius pápától felállított Pápai Levéltárosképző Főiskolán nyilván. rendes egyetemi tanárként működhettem; hogy a Római Kuria több szent kongregációjában (S. C. Orientalis, Sacramentorum, Concilii, Religiosorum, Negotiorum Eccles. Extraordinarium, Caeremonialis), valamint az Apostoli Szentszék mellett felállított magy. kir. követségen, mint kánonjogi tanácsos, dolgozhattam és ugyanakkor nemcsak a Pannonhalmi Szent Benedek rend, hanem az összes magyar egyházmegyeek római kuriai ügyvivőjének tisztét is betölthettem.

Isten után különösen hálát adok a Pannonhalmi Szent Benedek rendnek, amely engem szerzetesi és papi hivatásomban felnevelt és megtartott; továbbá Gasparri Péter bíbornok államtitkár úrnak és XV. Benedek pápa őszentségének, akik bíbornoki, magyar hercegprímási és esztergomi érseki kinevezésemet akaratom ellenére is előkészítették, végül XI. Pius pápa őszentségének, aki a kinevezést minden ellenkezésem dacára legkegyelmesebben eszközölte.

De ezúton is mélységes köszönetet mondok XII. Pius pápa őszentségének, aki bíbornok-államtitkár korában kérésemre kegyesen vállalta s egyházunk és hazánk javára fényesen betöltötte a Budapesten tartott XXXIV. eucharisztikus világkongresszus pápai legatusi tisztét.

Hálás köszönetet mondok a nagyméltóságú magyar püspöki kar tagjainak, székesfőkáptalanomnak, összes papjaimnak és híveimnek, valamint a magyar királyi kormányok, a magyar törvényhozás, közigazgatás és igazságszolgáltatás számos tagjának, a magy. kir. államrendőrségnek, a magyar államvasutaknak és postának, végül Budapest székesfőváros vezetőinek és közönségének, hogy engem főegyházmegyéim, a magyar katolicizmus és a magyar haza igazi javának munkálásában jóindulattal támogattak.

Különös hálával emlékezem meg kedves munkatársaimról, közöttük elsősorban dr. Meszlényi Zoltán, sinopei püspök, segédpüspök és dr. Drahos János apostoli protonotarius, kanonok, érseki általános helynök urakról, továbbá mindazokról, akik esztergomi és budapesti főegyházmegyei hivatalaimban működtek és nekem főpapi, liturgikus kötelességeim ellátásában, egyházkormányzati, bírói, tanügyi és a katolikus akcióval kapcsolatos munkámban, egyházművészeti kérdésekben, valamint néhai Rezner Tibold, pannonhalmi bencés, gazdasági főtanácsos úrral együtt gazdasági ügyeimben odaadó, hűséges szolgálatukkal segítségemre voltak.

Köszönöm kispapjaimnak is, hogy szent hivatásukra általánosan példás buzgósággal készültek és hogy ezzel nekem is atyai örömet szereztek.

Végül hálás szívből köszönöm elemi iskolai tanítóim, középiskolai tanárain, egyetemi tanárain, továbbá az esztergomi főegyházmegye területén működő katolikus tanárok és tanítók, valamint összes gazdasági és egyéb alkalmazottaim buzgó munkáját és hűséges ragaszkodását.

Ha a felsorolt, vagy fel nem sorolt személyek közül valakit megbántottam, vagy igazságtalanul megszorítottam volna, ezért — bár szándékosan ilyesmit tenni soha nem akartam — magyar katolikus emberben és Isten szerény szolgájához illő alázatossággal bocsánatot kérek; ha pedig akadt volna valaki, aki engem megbántott, annak teljes szívemből megbocsátok."

Ezt a megemlékezést alig zárhatnók méltóbb módon, mint a végrendelet búcsúszavainak idézésével: „Minthogy bennem teljesen összeforrnt magyar és katolikus

mivoltom, úgyhogy egyik a másikat nemcsak soha el nem nyomta, hanem inkább mindig előmozdította: azért római katolikus anyaszentegyházamat és magyar hazánkat mindig egyszerre, egyformán, igazán és önzetlenül akartam szolgálni, abban a biztos tudatban, hogy így összefonódva tökéletes a szolgálat, míg különválasztva sokszor tökéletlen, sőt néha veszélyes is lehet. Ebből a szempontból viszontagságos életemre visszatekintve különösen is hálát adok az isteni Gondviselésnek, azért a ritka kegyelemért, hogy nemcsak egyházi vonatkozásban, hanem a magyar társadalmi és gazdasági, valamint a bel- és külpolitikai életben is, még a legsúlyosabb körülmények között sem törődtem emberi tekintetekkel, vagy népszerűtlenséggel, hanem mindig következetesen hirdetem és követtem a változatlan igazságot, úgyhogy súlyos megnyilatkozásaimat soha nem kellett sem visszavonnom, sem módosítanom, vagy magyarázgatnom, sem előbbi cselekvési módomat megváltoztatnom, vagy letagadnom. Utolsó utamról szeretném erre az egyenességre felhívni magyar püspöktársaimnak, papjainak és összes magyar testvéreimnek figyelmét a haza javára.”

(—.)

SINKA ISTVÁN VERSE

Öreg juhászné búcsúzik régi legelőktől

A tájat, mi felhőkkel alkonyodik,
elnézvén, ó, hiába keresem
a volt mezőt, juhaim s ifjúságom
pusztáját, mi valahol összefolyik
az őszi zölddel: nem,
többé nem lelem sohasem!

Itt járt pedig egykor nagy csengőzajban
lakodalmas menetem, s pántlikás —
jó lovas kunilisi szekér-had,
zaj nélkül szinte a baramenti avarban.
Szép volt, s ma semmi más,
mint még egy utolsó rózsaszín villanás.

S aztán: évek során kis szülőtteimet,
ahol — úgy látom most — már bodza nőtt:
egymás után kék koporsójukban,
ott a lengő, szálló párák megett
elnyelte mind a zöld
síki táj, a nagy baramenti föld.

Állok a tájon, juhászné-öregasszony.
De nem látom im tejhordó talyigáim,
a furulyát se hallom, s a fekete
sípot se zengeni az alkonyodó lapon.
hol túl a rét fái,
alusznak örökre porrá vált babáim.

Fülemben karika lóg: most kiakasztom;
vékony kis aranyka; nem viselem.
De kendőmbé csavarom emlékül e napra,
hogy én már több őszen, több tavaszon
erre a tájra nem,
nem térek vissza sohasem!

Hazatérés

(1949)

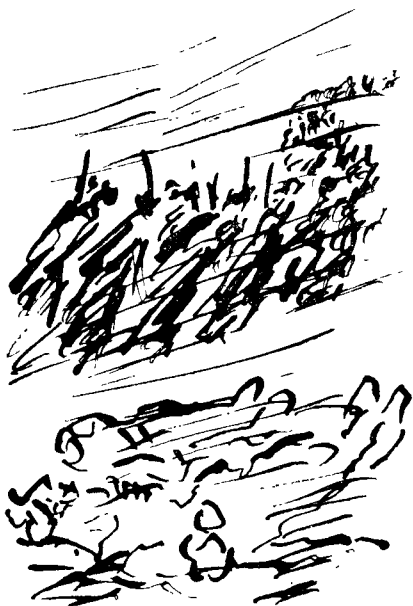
Feküdtünk a hó alatt mélyen,
ruhánk habfehér — a cafat.
Szép homlokunk tiszta, redőtlen:
kinek a feje ép maradt.
Lelküink röpiült már eszelősen;
cibálta mint a vásznakat
a böjti szél, fújta erősen,
elkeveredtünk a felhőben,
de menni még nem volt szabad.

Hat éve múlt: százötven ember,
százötven? — inkább ötezer,
a hóba fült üveges szemmel
s mint pára mégis útra kelt.
Pétert János után repesni
buborékként hánnya a föld:
sandán mosolygott valamennyi
s egymásnak is alig köszönt.

Csak néztem mily verdesve szálltak
fej és láb nélkül, katonák.
Összeborultak szétcikázta;
bibicsapat leng így tovább
— ha szél űzi — a levegőben:
gondtalanul, csoportosan
partra ültek már az erőtlén
lelkek, susogva boldogan.

Jóska a Dnyeszter hűs vizében
locsolta lótt mély lábsebét,
mosolyogva dugta egészen
csuklóig bele a kezét.
Barnus fölé hajolt, hogy lássa
mily gyermeki a mosolygása, —
s mintha csak szállként húzna ki —
föls se nézett, lenyúlt barátja
a gyors habokkal játszani.

Néztem a sok meggörbült hátat
— röpiülni vágytak Istenem —
s bámultak a partról az ár vad
sodrába mind, csökönysen.
Zúgott a Dnyeszter vize lenn,
hold ragyogott az éjszakán,
halál és köd fent silbakoltak
messze a mart erdős fókán.



BM.

Borsos Miklós illusztrációja

Februárban múlt el hat éve.
Így történt; mind az ötezer
kinek aznap buggyant a vére,
bagóért ingyen vezekelt.
Tíz század a mezőn itt szerte
hánnya el fáradt csontjait,
fölkelt s furán elkeveredve
táborozott három napig.

Katonák mindig jól mulatnak,
az heverészett, ez hegedült.
Delén gethes télvégi napnak
sípszóra mind szakaszba gyűlt.
Örmesterek parancsszáva
léptünk, hajtott fejjel, vigyázva.
Nyugatra felszakadt az ég:
befogadta a felhőtábor
— s röpiült már mind „hahó”, magától —
a halott katonák menetét.



BM.

Csillagszemöldökű

A kék ég most a vízbe lóg le.
Nincsen határvonal.
Borzolatlan a csillogása,
megfeszül sima húros háta,
megpendíti a hal.
Piros szemű, kék uszonyú,
holdas fehér hasú.

Lidérc, hogy köd vagy víz lebeg
a föld felett s ég alatt,
s megkettőzi kápráztatón
a vitorlaszárnyakat.
Vitorla kék, fehér, kemény
riasztja a halat.
A víz alatt, kék víz alatt,
szőke mély víz alatt.

Piros szemű, kék uszonyú,
holdas fehér hasú.
Hátadon zöld iszamos hártya,
csillag szemöldökű.
Aki magános milyen árva.
Villanj felém egy csillanásra.
Fejünk így legyen összezárva,
— aki magános milyen árva.
Egyedül iszonyú!

Borsos Miklós illusztrációja

Élet és Evangélium

A PÉLDA CSODÁJA

„Néha úgy érzem: ez szép nap volt, bár semmi különös nem történt. Köszönd te is a pillanatot, melyben igaz magaddal voltál azonos, de még inkább, ha mások közt lehettél példa.”

Örömeink című versében írja ezeket a nagyon egyszerű és nagyon szép sorokat Keresztúry Dezső, aki „emberi nyelven” olyan sok fontos evangéliumi igazságot tett szavá a verseiben. Valóban: nem öröm-e, ha *adhatunk* valamit, ami nem teher, udvariasságból elfogadott és megőrzött jelkép, hanem csakugyan hasznos része lesz azok életének, akiket szeretünk? S minden ajándék közt nem legnagyobb, leghasznosabb-e a *példa*?

Sok más válságtünet közt életünkre, korunkra jellemző a *példaadás válsága* is. Az iskolák magatartás-osztályozatában a legjobb minősítés: a „*példás*”. Vajon a diákok közül hányan

tartják valóban példa-értékűnek azok életét, egyéniségét, vagy — legyünk szerényebbek — legalább iskolai viselkedését, akiknek magatartását a konferencia „*példás*”-nak jelenti ki? S mi a nagyobb baj — most már nem az iskolában, hanem az „*életben*” —: az-e, hogy nemegyszer példának kiáltódik ki olyasmi, ami igazában csak „*kirakat*”, esetleg rosszra-is-rest mafláság, vagy hogy a jó elveszítette vonzóerejét, s példa-értéke, közvélemény-alakító hatalma sokszor inkább a *rossznak* van, vagy hogy aki jól tesz, az — gyávaságból, szerénykedésből, önzésből — többnyire *rejtve* teszi, és nem vállalja a példaadás legalábbis kétértelmű dicsőségét-örömét? Ezek a jelenségek nyilván összefüggenek egymással, egymást erősítik, „*bűvös körükből*” nem könnyű kitörni.

Ugyanakkor meghökkentő, hogy az élet minden területén, de kivált a fiatalok körében mennyire *hiánycikk* a jó példa. Folyóiratok, újságok gyakran írnak a fiatalok erkölcsi szemléletének alakulásáról. Magunk is sok

mindent észlelünk, akarva-akaratlan. A tudományos igényű vizsgálatok meg a személyes tapasztalás tanulságai egybehangzanak: nem a jóindulat hiányzik, elsősorban *példára volna szükség*, ötlet-adóra, elmét és szívet mozdítóra, vonzóra, igazira. Nem is mindjárt a legnagyobb ügyekben. Például abban, hogy hogyan érdemes fölhasználni a szabad időnk, hogyan alakíthatunk ki értékes emberi kapcsolatokat, hogyan érdemes bánni a pénzzel, és így tovább. Az emberek — főként a fiatal emberek — elsősorban ezekben az elemi kérdésekben keresnek eligazodást, s itt maradnak magukra. Vagy azért, mert úgy érzik, hogy senki sem törődik velük, vagy azért, mert nem találják hitelesnek, megbízhatónak azok példáját, akik nevelni próbálják őket.

A kiindulásul idézett verssorok megmondják, mi a példa-értékű élet, tett, állásfoglalás érvényességének alapföltétele. „Köszönd... a pillanatot, amelyben *igaz magaddal voltál azonos*”. Ha felelősségtudatunk („szeretetünk”) példaadásra indít, semmiképpen sem *látzatok* megteremtésére kell törekednünk. Belső igazság híján látszatokat építgetni akkor is hazug, haszontalan, sőt ártalmas dolog, ha nem az érvényesülés vágya, hanem a szülői vagy előljárói felelősségérzés vezet. Példa csakis a megoldott, valóban értékes életből lehet.

De van-e ma sok megoldott és valóban értékes életű ember? A jóra igyekvőnek nem az-e a sorsa, hogy önmagukban is újra meg újra kételkedniük kell? Sfkos talajon haladunk előre: hány meg hány bukás között! Hibánkból-e vagy az átalakuló kor kuszasága miatt — ki tudja? —, de milyen ritka az a pillanat, amelyben valóban „igaz magunkkal” vagyunk azonosak; s mikor annyi példamutató igyekezet bizonyul farizeusinak, nem szükség-szerűen ébred-e bennünk bizalmatlanság — nem is az eszményeink, hanem önmagunk, épp „példánk” értéke, hittele iránt? S ha a látszatok építgetésétől tartózkodni igyekszünk, *hogyan adjon példát az önmagában is kételkedő?*

Mindenesetre jó odafigyelnünk Jézus evangéliumi útmutatására. Ő nagyon határozottan *eltélte a farizeusokat*. Nem is egészen pontosan azért, amit manapság farizeizmusnak szoktunk nevezni. Nem valami tudatos-szándékos hazugság miatt, hanem in-

kább kifelé forduló, látszatok megteremtésére igyekvő életük miatt. Ezért nevezte őket „meszelt síroknak”, „vak vezetőkné”, ezért mondta róluk: „Jaj nektek...”, mert bejárjátok a tengert és a szárazföldet, csak hogy egyetlen pogányt áttérítsetek, és ha ez megtörtént, a gyeheña fiáv teszitek őt ketszerte inkább magatoknál”. Nehéz, de csak ki kell mondani: sok fia-lánya keresztény nevelésén kapkodva erőlködő szülő, sok saját életének megoldatlanságát térítgetéssel álcázó hívő hasznosan tenné, ha magára vonatkoztatná ezeket az evangéliumi mondatokat.

Másfelől viszont az evangéliumból félreérthetetlenül kicsendül a *felszólítás* is: „Ti vagytok a világ világossága... Lämpást sem azért gyújtanak, hogy a véka alá rejtsek, hanem hogy a lámpatartóba tegyék és világítson mindenkinek a házban. Úgy tündököljék a ti világosságotok az emberek előtt, hogy lássák a ti jótetteiteket és dicsőítsék a ti mennyei Atyátokat.” Minden bizonnyal ide vág a többször s többféle összefüggésben ránk maradt jézusi mondat is: „Akinék *van*, annak még adatik; akinek *nincs*, attól az is elvételik, amije van”.

Ha összefoglalásként csak annyit mondanánk, hogy a *példaadás* kötelességének-örömeinek krisztusi *kerete* épp ez: ha úgy látod, hogy egészen üres a kezed, ne próbálj a példamutatás kedvéért másnak látszani, mint ami vagy, de ami kevesed *van*, ne titkold, ne kicsinyeld! — máris olyasmit sikerült megfogalmaznunk, amin újra meg újra elgondolkodhatunk. De Jézus nemcsak beszélt a példaadásról. *Meg is mutatta*, hogyan kell példát adni. Legvégső soron azzal mutatta meg, hogy saját életének, halálának példává tisztogatását *rábízta az Atyára*.

„Köszönd te is a pillanatot...” — írta a költő. Akarat is, bátorság is kell ahhoz, hogy életünk vagy legalább egy-egy tettünk, szavunk, szokásunk példává növekedhessék, és Isten el is várja tőlünk a „kiállás” bátorságát, a felelősségérzést másokért. De a szülő, a barát, a felebarátaiért felelősséget érző ember életét ő teszi lámpásként lámpatartóra. Ő *ad* annak, akinek már van, hogy még többje legyen, s egyszerre érezhesse az ajándékozás és a megajándékozottság kettős örömét.

TÓTFALUSY ISTVÁN

A FÉRFI MÁSIK ÉLETE

Írta GYURKOVICS TIBOR

Marseille-be utaztam. Marseille volt álmaim fővárosa. Hatalmas szürke házfalak lebegtek a sötétben, mint a sátorponyva, s emlékszem egy kis nőre, aki vékony sárga blúzban ment a könyvtár egyik hűvös folyosóján. Fiatal, alacsony lány volt az illető, valami diáklány, egyetemista. A könyvtár egyébként olyan volt, mint rendesen, egy budapesti vagy lyoni könyvtár, nekem mégis úgy tűnt, hogy fontosabb s főleg ritkább könyveket foglalt magába. A széles olvasóteremben többnyire fiatalok ültek, s a falak végig voltak polcolva, a villany alig esett rá a sűrű könyvekre, homályban hagyta őket. Végig bársonyszékeken ültek emberek, a legkülönlegesebbek mégis az üres székek voltak, ez az elhagyatottság olyan ideiglenes volt. Mindjárt bejöhettek és ráülhetett valaki.

Az utcák rendkívüli fontossággal bírtak szememben. Mintha jártam volna már itt. Bizonyára jártam, mert tókéletesen értettem, hogy merre van a drogéria, patika, hentesbolt. A hentesbolt volt a leglényegesebb. Sosem fogom elfelejteni. Teljesen tiszta volt, egy piros hentes állt benne, nem szólt semmit, s szögre akasztva egy nagy hús. Egyébként semmi más, csak kampó, kampó és kampó. Na meg sötétfekete kések, kis nyéllel, hosszú, végén kerek pengével. A nyélbe ütött szögek be voltak ágyazódva a fa zsírtól nedves húsába, mélyen, kis lyukakat képezve maguk körül. Szerszámok voltak a boltban, mondom, egy nagy hús, s szabályos kockákba csomagolt nyúlós zsír, mely ragacsos volt, kenyérre nemigen ehető. A hentes övébe konyharuha volt gyűrve, emlékszem, és úgy állt ott, mint egy zsebkönyvben. Soká, soká gondoltam rá.

Nyárvége volt, nyárutó, ahogy szokták mondani, vénasszonyok nyara, szép meleg, a levegő a falak között megszorult. Marseille határában mezők vannak a város gyárai után, nem szép mezők, de mezők. Itt alig jártam. Egyszer mentem ki, ha jól tudom, gyalog akkor is, egyedül. Egy szappangyár mellett vezetett egy olyan apró kavicsokkal felszórt út, nem sóder, inkább a por közül előlepsző szürke kavicsok borították. Senki nem járt ott akkor, szombat délután lehetett, fél öt. A gyárat magas téglakerítés vette körül, az oszlopok végén cement-sapkákkal. E mellett a kerítés mellett mentem, sokáig. Így jutottam el a marseille-i mezőre, mely zezzugos, hepehupás volt, a nyártól lényegében kiégetett, sivár hely. Fák is álltak ott, összeporozott, piszkos fák, mindez mégsem volt lehangoló vagy visszataszító, inkább kellemes. Répa nagyságú, ismeretlen eredetű kövek feküdtek az úton s poros volt a kociút. Mentem, egyre mentem, nem is tudom, milyen erő vitt. Talán boldog voltam? Vagy nyugtalan. Nem tudom ezt a lelkiállapotot visszaidézni. Kék, világoskék pikkelyes ing volt rajtam, amely alá befűjt a szél, acélkék nadrágom volt, sárga cipőm. Olyan biztos voltam, ami ritkaságyszámba ment nálam, hiszen eladdig mindig önmagamra hasonlítottam, mint egy kép, lesült, barna bőrrel, tündöklően. Egyenesen, csaknem szép voltam. Aztán visszatértem másik oldaláról a városba, a kastély mellett, a szérűskertek mellett, a nagy, városszéli kórház mellett, autók, esti szekerek között egyedül. Nevetséges. Csaknem nevetséges. Biztos voltam, a talpamon is éreztem, hogy élek, én vagyok, aztán visszamentem a városba. Még láttam, milyen csillogó betűk hirdetik a kastély látványosságait, a külvárosi művészek klubját, aztán egyszerre benn voltam a városban, a cukrászdában, az épületben, a széken. Elöttem rideg fagylaltok, sötétpirosan és sárgán, mondhatni ellenségesen, és nekem nem volt kedvem hozzájuk érni, olyan hidegek voltak, és gyermekien ellenálltam. A vizespohár volt az, ami jobb kedvre hangolt, kristályos színével, csendesen állt. De nem tudtam, képtelen voltam a fagylalthoz nyúlni, s egy óvatlan pillanatban mégiscsak otthagytam a fényes tükrökből és üvegszekrényekből álló boltot és lassan, észrevétlen továbbmentem az utcán. Az emberek közé vegyültem és vártam, hogy teljesen este legyen. Teljesen. Hogy a sötét vegyen körül, mint

őles takaró, gyógyító párna, a puhaság szerszámai kantározzák körül a testemet, az éjjel vegyen körül, melyben a csillagok ragyognak, mint arany műszerek, a sötétség vakító kis eszközei. Távol volt tőlem minden gondolat, az üveghegyek mögé rakva, mint régi múzeumban a bárdok, sisakok, lepkék, kosöntyűk. Már aztán csak este volt. Este, este. Végül az Amazonnak nevezett meleg vendéglőbe mentem, ahol egy súlyos, de vékony öreg pincér szolgált ki. Hetvenegy éves volt, valószínűleg végső szükségében járt be kiszolgálni. Tehetetlenségében volt valami nagyvonalúság, mert mindig helyeslőleg intett a fejével, ha az ember reklamálta az ételt. Soká-soká kerített elő nekem egy magyar fogást, amit brassyói aprópecsenyének mondtak — ezt vagy tízszer is elismételte —, és sört hozott. Az apró húsdarabok össze voltak égetve, bő zsírban álltak, de nem volt rossz. Kézzel szeletelt savanyúpaprikát hozott egy keveset melléje s rozskenyeret. Kimártogattam a zsírt is és elüldögéltem még egy kis ideig. Egy feltornyozott hajú szőke nő ült velem rézsút, és nagyon meleg kardigán volt rajta, de nem vetette le. Ő valami halfélével bajlódott, ő is sokáig nem kapott semmit. Nem volt szép, inkább finom, európai jelenség, ebben a másodrangú, füledt vendéglőben azonban feltűnt, hogy mennyire egyedül tud lenni egy ember. A nagy város szélén úgy látszott, a legteljesebben egyedül van, szépen felöltözve (valami világos zöld ruha volt rajta vagy rózsaszín), szabályosan elköltve a vacsoráját, háttal a vendéglő többi részének, fehérhabú sört ivott és egyedül volt. Később fölállt, a vidéki buszra várakozók mellett elment, az utcán egyenletes léptekkel az éj mélyébe tűnt. Utána mentem, hogy mit csinál, merre jár, egyszerre eltűnt, tündér módjára eloszlott. Egy kapualjban utána néztem, bementem egy sötét zugba, de lépteiket se hallottam. Mikor kijöttem, annál jobban csodálkoztam, amikor az utcai alacsony ablakon át megláttam, vidám volt, mesélgetett, azt nem hallottam, hogy mit, ide-oda járt a szobában és volt vele valaki. Egy másik nő rendezkedett a tükör előtt, az is ildomosan és szépen felöltözve, és nevettek. Nyárvégi, ingyenes nyaralófélék lehettek, amennyire én meg tudtam állapítani.

Ekkor éreztem, hogy messze vagyok. Ott álltam, ismeretlen ablakok alatt a lapos éjszakában, és nem volt semmi jelentése. A város nevét se tudtam hirtelenjében felidézni, az utca nevét egyáltalán. De elindultam és a lábaim vitték-vittek, a Fő utca felé, ahol több ember járt és én köztük. A Fő utcáról aztán mellékutcák nyíltak, egészen kicsik. Diákos hangulatú, összeszorult utcák voltak ezek, érdekes, hogy simára fel voltak öntve, sima járdának és kétméteres kocsútnak. Erre nyíltak egész kis cipézműhelyek, ahol a mester kék zománc csajkából ette az ebédet, a ferdére dőlt cipők között, amint azt másnap láttam a világosban. Én egy kertés villában laktam, oda jártam haza, a kerti ajtóban üresen forgott a kulcs, alig akart kinyílni. De aztán mindig bejutottam, a kis verandáról éppen ilyen nehézséggel az előszobába és a szobámba. Gyorsan becsuktam magam mögött az ajtót és háttal megtámasztottam, szaporabban lélegeztem. Hogy miért? Magam sem tudom. Mintha futottam, menekültem volna. Aztán felgyújtottam a villanyt, az ágy fölött volt egy bizonytalan csillárka, és megnéztem magam a tükörben. Alulról világított a lámpa, az ágy feje fölött, és én néztem, néztem magamat, aranyos bőröm volt, a nap kiszőkítte a hajam szélét, csillogó szemem. Könyvek voltak velem, de nem olvastam őket, csak kinyitottam és a lapok fölött elnéztem a zsalukra, melyek gondosan be voltak reteszelve, nehogy a szúnyogok bejöjjenek a szobába a fényre. Eloltottam a lámpát, hogy kinyithassam az ablakot, de kintről is meleg jött be, nem tudtam aludni, egész éjjel forgolódtam.

Így teltek a napok. Mint forró aranygolyók gurultak végig az égen, a szobában, a nyakunkon, ott csüngtek, mint a meleg gyöngyök, himbalózva, és rezegtek, testünkhöz ütődtek. A tenger is süttött a késő nyári melegben, hullámozott, mint nagy teknőben a víz, az egész partot megrendítve. A forró kabinok között hevertünk délelőtt, mint a löcslábú kutyák, megadva a napnak. Én még jobban leégtem. Süttött a nap, gumimatracot vettem ki és azon voltam egész délelőtt. Ilyenkor nem veszi észre az ember és agyonég. Fájt a bőröm az ingtől aztán,

ha hozzám ért. De később jólesően zizegő lett ez a bőr, súrlódott és szólt, érdes lett és kemény a felszíne, napszagú. Átitatódott az ember nappal, mint valami ezüsttel a puha erszény. A test különállóan, önállóan élt a nagy strand homokján, mint valami vén kígyó, öntudatlanul. Emberek mozogtak, jártak-keltek, labdázta, handabandáztak, és elmúlt a nyár.

Jól van, gondoltam, elmúlt. Beleegyező, csöndes volt a gesztusom, amellyel ennek az évszaknak végleges megszűnését kísértem. Csöndes voltam, mint egy kutya, melynek megérték a csontjai, melyben beteltek az izmok és zamatos lett a vér.

Leányok, leányok, gondoltam, ki is vagyok én? Idegen nyelvű hűvös lányok ültek előttem a könyvtárban, akik mindig mosolyogtak, ha megkapták a könyveket a könyvtárszolgától. Aztán belelapoztak és kedvesen ott kezdtek el olvasni benne, ahol kinyitották. Annnyira szerettem volna én is ezt tenni, de nem tudtam. Ők kalamandáztak a könyvekben. Összehúzták a szemöldöküket és feketén, szigorúan olvastak. Lenge nyári, nyárvégi blúzokat hordtak mindig, itt is meleg volt a könyvtárban, annak ellenére, hogy elmúlt a nyár.

Jó, gondoltam, rendben van. Elmúlt a nyár. Hát azt úgyis tudtuk, itt vagyunk Marseille-ben. A hajók jutottak akkor eszembe, és lefutottam a kikötőbe. Szép látvány volt. Szürke, csomaghordó, szállító és személyhajók jártak ki-be, elég forgalmasan. Mint nagy bútorok, amiket lassan tolnak a láthatatlan óriások, mert valami akasztja őket lenn a víz alatt. Iszap, kavics, vagy valami. Nagy szögben fordultak, súrlódtak el egymás mellett. A matrózok kékek voltak és csöndesek. Nem mosolyogtak, nem vidámkodtak, kötelességszerűen dolgoztak, a kikötés körül sok volt a tennivaló. Kis parti vendéglőből valami szag áradt, rántott hús szaga, azonban ez nem volt kellemetlen. Különös volt, mert mintha homlokukon löktek volna, hátrazuhanam az emlékek mélyébe, hanyatt az életembe, és egy tarka szőnyegre kerültem. Azon guggoltam és sok agyaggolyó volt előttem, sok. A sárga cserépkályhának ütődtek a golyók, egyet kitettünk és azt kellett eltalálni, az volt a király. Aki azt eltalálta, azé volt a többi golyó. Ezt éreztem én. A nyüzsgő golyókat, az örökkön örökké futó új golyókat, drága golyókat. Szép színűk volt, türkiz zöld, meggypiros, fakókék, sárga. Gurultak a golyók, apám valahol ott állt, magasan, magasan a hosszúnadrág és kabát végén túl, kedves, finom fejével és én tudtam, hogy ez az örökkévalóság.

Kis szoba volt, nagy asztallal, nagy ablakkal, délre. A nap besütött és az utcán löversenyre mentek az emberek. Özönlöttek egy irányba az aszfaltos úton, mint a golyók, beszéltek, gesztikuláltak. Vasárnap délelőtt volt, s tudom, hogy soha többé nem lesz olyan vasárnapom.

Kényszerítettem magamhoz térni magamat ott Marseille-ben, ebben az új városban. Elhagytam a kikötőt és azon tanakodtam, miközben jártam az egyik utca, azt hiszem, Montesquieu-utca kirakatait nézegetve — ahol érdekes boltok voltak —, hogy valami iskolában kellene elhelyezkednem, gyerekeket tanítani. Végeredményben ez a hivatásom, foglalkozásom, pályám, ruhám, civil szakmám. Érdeklődtem is egy iskolában, nem messze volt egy zöldes sarkon. Az épület régi-módi, fehér gipszfigurák futottak rajta, vaslépcső vezetett rá oldalt föl. Kis iskola volt, nem lehetett több, mint három osztályka. A pedellus végigmustrált, régi, magos csákóban ült, mint nálunk azeelőtt a katonatisztek és postások. Egy törött nádpálca volt a kezében és bent a portásfülkében szőlő volt és kenyér, mint valami bibliai szimbólum. — Várjon — mondta bizalmatlanul és elcsoszogott posztónadrágos, bakancsos lábán a lepattogott festékű világos barna ajtóhoz, ott levette a csákóját és bement. Negyedóraig álltam ott, a folyosón nem volt se szék, se pad, csak a falakon a történelem viadalai, és néhány üvegaláti bogárpreparátum. Elmerültem a latin nevek kibogarászásába, mikor is jött vissza az öreg és egyenletesen felém csoszogott.

-- Tessék visszajönni holnap bármikor! — és továbbikat nem volt hajlandó velem közölni, bement a fülkébe és levetette a csákóját és lassan eszegette a szőlőszemeket.

Sietve tértem be egy moziba. Dél volt, vagy pedig két óra lehetett. Régóta vágytam erre az ismeretlen mozira, talán a film nem is érdekelt. Megváltottam a jegyet, egy oldalzsöllye legszélső székére ültem. Igaz, várni kellett az előcsarnokban, de kevesen voltak, nem volt idegesítő. Színésznők arcképei voltak sorban a falon, mind ismertem őket. Nem érdekelt semmiféle szépség. Eszembe jutott akkor, hogy mennyire tudott tetszeni egy arc, egy elsuhanó arcél a villamos mögött, egy szájszöglet, egy lábvonal. Semmi. Valami súly rakódott a csontjaimra és nem voltak alapvető tájékozódási reflexeim. Nem voltak. A szépség anyaga, festéke, vegyszere kivonódott belőlem, nem néztem a nőket. Senki sem tetszett. Nem ismertem magamra és mondom, mindig eszembe jutott ifjúságom, a gyönyörű vonalak kora, az ismeretlen szájak hódolata, varázs. Most embereket láttam jönni-menni és eszembe se jutott, hogy milyenek.

A film rövid volt, féltékenységről szólt, egy kis gyilkossági kísérlet szerepelt benne, három hosszú csók és modernkedő díszletek, futurista jelmezek. Nem tudom ki játszotta a főszerepet, de ellenszenves férfi volt, behízsgő, üres. De a moziban, így, délelőtt, a széksorok között nem is az volt a lényeges. Táská is volt velem három könyvvél és olyan voltam majdnem, mint egy városlakó, idevalósi. Egy pillanatra könnyű szédülés fogott el, hogy hátha itt is éltem azelőtt, valóban idevalósi vagyok és szüleim kiskereskedők egy dőlt, fönti utcában. Zúgott a fülem, a mozi körpanorámája elforgott és hátha itt vagyok régen, gondoltam, ki megyek majd az utcára, köszönni fog nekem Jalou néni, a régi ismerős, én is bemegyek beszélgetni pár szót a mozi melletti trafikban, mert Caporalt szívok és ők ismerik az ízlésemet, valójában elmehetnék ma Jacques-ékhoz a rue Albanra, ahol kártyázunk, ha apja, az öreg kedves írnok nincs még itthon, vagy legalábbis megbeszéljük a holnapi vizsgákat, vagy a szerelmet, vagy a papok viselkedését. Lehet. De az utcán nem köszönt senki. Iskolások jöttek szembe velem és én is úgy éreztem, hogy vége a vakációnak. Hazamentem, vettem sajtót, kenyeret és paprikát, és megettem.

Másnap háromkor az iskolaigazgató fogadott. Tüzetesen megvizsgálta a személyi igazolványomat és megkérdezte, hogy mit óhajtok.

En elmondtam neki, hogy tanítani szeretnék, szeretem a gyerekeket, vannak képesítő okleveleim. És hirtelenjében sok mindent elmondtam. Az igazgató értelmes, sűrű szemöldökű, kékbajuszú ember volt, elegáns, választékos. Az íróasztalán is rend volt. Zöld posztóbetétes régi íróasztalán szép jegyzetkönyvek feküdtek, és a naptáron láttam, föl van írva aznap háromra, hogy „ismeretlen”. Az esernyőtartóban szép selyemernyő állt sárga bambuszfogóval. Elmondtam neki, hogy az az elképzelésem, hogy a gyerekeket elsősorban saját képességeik kibontására kell nevelnünk és nem tananyagot közölnünk. Ő eléggé szenvtelen arccal hallgatta, de látszott a szemén, hogy érdekli. Én, mondtam, az érdeklődés, és nem a fegyelem pártján állok. A modern iskolának, azt hiszem, ez a megfelelő légköre. Nem gondolom, hogy helyes volna általános normát szabni a tanulók elé, hanem inkább speciálisat. Valahogy azt szeretném, ha a gyerekek a saját problémáikat oldanák meg az iskolában és nem mások problémáit rágnák át. Szóval, érdekelté kívánnám tenni a tanulók előtt az ismeret gyümölcsét, kíváncsiságot — itt mosolyogtam, de ő nem jelezte, hogy helyesli. Aztán később, aprókat bólogatott, nyilván az egyetértés jövőbeli jegyében, csak nem kívánt beszélni.

— És miért jött Marseille-be? — kérdezte aztán. Én sok mindent átgondoltam előző este, ami tanulmányaim megválaszolására, eddigi munkahelyeimre vonatkozik, de ez valahogy kiment a fejemből, olyan evidens, olyan félreérthetetlen és megfellebbezhetetlen volt, hogy mit mondhatnék. Nem tudtam ezt megválaszolni. Hogy is? Szóval, semmi válaszem nem volt. És Ő nem tudott, legnagyobb sajnálatára, így alkalmazni.

Elmentem. Magamba süppedtem, valahogy agyon voltam nyomva, kissé meg voltam semmisülve, nem is érzelmileg, hanem szellemileg. Tompán mentem a kerítések mellett, el az iskolától, zöld fasorok között. Egy kis szomorú vendéglőbe tértem be, ahol nem volt senki, csak én, a vendéglősné maga szolgált ki,

nagy agyonfőzött kőtenyében, sört hozott és omlettet. Az udvar sárga kavicssal volt felhintve és nyáriszékek dőltek az asztaloknak. Rendben volt ez így. Ez komoly sérülésként hatott, mármint hogy nem vettek föl az iskolába. Valahogy nagyon kiűtött a kerékvágásból. Később hazamentem és olvasni kezdtem a Perzsa leveleket. Az volt velem, meg egy Cocteau-könyv közepes versekkel. Aztán másnap vettem újságokat is és mindig otthon maradtam. Vagy három-négy napig. Makacsul és értelmetlenül vártam, hogy történjen valami. Úgy értettem, valami konkrét, valami biztos, ami belémkapcsolódik, mint fogaskerék a fogaskerekbe és mozgásba hozza a gépezetet. Talán arra vártam, hogy az igazgató mégis értem küld. Vártam postát, bár senki a világon nem tudta, hogy itt vagyok, hogy hol vagyok. Vártam a háziasszonyomat, hogy beszél, beszédbe elegyedek velem, hogy mond valamit. Végül is én szólítottam meg, és beszélünk arról, hogy korlátozni fogják a krumplit, mert kevés lett. Meg hogy vége a nyárnak, meg mindenfélét. Én az újságból való híreket mondtam, onnan puskáztam, mert aktuálisan nem ismertem semmit a város életéből. Aztán elmentem az iskolához és a kerítés rácsán át figyeltem a gyerekeket. Labdázta néhányan, nagy-tízperc lehetett, mások sokatmondóan hallgattak, majszolva összeragadt vajaskenyérüket. Komorak voltak, még szerencse, hogy a borostyánindákon át nem láttak. Egyikük egy papírrepülővel játszott, szépen körözött a gép. A rács egész a homlokomba vésődött. Aztán megszólalt a csengő és bementek a nagy üveges ajtón a belső folyosóra. Az udvarra kijött az öreg pedellus, és összesöpörte a lábnymokat.

Ezen a délelőttön ismerkedtem meg Hélène-nel, egy rúzs-szagú kedves aszszonnyal a Fecske téren, a parkban. Valami hivatalnoknő volt a városi bankban és délután vissza kellett mennie dolgozni, de este hattól aztán megint ráért. Azt hiszem mindenről beszélünk az égvilágon, soha őszintébben senkivel nem közöltem a tényeket, és ő is ilyen egyszerű és egyenes volt. Megszoktuk egymást, azt hiszem, az a helyes kifejezés, hogy „ismeretlenségben” voltunk egymással, nem ismeretségben. Csalódott lélek volt, mint minden asszony, és nem volt mit csalódnia. Ez nagyon szükségzerű, másképp nem is lehetett. Nagyon szép lakásban lakott. Erre adott, áldozott, elég szerényen élt, gyerekét intézetben nevelték, mert hozzátartozója nem volt. Modern, egyszerűen ízléses bútorai voltak, kedves, bensőséges hangulattal, sok könyvvel. Szép volt az egész. Maga Hélène is csinos, magaslábú nőnek hatott. A rövid, szűk szoknyában nagyon mutatósak voltak ezek a lábak. Enyhén vöröses haj, élénk nagy szem. Sose mondta meg, hány éves. Huszonhét lehetett vagy harminckettő. Olyan volt, mint egy közeg, mint egy semleges, finom levegő vagy víz, amiben élünk és közlekedünk. Nem voltak hangulataink, csak a tények közötti szünetek, beszédben csend, de sose hallgatás. Az én életem be volt állítva, mint egy műszer, hogy működni tudjon, mint egy fejjel lefelé fordított óra, mely csak úgy jár. Jó ez. Jók voltak a szép finomra vágott ennivalók, sajtok, sonkák és mélynyomású könyvek, melyekben piros betűkkel voltak szerelmes versek és sárgával tájversek írva. Szép volt az. Szép az. A ház be volt futtatva nagylevelű, bőrtapintású kékszőlővel, az ablakig ért. A madarak csipegették a szemeket. Mint valami fehér parketta, mészke gyalogjáró vezetett a kaputól a teraszig. Szép volt az. A kertben hátul gyümölcsfélék álltak, volt egy kései sárga ringló, olyan dús, mint a méz, csak sokkal jobb. Meg nagy, félkilós körték. A kertet rendbe tették, egy öreg bácsi dolgozott benne eszténként, aki egyébként szikvizes-autó sofőr volt. Külvárosi paradicsom. Így hívtam én, és akkor még nem esett az eső, minden a nyárutóra vallt. Hélène uborkát vett és még én is segítettem neki eltenni, úgy elbolondoztunk. Aztán rámjött, hogy menjek, és elindultam egyet járni, de visszamentem hozzá a kerges fák közötti úton. Várt rám. Várt, mint egy keleti kis madonna, szír rableány, vagy evangélikus diakonissza.

Egyszer aztán megkérdezte, hogy tetszik-e ő nekem? Nem tudtam erre mit mondani. Beszéltem én mindenfélét összevissza, szépet is, jót is. De ez nem volt rendben. Ekkor kellett elhagynom őt. Tulajdonképpen megértettem Hélène-t.

Zúgtak, fújtak a szelek. Emlékszem, a harmadik házban valaki mindig zongorázott, teljesen idegen ember, de ez lényegesebb volt mindennél. Nem mentem arra, csak a falakon át szűrődött lassan a zene, magának játszott az illető, nem valami nagy muzsikát, hanem dalocskákat, címek nélkül. A levegőben szálltak a hangok, erre-arra, tétovasággal. Aztán? Ott voltam Marseille-ben, álmaim városában, soha meg nem ismerve és el nem hagyva őt. Ezt a várost, az idegen várost, a régi várost, a kikötőt, a partokat, tengert, fényt meg sötétet. Lányok mentek előttem, örök lányok, talán szőke hajjal, elbillenve az éjjel mérlegén, mely csillogott, akár a tű. Az utcákra rádőltek a kétemeletes házak árnyékai, gyér lámpa egett. Néztam a hajókat, melyek lassan fordultak, mint nagy bútorok, a sűrű, olajos víz kavargott utánuk. A kötőszövet roncsolódott talán össze? Távol éltem, fejemben nem volt gondolat, se bánat, még lehetőség se. A neon-karok megvilágították a kiépített lépcsőket, melyeknek az aljában kishajók ringatóztak. A parton fehér pénztárbódék voltak, fekete, szép feliratokkal. Ott álltam én a korlát mellett és a szél arcomba fújta a víz sós illatát. Egy idegen Marseille-ben, ennyit tudtam magamról, és néztam a tengerészek jelvényét, nagy bádogtáblán ki voltak akasztva a fekete horgonyok. Csak fejfelé lefele. Tűnődtem rajta sokat, hogy miért, de rájöttem, hogy így értelmesebb, szebb is. Dísz, valóságos dísz.

N A P L Ó

AZ ÖTVENÉVES EGRI VÁRKUTATÁS KÉT MEGINDÍTÓJA

Írta **LÁSZLÓ VINCE**

1924-ben érkezett Egerbe jogakadémiai-főiskolai tanárnak dr. Pálosi Ervin; 1925 nyarán pedig dr. Pataki János Vidor gimnáziumi tanárnak. Ők ketten már Budapestről ismerték egymást. Most az egeri várban sétán találkoztak újra. Ez a találkozás lett elindítója az egeri vár kutatásának: lelkes, önzetlen, majdnem hősi munkának, egymás kölcsönös támogatásának és kiegészítésének. Az együtt meglatott szép feladatnak hűségese szem előtt tartása és el nem lankadó szolgálata szellemi fáradozásban, sőt ha szükséges volt, néha még egyéni pénzállozatnak kozbevetésével is: olyan szellemi és materiális teljesítmény, aminek méltán kijár az elismerő tiszteletadás és hála. Kijár a tisztelet nekik, kettejüknek és a többieknek is, köztük mindjárt harmadikul Ignác Sándor várkutató munkásnak, a leglelkesebbnek és legönzettebbnek, ahogyan őt Pataki Vidor a várkutatás történetéről írott, összefoglaló tanulmányában nevezi. „A többiek” aztán már sokan is vannak; nemcsak a mindenért szalmalánggal égő, de hamar el is hamvadó „örök diákok”, hanem derék főiskolai hallgatók és javabéli felsős gimnazisták is, valamint igazán komoly és jóakarató felnőttek is.

Az ötvenéves várkutatás történetéből csak arról az első 14 évről óhajtunk itt megemlékezni, amit a két első várkutató együtt teljesített, hiszen az együtt elkezdett munka sajtósága véletlenből egyszerre is maradt abba: 1938-ban Pálosi Ervin Kolozsvárra került egyetemi tanárnak (s már egy év múlva meg is halt), Pataki Vidor pedig ugyancsak 1938-ban a budapesti Szent Imre gimnáziumnak lett tanára (meghalt Budapesten, 1973. október 6-án; Egerben temették el a ciszterci gimnáziumi tanárok sírboltjában). Jól tette Pataki Vidor, hogy halála előtt tíz évvel még megszerkesztett egy összefoglaló beszámolót közösen végzett várkutató munkájukról *Az egeri vár feltárásának története 1924–38* közt címmel.

Ebből idézünk az alábbiakban: „Közös munkájuk eleinte... csupán töprengés... hogy ez az egeri romhalmaz, ahol kecskék legelnek Gárdonyi Géza elhanyagolt sírján, milyen lehetett dicsősége magaslátán, Dobó korában?! Voltak ugyan itt-ott elrozsdásodott feliratok, de ezek nem eveztek Tinódi helyszíni riportjával. Monda is tartotta magát... főleg holmi Szarvaskőig vivő alagutak-

ról... Ez az egri közvélemény hitte és hirdette, s lévén Eger nagy iskolaváros, a diákság romantikus hajlandósága újra meg újra megpróbálkozott ezeknek bejárásával. Az is tényként tartotta magát, hogy a várban eltűnt kacsák az Eger-pataokban bukkantak föl... A diákság nemzedékeken át csak egyetlen lefelé vezető nyíláson próbált behatolni a „kazamatákba”: a vasút által 1901-ben a vár testétől elvágtott (Zárkándy-) bástyában. Pálosival ketten mi is ott próbálkoztunk: hason csúszva, szájbán tartott gyertyavéggel, csak annyit értünk el, mint a diákság: valamennyire eljutottunk, de a boltozat leráspolyozta rólunk a ruhát, megfordulni pedig nem lehetett, így, rákmódra visszafelé, még keservesebb volt az út. Nyilvánvalóvá lett, hogy ki kell hordani a törmeléket, mert hiszen, hogy alagút, méghozzá épített-boltozott, azt gyertyavilág mellett is meg lehetett állapítani. Azt is, hogy az alagút a vasút alatt fordul”.

Az ezt követő munkában Pálosi Ervin joghallgatói már karbidlámpákat használtak.

A két várkutató először tehát teljesen eszköztelenül, anyagi bázis nélkül, felkészületlenül vágott neki a bonyolult és költséges munkának, mégis érdemük, hogy egyáltalán el merték kezdeni. Később munka közben és már szép eredményekkel tanultak meg egyszerű tényeket. Egyszer például, már a nagy tömegek özönlése idején Pataki Vidor kalauzolta a látogatókat, és a régi, talán Mátyás korabeli templomapsziszál magyarázott nekik. Egy komoly öregúr, a látogatók egyike egy habarcs-darabkára mutat és azt mondja: „Valóban, az itt használt habarcsanyag összetétele is erre az időpontra utal.” — „De hát hogyan, mivel igazolja ezt, kérem?” — kérdezi ámulva és szinte megrendülten Pataki Vidor. Az öregúr nyugodt, csendes válasza: „A téglák közötti habarcs összetétele a régi évszázadokban nagyon ritkán változik. És ez a habarcs-darabka éppen ilyen változási évtájból való, összetételéről könnyű felismernie a szakmában járatos embernek. Én egyébként Möller István, műegytemi építészet-professzor vagyok.” Pataki Vidort szinte megrendítette a szakértelem nagysága, a professzor pedig meghívta őt műegytemi tanszékére további tanulmányokra éppen ebben a tárgykörben; minden asztalához és fiókjához külön kulcsokkal és a szabad bejárás jogával ruházta föl. A hét négy napját töltötte Budapesten; mi meg három napra összezsúfolt óráit igazítottuk el és az önképzőkör vezetésében véglegesen is helyettesítettük őt, a várásatásnak minél szakszerűbb megvalósíthatása érdekében.

A gyertyával és karbidlámpával való világításra hamarosan elkövetkezett a villanyvilágítás ideje is. A városi tanácsban a villanygyár és a közművek vezérigazgatója, Ringelmann Béla keresztülvitte a javaslatot a feltárt várrészek villannyal való megvilágításának engedélyezésére, 1928-ban.

Időközben a két munkatárs, Pálosi Ervin és Pataki Vidor közt is kialakult a munkabeosztás. A gyakorlati lehetőségeknek hivatalokon keresztül való megoldását, biztosítását vállalta munkaköréről Pálosi Ervin: azaz az egyre szélesebb körű munkához a pénzszerzést. Jól tudta, milyen nehezet vállalt. A Műemlékek Bizottsága, a Nemzeti Múzeum, a Kultuszminisztérium, a Hadtörténeti Múzeum illetékeseinél sorra megfordult, de az első időkben még csak helyszíni szemlét sem sikerült kieszközölnie. Egerben azért már régen megkezdtek és folytatták az ásásokat, illetőleg a helyreállító munkákat. Ezek végzésében nem voltak, de a munkadíjának kifizetésében előfordultak „üres járatok”, már olyan értelemben, hogy a munkások nem a készpénzfizetésért, hanem annak csak reményében, az ügy szeretetéért, érdeklődésből, kíváncsiságból dolgoztak tovább (később aztán minden járandóságukat rendben megkapták). — Pálosi Ervin fáradozásai a MÁV miskolci igazgatóságánál jártak értékes eredménnyel: ők hajlandók voltak átvenni a várból kitermelt földet töltések építéséhez és annyi pénzt is adtak érte, amennyibe a föld kitermelése került. Sikerült egy-egy adományt is nyerni Egerben az ügy támogatására: Kriston Endrétől és Csekó Gábertől.

A várkutató más megindítója Pataki Vidor, az egri várról és más várakról gyűjtött adatokat itthoni és bécsi levéltárakban. Ebből született meg tanulmánya: Várpépítés a XVI. században. Amit még a levéltári kutatások és eredeti térképek alapján az egri várról 1933-ig meg lehetett állapítani, azt megírta Pataki Vidor *Az egri vár élete* című tanulmányában. Harmadik tanulmánya a befejező összefoglalás volt a várfeltárás munkáiról.

Az indulás szinte naiv tehetetlenkedéseihez képest a két várkutató tizen-négy éves fáradozása után elismerésre méltó eredmény mutatkozott: a víztele-

nített, igen hosszú földalatti folyosók és termek jól járható világa. Sok romladékot eltüntettek, a feltűnőbb hiányokat és rendetlenségeket eligazították; mondhatni: szinte civilizált külső ábrázatot nyert az egész föld alatti világ. Legalábbis ilyennek látták a hozzá nem értők.

Az azóta eltelt kétszer tizennégy év során ugyanis óriási további munka ment végbe: az állam teljes tudományos apparátussal, modern szakszerűséggel, komoly anyagi áldozatok árán végezteti a rendbehozatást, és a szükséges részletkiegészítéseket szembetűnő, színes megkülönböztetéssel, a nemzetközileg használt eljárással hajtja végre.

Ezekhez még egy idetartozó élményét teszi hozzá a jelen sorok írója, aki éppen tíz éven át (1926-tól 1936-ig) volt tanár az egri gimnáziumban, tehát állandóan szemlélője is volt a várfeltáró munkának. A harmincas években egy nyáron Klagenfurthban időztem nyelvtanulás céljából. Onnan tettünk kirándulást a rosentali völgybe, amelyben Alsó-Ausztria régi vára, Hochosterwitz áll. Kitűnő állapotban, gondozottan mutatja egykori, változatlanul maradt szépségét a látogatóknak. Jól kiemelkedik a völgyben, messzire ellátszik. Széles, kényelmes szerpentin út kanyarog körös-körül a várhegy magas oldalán felfelé, a várudvarra, ahol a kirándulók asztalhoz is ülhetnek. Az úton följebb-följebb számos várkapu alatt halad át az ember. Minden újabb kaput újabb akadálnak szántak a felfelé törekvő ostromlóknak. De hát itt aligha járhatott ellenség, mert a várkapuk mindegyikére felfestették elkészülésük dátumát. Mikor is épültek fel ezek a kapuk? Olvastam az egykori falfestést változatlan épségben: 1549, 1551, 1552, 1553... Szinte felkiáltottam meglepetésemben. Hiszen ezek nekünk, egrieknek nagyon is ismerős évek! Ekkor épült fel végleges formájára, majd vívta élet-halál küzdelmét az egri vár! Aztán a magyar vár lerombolódott, ez a másik pedig, osztrák földön rontatlan szépségében megmaradt! Két különböző sors. De nekünk szebb a miénk, noha viszontagságosabb volt.

KÖNYVEK KÖZÖTT

KODOLÁNYI JÁNOS

A század magyar irodalmának egyik legérdekesebb, legellentmondásosabb s épp ezért a legtöbb félreértelmezésre alkalmat adó írója *Kodolányi János*. Pályáján a legvégletesebb ellentmondások összebékítésére tett kísérletet: kapcsolatot tartott a kommunisták mozgalmával, majd kiábrándulva eszméikből — e kiábrándulás nemcsak az ő végletes egyéniségének következménye, mert ugyanekkor érték érzékeny támadások József Attilát és Illyés Gyulát is — a legszélső jobboldalnak tett engedményeket. A főváros ostroma közben iratokat terjesztett, fogalmazott, melyekben elítélte a németeket, állandó halálfélelemben élt, s kilátástalannak, reménytelennek érezte további sorsát, hiszen ez a hallatlanul érzékeny idegrendszerű író jól érezte, hogy hibáiért felelnie kell a felszabadulás után. Akárcsak oly sok író társa, ő is hosszú hallgatásra kényszerült, majd mintegy a szenvedésekben töltött évek vigasza-képp megindult műveinek összkiadása a Magvető nagyon szép és népszerű

életmű-sorozatában. Utolsó éveiben Belon Gellért és Zimándi P. István közvetítésével egyre intenzívebben érdeklődött a katolikus vallás iránt, s első-sorban XXIII. János pápa személyiségének varázsa, a II. vatikáni zsinat eseményei és Teilhard de Chardin alkotásai arra készítették, hogy 1968-ban Boldog Margit napján visszatérjen a katolikus hitre.

Mindezt lapunk olvasója is tudhatja *Tűskés Tibornak* a Vigiliában nemrég megjelent kitűnő tanulmányából, a *Visszapillantó tükörből*, mely egy nagyobb monográfia része volt. Most a Magvető Könyvkiadónál megjelent ez a várva-várt mű is*, amely az első nagyobb kísérlet Kodolányi János elfogulatlan értékelésére. (A Vigilia és Kodolányi kapcsolatára vonatkozóan érdemes megemlítenünk, hogy még élete mélypontján, amikor nyomorgott Akarattyán, s még nem siettek felfedezni őt a könyvkiadók meg a szorgos riporterek, elsőnek lapunk közölte a hallgató író művének részletét.) Hadd mondjam el, mielőtt rátérnék *Tűskés Tibor* könyvének méltatására, hogy legfontosabb pozitívumának ezt az elfogulatlanságot érzem, amelyet annál is inkább méltá-

**Tűskés Tibor: Kodolányi János (Magvető, 1974).*

nyolunk kell, mert a sorokból azért kisüt a monográfusnak az író iránt érzett szeretete és csodálata. Tüskés olyan terepre merészkedett, amelyen eddig mindenki lábujjhegyen járt, s megmutatta, hogy őszinte, tiszta szóval a legkényesebbnek hitt kérdésekről is érdemes és kell beszélnünk.

Milyen ember volt Kodolányi János? Ezt a kérdést újra és újra fel kell vetnie a vele foglalkozónak, de még olvasójának is, hiszen egész életművét átmegegyeztetve egy tragikus, sokszor torz indulat, amely többnyire az emberek iránt érzett megvető bizalmatlansággal párosul. Igazsága hitében sebeket oszt, ütésekkel kap, s lassan-lassan már nem is nézi hová üt, honnan kap, csak hadakozik sötét haraggal. Ki feledné el azt a szívszorító jelenetet, amely Móricz Zsigmond és Kodolányi között játszódott le az IGE (Írók Gazdasági Egyesülete) közgyűlésén — erről egyébként másként tájékoztat Kodolányi is, Móricz Virág is —, amikor Móricz békülésre nyújtott jobbát Kodolányi dühödtén visszautasította? Vagy lehet-e megszabadulni élete különböző periódusaiban írt önéletrajzi ciklusainak mármár kegyetlen indulatától? Feledhetjük-e ábrázolásmódjának komor naturalizmusát, sötéten látását, tragikus világszemléletét? Mindezek gyökere feltétlenül szétbomlott családi szituációjában gyökeredzik, s életének rengeteg keserűségében, nélkülözésében, amelyek sokszor az éhhalál küszöbére taszították. Kodolányi az éhező ember szemével nézte első — ormánsági — elbeszéléseiben a világot, s a korgó gyomor, a szenvedés vajmi ritkán teszi vidámmá a kedélyt. Tüskés Tibor helyesen teszi, amikor a műelemzések folyamatát megszakítva újra és újra visszatér az ihletnek e drámai forrásvidékére. Akkor is igazat kell adnunk neki az életrajzi kitérőkért, motivációkért, ha sokszor szívesen olvasnánk még egyik-másik műről többet, ha szívesen vennénk itt-ott alaposabb esztétikai, összehasonlító jellegű elemzéseket.

A felszín alatt ma is gyűrűzik a vita: melyek Kodolányi legmaradandóbb alkotásai? melyek azok, amelyek révén megváltoztatta belépőjét a halhatatlanságba? Az olvasók körében kétségtelenül történeti tárgyú regényei a legnépszerűbbek, amelyekben megkísérelte megteremteni a magyar mitológiát. Pedig nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy e meglehetősen tisztázatlan koncepció kedvéért voltaképp a „lisztutabb realizmus” — Bodnár György talá-

ló kifejezése — útjáról tért le, melyeket korai, drámai sodrású elbeszéléseiben még elfelhőzött a tragédia, a Feketevízben azonban már mintha tisztultabban valósult volna meg. Az oly népszerű, agyonolvasott *A vas fiai*, *Boldog Margit*, *Julianus barát* s még inkább az *Emese álma* című ciklus darabjai inkább az aktuális problémák elől való menekvés dokumentumai, melyekben Kodolányi azt igazolná — tegyük hozzá: megmentésére: korántsem egyedül tett ilyen jellegű próbálkozásokat, bár a többi hasonló kiátkérésről kevesebb szó esik —, hogy ha a nép kialakítja magában a védekezés formáit, akkor a történelem viharai érintetlenül hagyják. S ez a koncepció mindenképp hamis volt az adott korban. Még akkor is, ha Kodolányi János történeti regényeit nem lehet a bestsellerek mércéjével mérni, hiszen azokban többnyire teljesen lényegtelen események rajza kerül előtérbe, s ezek a mellékágak vezetnek el azután a „történelembe”, mely hamisan festett tablóként magasodik a másodlagos fölöött. Nála azonban egy meglehetősen szokatlan kísérletnek lehetünk tanúi: a néprajzot és a történelmi múltat igyekszik sajátos szintézisben kifejezni. Tüskés Tibor részletesen idézi azokat a kifogásokat, amelyek Kodolányi történelmi regényeinek nyelvi archaizmusait érték. Alighanem joggal. Nem szabad azonban elvitatnunk azt az érdemét, hogy nagyon sok helyen az eredeti — és alighanem tényleg rekonstruálhatóan — ősnyelv ízeit, hangulatát idézi. Móricz *Erdélye* persze sokkal eleménytárisabb, nagyobb mű, még archaizmusai is, mint Kodolányi történeti regényei. Emezek viszont a móríci út új csapásait vágják, melyeken jó irányba haladva oly nagy alkotás született, mint *Jehuda bar Simon emlékiratai*, mely irodalmunk egyik legizgalmasabb, legjobb történelmi regénye. Nem érezzük túlzásnak, amit Tüskés Tibor arról ír, hogy Babits felejthetetlen Jónás könyvét idézi az a jelenete, amikor Jehudának az ígét kellene hirdetnie. A teljes regény — *En vagyok* címmel jelent meg és aratott páratlan könyvsikert 1972-ben — elemzése Tüskés Tibor könyvének legszebben s legteljesebben megoldott része. Valóban nagyszerű írói trouvaille volt, hogy Kodolányi nem Jézus szemszögéből pergette vissza az eseményeket, hanem Jehuda oldaláról, s így Jézus belső drámáját még teljesebben bonthatta ki. S az is teljesen igaz, hogy „a történel-

met átszínezi az író személyes vallo-
mása”. Jehuda bar Simon nem is egy
emléke, emlékképe, monológja olyan,
mintha Kodolányi önéletrajzában olvas-
nánk. Ahogy Tüskés Tibor írja: „Je-
huda könnyei és panasza a születése
óta hordott testi hiba miatt: az író
könnyei; Jehuda sóvárgása az emberi
közösség melege után: az ő sóvárgása;
Jehuda vágyódása majd visszatérése
gyermekkora színhelyére: az ő kíván-
sága; Jehuda kérdése és kétségei Je-
suahhoz: az ő gondolatai; Jehuda gyön-
gesége, útkeresése és büntudata: az ő
szenvedése”.

Térjünk azonban vissza ahhoz a kér-
déshez, amelyre még nem adtunk vá-
laszt — nem adott választ az irodalom-
tudomány sem —, mi tette halhatatlan-
ná Kodolányi prózáját? A Jézus-re-
gény mellett minden bizonnyal épp az,
amiről Schöpplin Aladár némi rosszal-
lással így írt: „első műveit túlságosan
megterhelte etnográfiaival”. Egy író, ak-
t származása és neveltetése arra hívott
volna, hogy a dzsenti réteg széthullá-
sának krónikása legyen, „a parasztság-
ba emigrál, parasztlányt vesz feleségül,
s még vallást is változtat, hogy köze-
lebb kerüljön annak a tájnak a népé-
hez, amelyben fel akar oldódni” (Bóka
László). Ez az emigráció ajándékozta
meg olyan témákkal, egy olyan világ
drámai látomásaival, melyeket ilyen
mélyről, ilyen magától értődő azonosu-
lással rajta kívül csak Móricz írt meg.
A Kitárt lélekkel, az *Üzenet enyéimnek*,
a *Szép Zsuzska*, a *Börtön*, a *Kántor Jó-
zsef megdicsőülése*, a *Szakadékok*, a
Feketevíz azok a nagy művek, amelyek
megtermékenyítették az egész népi iro-
dalmat, amelyek nélkül elképzelhetetlen
a falukutató mozgalom szenvedélyes,
tényfeltáró, igazságtevő indulata. Maga
a „mozgalom” tán túllépett Kodolányin.
De irodalma egy-két kivétellel mindig
az ő kezdeményeit követte.

ZENEI JEGYZETEK

IGLOI TÖREDÉKEK, KÖRÖSHEGYI BETLEHEMES

A városmajori templom ének- és zene-
karának januári egyházzenei áhítata
klasszikus példáját nyújtotta a kor-
szerű követelményeknek: a legneme-
sebb értelemben vett imádság és
ugyanakkor magas színvonalú előadás

S még valamit: Kodolányi János na-
gyon tudott írni. Nála sosem áll a cse-
lekmény, nincsenek üresjáratok: minden
él, minden mozog, mintha a legkisebb
leírás, a legapróbb epizód is egy hatal-
mas méretű világpusztítás előkészületeit
szolgálná. Bóka Lászlónak van egy oda-
vetett megjegyzése — de hány van még
hasonló, melyekből akár egy irodalom-
történet is kitelhetné! — ezzel kap-
csolatban: „Realizmusa, indulattól fű-
tött műveinek dinamikus szerkezete,
stílusának ereje, nyelvének gazdagsága
ma is ösztönző hatású lehet. S az törté-
neti tény, hogy egyik legnagyobb indí-
tást ő maga adta a népi írók mozgal-
mának, s bizonyos sajnálkozással gon-
dolhatunk arra, hogy miért nem az ő
epikus ábrázolási módját követték, mi-
ért fordultak el vérbeli epikus tehetsé-
gek, mint Illyés, Veres Péter, olykor
Darvas a statikus ábrázolás felé.” Ezen
az egyetlen gondolon elindulva alig-
hanem a huszadik századi magyar pró-
za egyik legnagyobb dilemmájához jut-
nánk el, melynek fényében sok téve-
dést, sok előítéletet, sok befejezettnek
hitt tényt látnánk más megvilágítás-
ban. Persze ennek a kérdésnek a fel-
vetése sem Tüskés Tibor feladata. Ő
amit vállalt becsülettel, az anyag iránt
érett szeretettel, hőse megbecsülésével
végezte el, s hozzásegítette az irodalom-
tudományt, hogy elfogultságok és félre-
magyarázások nélkül induljon tovább
az általa metszett ösvényen a Kodolá-
nyi-mű felvetette egyetemes kérdések
megválaszolására felé. Hála Tüskés Ti-
bornak, szinte teljesen megismerhet-
tük Kodolányit, az embert, s kibonta-
kozott előttünk a mű és az életrajz
kapcsolódása. Az esztétikai vizsgálódás
immár a kutatás következő állomása
lesz.

Úgy is mondhatnánk: szegényebbek
lettünk egy legendával, s nyertünk raj-
ta egy nagy író.

SÍKI GÉZA

volt. Mint zenetörténeti esemény is fi-
gyelmet érdemelt, hiszen a ritkán hall-
ható XV. századi hazai többszólamú-
ság nemrégiben megtalált emlékeiből
hangzott el néhány, valamint Farkas
Ferenc Köröshegyi Betlehemes kantá-
tája.

Az egyházzenei műsort Vittoria „Ave
Maria”-ja vezette be. A karácsonyi
hangulatnak és a vallásos élmény föl-
keltésének hatásos, szép darabja a

XVI. századi spanyol mester motettája, amely stílusban is nagyszerűen beleillett a programba. Újra meg kell dicsérnünk a karmester, Zimányi István arányérzékét. Ő az, aki nem bocsátja zenei „kalandokba” a látványosság kedvéért. Amit vállal, azt a legkisebb részletig menősen a teljesség igényével dolgozza ki, mérlegelve a kórus teljesítő képességét.

Többszólamú zenénk XV. századi emlékeiről a Népzene és Zenetörténet 1972-ben megjelent első kötetében Rajeczky Benjámin zenetudósunk publikált hosszabb tanulmányt, s ennek keretében közli a kottaanyagot. A 4 teljes és 2 csonka fóliát tartalmazó kéziratot — egyik iniciáléja alapján a lejegyzés helyéül Iglót nevezi meg Mezey László — az Országos Széchényi Könyvtár egyik új beszerzésének, a Szent Jeromos leveleit tartalmazó ősnymtatványnak táblájából fejtették ki, amelyek klerikusok és literátusok többszólamú kultúrájának első hazai forrásai, bizonyítva a magyar nyelvű népének XV. századi gyakorlatát. Amint Rajeczky Benjámin megállapítja, ezek az „ú, internacionális vallásos zene, a cantio hangját” őrzik, vagyis kezdeti népekeinkét.

Az egyházzenei áhitaton hangszeres kísérettel, vokálisan a karácsonyi ünnepekörhöz fűződő hat részlet hangzott el. A „Versum caro” kétszólamú repetitio és versus velencei változata (cseh, német és francia is ismert) kórossal, valamint az „In hoc anni” szoprán és alt szólkókkal egységesen, tisztán hangzott. A „Paracletus egrediens” (tulajdonképpen egyetlen teljesen latin szövegű pünkösdi cantiónk) vonós bevezetése, a kétszólamú és uniszónós részletek régi stílust feloldó dallami frissességének érzékeltetése a változatoság határain belül a legegyszerűbb megoldást jelentették. Ugyancsak dicséret illeti a trocheikus lejtésű tancos „Paranimphus” férfi kari előadását — könnyedségeért. A fúvós bevezetéssel, közbjátékokkal megszólaltatott „ars nova” jegyeket felsorakoztatató újévi ének („Novus annus”) csak női karral, tisztán, lendületesen, stílushűen hangzott. A „Procedentem sponsum” karácsonyi benedicamen archaikus dallamanyaga azonban zeneileg jóval gazdagabb, mint ahogyan hallottuk. Természetesen a Magyar Gregoriánus lemezen lévő fölvétel nem az egyetlen megoldás. De úgy érezzük, hogy az uniszónós trópus basszus szólóval: elhibázott felfogás. Közösségi ének ez a

javából, s bármennyire is kísért az „egyetlen hang”, kettős karral strófa és trópus szerveesebben összeillenek. Talán ez okozza a mű zenei kidolgozatlanságát is.

A „Concrepet” kezdetű, kánonszerűen fölépített négyszólamú motettában pedig a szoprán és alt szólóénekesek barokk áriaszerű interpretálása, a túlságosan gyors tempó földtek el az eredeti stílust.

Farkas Ferenc Kőröshegyi Betlehemesét 1971-ben írta. A kantáta a Cantus Pannonicus sorozatban évenként megszólal a kőröshegyi templomban. Budapesti bemutatójára ezúttal került sor. A kitűnően megkomponált, a részletekben is az egészre figyelő „betlehemes játék” híján van annak, ami a legnagyobb veszélye az ilyen jellegű műveknek: a modoros népiességnak. A szerző külön adottsága, hogy a népdalokkal, népzenei motívumokkal a maguk természetes közegén belül bábuk. Azaz: megtartja formájukat, funkciójukat és úgy avatja magas rendű műzenévé, ahogyan csak Kodály és Bartók tették eddig. Ha mindezen túl egyénileg komponál (pl. a ritornellek, pasztorál.) nem „alkalmazkodik” a népi stílushoz, hanem szervesen hozzáépíti a sajátját. Középkori épületek jutnak eszünkbe, mellettük modern házakkal, amelyek valamiképpen őrzik az egységes, lényegi jegyet: az egyszerűséget.

Az allegróval jelzett orgona-bevezető után Janus Pannonius „Epiphania” című latin nyelvű költeményének dallsorai idilli hangulatot teremtenek. A vers a továbbiakban — négyszólamú vegyeskari feldolgozásban még három alkalommal szerepel a kantáta elbeszélő részeként. A történetet azonban narrátor mondja el a Károli Bibliából. Így talán csak „teológiai értelme” lenne a műnek, ám somogyi dalsorok, pasztorálok avatják kimondottan népi játékká. Nagyszerűen érvényesül általuk a paraliturgikus gondolat, amely a zeneszerző egyéni zenei anyagával „kibővítve” végül is koncertdarabbá válik. Merészségnek tűnne például a „Ha felülök a szántódi halomra” kezdetű pasztorének — önmagában. S hogy mégis a legszerveesebben összefügg az egészszel, részben a népdalok természete, részben a „szövegkörnyezet” a magyarázója. („Valának pedig pasztorok... kinn a mezőn...” stb.) Ez a titka annak is, hogy a Betlehemes minden részlete az egész kollektív hangulatába illik, amit

nem könnyű az előadásban kifejezésre juttatni. Ebben az esetben sikerült a „játék” természetének megértése a fölé- és mellérendeltség megkülönböztetés mellőzése (csak mellérendelés volt), a természetes népies hang (nem népieskedő!) megtalálása. A rendkívül igényes pasztorál előadása azáltal vált különlegessé, hogy az orgonaszólam mellett a szentélyből hangzott fel a trombita, valamint a három szólóhang (szoprán, alt) echó-szerű felelgetése az „Ez karácsony éjszakáján” kezdetű káris részben — a kórusról. (Mintha egy időre a barokkba léptünk volna vissza!)

A szólisták: Szemere Erzsébet, Mo-

hácsi Judit (szopránok), Bogdány Anna (alt), Keönch Boldizsár, Basky István (tenorok), Blaszó Sándor (basszus), változó teljesítményt nyújtottak. Kiemelkedett Keönch Boldizsár biztos intonálásával, csillogó hangjával, valamint Blaszó Sándor telt basszusával, bár ezúttal kissé színtelenül énekelt. Bánffy György színművész Károli Gáspár középkori „nyelvét beszélte” példaadó hangsúlyozással, tisztsággal. Az orgonán közreműködő Bor János pontosan látta el feladatát. A kórust és a zenekart Zimányi István biztos kézzel vezényelte.

TÓTH SÁNDOR

KÉPZŐMŰVÉSZET

BUDAPESTI KIÁLLÍTÁSOK

A Nemzeti Galéria 1975-ös kiállítási programja gyenge, összetákolt tárlattal kezdődött... A *Magyar tájak* című összeállítás mai — túlnyomórészt az alföldi (hódmezővásárhelyi, szolnoki és debreceni) iskolához tartozó — festőink táj- és városképeiből nyújtott válogatást, de ebben a válogatásban nem volt sok köszönet. Frank Frigyes, Kmetty János, Czöbel, Miháltz Pál, Bartha László, Szántó Piroska, Ilosvai Varga vagy Gábor Marianne munkái hiányoztak a tárlatról, márpedig e művészek szerepeltetése nélkül nehéz (sőt lehetetlen) a kortársi magyar tájfestészetéről hiteles képet adni... De persze az avantgarde mesterek munkáinak egy jelentős része (Bálint Endre: Mágikus éjjel Szentendrén, Martyn Ferenc: Dunántúli tájak felett, Vaszkó Erzsébet: Máramarosi templom, Anna Margit: Sétalovaglás, Deim Pál: A szentendrei Fő tér stb.) is beletartozik a „magyar tájfestészet” fogalmába, hiszen nagy hiba lenne napjaink tájfestészetét Michael Dániel, Olgyay Ferenc, Szlányi Lajos vagy Spányi Béla mai követőinek — Szalóky Sándornak s más kommersz-festőknek — működésére korlátozni.

Bernáth Aurélt — a két világháború közötti korszak kiváló tájfestőjét — is csupán egy színes grafika („Beckó vára”) képviselte a Galéria balsikerű tárlatán, amelyen nagyon kellett keresni a jó műveket, ilyenek azonban csak elvétve akadtak. (Az öröndetes kivételek közül elsősorban Berecz András „Komód” című enteriőrjét, a fiatal Dombý

Lajos „Csend” és „Partmente” című nagyon figyelemre méltó munkáit, Barcsay mester négy kisméretű, kiemelkedő értékű művét és Borsos Miklós „Naplemente”, valamint „Figura a Balaton partján” című tusfestményeit kell megemlítenünk.)

A hevenyített kiállítással ütött csorbát — bízunk benne — átgondolt és színvonalas tárlatokkal fogja kiköszörlni a Nemzeti Galéria.

Sikuta Gusztáv — akinek mintegy harminc kisméretű festményéből januárban kiállítás nyílt a Helikon-galériában — nem tartozik a szélesebb körben ismert művészek közé, pedig már nem fiatal ember. Ötvenhat éves, a Képzőművészeti Főiskolát 1942-ben végezte el, Réti István és Szőnyi voltak a tanárai. 1949-es önálló tárlata óta csupán egy-két csoportkiállításon bukkantak fel a munkái, — főleg a szentendrei festők munkáit összegyűjtő tárlatokon.

Sikuta ugyanis (nem lakóhelyét, hanem művészetszemléleti igazodását tekintve) szentendrei festő; a szentendrei piktúrának ahhoz az ágához tartozik, amelyet Vajda Lajos, Korniss, Bálint Endre és Anna Margit nevével szoktak jelezni. Munkáiról az is leolvasható, hogy a külföldi mesterek közül Fernand Léger, még inkább azonban Jean Arp és Paul Klee a példaképei. (A művésznek Léger iránti tiszteletét a tárlat egyik képe már címével is kifejezi: „Léger emlékére”).

A bemutatott művek egyik része nonfiguratív nyelvű (ilyen a két változatban is megfestett „Vidám formák”), képeinek többsége viszont szürrealisztikus. Ez utóbbi típusú munkáin jelleg-

zetes szentendrei motívumokat (város-háza, templomtorony, sírkő stb.) jelenít meg nem realiztikusan, hanem komprimáltan, látomásszerűen. Nem a valóság visszatükrözésére törekszik, szándéka a vallásnak — szimbólumok útján történő — újjáteremtése. E cél felé — mint *Mándy Iván* mondotta megnyitó beszédében — Sikuta Gusztáv „konok következetességgel” halad.

Sikuta maroknyi képének kiállítása fontos művészeti esemény volt; a művészeti életünkben sokáig éppen csak hogy megtűrt festő tárlata a régi latin mondás igazát bizonyította: „Sub pondere crescit palma”, „Teher alatt nő a pálma...”

A kiállítás nem egy darabjának („Lámpás fej”, „Szentendrei városháza”, „Egérkisasszony”, „Múlik az idő”, „Szentendrei sírkő”, „Vidám formák” I—II. stb.) múzeumi gyűjteményben lenne a helye.

A tárlatot *Ratkai Ida* rendezte; egyik-másik kép jobb minőségű keretet érdemelt volna.

Az 1939-ben született *Orvos András* egy teremre való festményét láthattuk az év elején a Fiatal Művészek Klubjában (Népköztársaság útja). Orvos — aki 1972-ben mutatkozott be önálló kiállítás formájában a Fényes Adolf-teremben — növényi motívumokból komponálja képeit. Fantáziáját különböző virágokról — rózsákról, szekfűszálakról, tulipánokról — készült színes fotók (névnap-születésnap-i üdvözlőkártyákon közölt felvételek) hozzák mozgásba; e fotókból kiemel, kimetsz egy-egy rész-

letet, s e szegmentumokból nagyméretű, igen élénk (olykor egyenesen harsány) színvilágú festményt hoz létre.

Orvos az Iparművészeti Főiskolán szerzett diplomát (eredetileg textiltervezőnek készült), így nem volt növénydeke a Képzőművészeti Főiskola tanárának, *Barcsay Jenő*nek. De az Orvosképek gondos, tiszta, gúsztusos faktúrája higgadt, fegyelmezett, tudatos festésmódja *Barcsay* felfogásával áll összhangban: „Az anyaggal szépen kell bánni, szépen kell festeni... Ne traktáljuk a felületet túlságosan, bizonyos mértéktartással alkalmazzuk a festőszereket... A kép minden négyzetcentiméterére festőileg meg legyen oldva...” (*Barcsay* beszélgetése *Székely Zoltán* műtörténész-szel; megjelent a „Művészettörténeti tanulmányok” című kötetben, 1960-ban.)

Orvos legközelebbi rokona az amerikai *Roy Lichtenstein*, a pop-art („popular art”) neves képviselője; *Lichtenstein* népszerű képregények (comics-ok) kockáit nagyítja fel festményekké, Orvos képeslevezőlapok színes virágait... De a szürrealistáktól is tanult (a domborodó szirmok gyakran erotikus képzeteket keltenek...) és a geometrikus absztrakciótól is: festményein a növényi formákat szívesen kapcsolja össze síkmértani idomokkal: körökkel, sokszögekkel, téglalapokkal. Nem mindennapi képességeit bizonyítja, hogy a szürrealizmusból, a pop-artból és a konstruktivizmusból — ezekből az igen különböző, sőt ellentétes stílusirányzatokból — egységes és egyéni formanyelvet tudott kialakítani.

Tájékoztató

A GONDOLAT KIADÓ újdonságai közül jelentős vállalkozás az *Uránia Allatvilág* után az *Uránia Növényvilág* c. sorozat megindítása, melynek első kötete a magasabbrendű növényekkel ismerteti meg a természet szépségei iránt fogékony olvasót. A Gondolkodók-sorozat újabb kötete *Wilhelm Dilthey* munkájának (A történelmi világ építése a szellemtudományokban) reprezentatív válogatását tartalmazza, melynek középpontjában a megértés történelmiségének vizsgálata áll, mivel — mint írja — „a szellemtudományok legvégső és legbonyolultabb problémája a történelem”. A Nobel-díjas svéd közgazdász, *Gunnar Myrdal* könyve (Korunk kihívása: a világszegénység) a százmilliók élet-halál problémáját jelentő gondról, a gazdasági-társadalmi elnyomóról és

kiszolgáltatottságról ad óriási tényanyag és tudományos információ felsorakoztatásával megdöbbentő képet. Az éhező kontinensek, a fejletlen és fejlődésben lévő országok megsegítésére ajánlott szegénység elleni világprogramja — ha sok tekintetben vitatható is — tiszteletre méltó és tanulságos javaslat.

Thurzó Gábor „Hét színjáték”-át a Magvető jelentette meg. A kötetbe gyűjtött színdarabok, olvasmányoknak is érdekfeszítők, ha természetszerűleg nem is tudják visszaadni a színpadi játék eleven varázsát. A művek egymásutánja meggyőző bennünket arról, hogy a szerzőt tulajdonképpen minden művében a végtelen szituációk, a választás lehetőségének kérdései érdeklik, ezekre keres választ a kitűnő dialógusok s a drámai összeütközések segítségével.

SAÁD BÉLA HETVEN ÉVES

Amikor a Vigilia a főlzabadulás után, tizenegyedik évfolyamába lépve újra megindulhatott, 1946 végén, többé-kevésbé mindene megvolt, ami egy jó folyóirathoz kell: megfelelő szerkesztők (Sík Sándor és Juhász Vilmos), megfelelő munkatársi gárda, szerkesztőségi helyiség helyett egyelőre ugyan csak egy szíves-ségből átengedett szoba egy magánlakásban a megbeszélésekhez, de hát egy havi folyóiratnak végtére nem létszükséglet a külön iroda, Babitsék is tudták — bár volt szerkesztőségük — „aktatáskából” szerkeszteni a Nyugatot, Mórict is a Kelet Népét, nem is beszélve Kassákról és különféle hosszabb-rövidebb életű lapjairól; — egyszóval mindenünk megvolt, egyetlen egy dolog kivételével, ami nélkül azonban lehet egy lap akármilyen jó és érdekes, menthetetlenül halálra van ítélve. Egy lapot ugyanis nemcsak megcsinálni kell, hanem — bármily kevéssé „magasztosan” hangzik — el is kell adni. Illetve el is kell juttatni az olvasóhoz. Vagyis terjeszteni kell, s ehhez megfelelő terjesztési apparátusra van szükség.

Az újra induló Vigiliát elvileg a Szent Istvan Társulat kiadvállalata gondozta ebből a szempontból. A Társulat pedig — ez nem bírálat, hanem tény — híres volt arról hogy sok mindent tud, de terjeszteni, propagálni nem. Érthető, hogy a Vigilia (de az Új Ember is) rövidesen a csőd szélére, a lehetetlenülés állapotába került. Ekkor jelent meg Saád Béla; kezébe vette az Új Ember ügyét, és a deficitest vállalkozást egy-kettőre a talpára állította. A Vigilia még tengődött egy darabig, egyre vérszegényebben, nem mintha rossz lett volna, hanem mert csak a legszűkebb nyilvánosság számára, sőt majdnem a nyilvánosság kizárásával jelent meg. Ekkor a folyóirat vezetősége is az egyetlen emberhez fordult, aki értette, hogyan kell lapot terjeszteni, hogyan kell egy lap „ügykezelését” megszervezni: Saád Bélához. Ő aztán a lehetőségekhez képest rendbe hozta a Vigilia szénáját is.

Hogy hogyan, milyen okossággal, leleményességgel, érzékkel, szívóssággal építette föl ezt a mindmáig nagyon jól működő, és ma is az ő általa lerakott alapokon működő intézményt, milyen kemény küzdelmekkel és szükség esetén milyen hajlékony diplomáciával, arról igazában csak azok tanúskodhatnak, akik a kezdet éveiben vele dolgoztak. Szerepe aztán hamarosan túlnőtt azon, amit az ún. „kiadói igazgatók” szoktak betölteni: nemcsak a dolgok szellemi irányításából vette ki a részét, hanem ennél szélesebb távlatú föladatokat vállaltásától sem riadt vissza. Jórészt gazdátlanul maradt, vagy hagyott, vagy felejtett dolgok gazdájának lenni, akár kötelességtudatból, akár a helyzet kényszere folytán (mert valakinek csak helyt kell állni): ez se nem könnyű, se nem veszélytelen, se nem nyugalmas. De aki magára veszi azt, ami nehéz, ami veszélyes is olykor, és ami főként mindig összeegyeztethetetlen a nyugalmas szendergéssel, annak ezért becsülés és köszönet jár. Elsősorban azok részéről, akik napról napra tapasztalhatják az ő egykori alapvetésének szilárdságát, időtálló voltát. Abban, hogy a Vigilia hónapról hónapra megjelenik és eljut a közönséghez, tehát hogy létezik és haladhat, az ő munkájának kiemelkedően nagy és fontos része van.

Hetvenedik születésnapján köszönettel, szeretettel és barátsággal üdvözljük, újból megemlékezve arról, amit amúgy sem felejtünk el: hogy mit köszönhet volt felelős kiadója munkájának, gondjának, tapasztaltságának, figyelmének és útmutatásainak a további — szívből reméljük, minél számosabb — éveire sok örömet, békét, boldogságot kívánó

Vigilia

Revue mensuelle — Monatschrift Rédacteur en chef — Chefredakteur: György Rónay —
 Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonement für das Jahr: 11,80 US dollars,

SOMMAIRE

László Lukács: *L'Histoire de notre foi* — Teilhard de Chardin: *Comment je crois?* — Nándor Várkonyi: *Pascal* — Saint Augustin: *Soliloquia* (extrait) — Dans son étude, *La revue VIGILIA, il y a quarante ans*, Károly Doromby retrace l'histoire de la première dizaine d'années de la revue de 1935 à 1944. Par la parution de VIGILIA, une voix toute nouvelle s'est fait entendre dans la presse catholique hongroise d'alors, imbuée d'esprit conservateur, triomphal et contre-réformateur. En faisant connaître pour la première fois aux lecteurs hongrois les grands auteurs du renouveau catholique français, tels que Jacques Maritain, Paul Claudel et Georges Bernanos, VIGILIA a ouvert des horizons tout nouveaux. Avec la largeur d'esprit qui lui est propre, la revue a toujours su surmonter les barrières nationalistes, confessionnelles et idéologiques. Pendant les années de guerre, VIGILIA a été souvent l'unique organe de publication pour nombre d'hommes de lettres de gauche, écrivains et poètes de renom aujourd'hui. — Pál Rosdy: *Examen de soi ou auto-justification?* (Notes du cardinal Serédi en Automne 1944) — Document: *Non recuso laborem*. Fragment du testament du cardinal Serédi — Poèmes de Géza Csák, István Sinka et Ferenc Fáy, nouvelle de Tibor Gyurkovics (*L'Autre vie de l'homme*) — Béla Hegyi s'entretient avec Ferenc Juhász, poète de renommée européenne, nouveau directeur de UJ IRÁS, revue littéraire et critique, sur son programme de directeur de revue, sur son art poétique et sur sa prise de position face aux grandes questions de l'existence humaine. En ce qui suit, nous publions quelques passages de cet entretien:

— Ta poésie te révèle comme quelqu'un qui a pour livre de chevet la Bible.

— Je sais par cœur les quatre évangiles. J'ai en ma possession cinq Bibles, cinq éditions en traductions différentes. L'édition de 1748 m'est un trésor que je garde jalousement.

Il y a des années, j'ai été invité par l'Académie de Théologie Catholique à un échange de vues. Je me suis entretenu pendant presque six heures avec les jeunes séminaristes qui m'ont interrogé sur beaucoup de choses avec une ouverture d'esprit remarquable. Un dialogue très vif a été engagé parmi nous, entre autres sur l'interprétation de l'Evangile: faut-il opter pour la vie active ou retirée, l'action ou l'inaction? Pour ma part, j'ai souligné que j'aime de tout mon cœur l'Evangile et que le suprême message de chacun des quatre se résume en ceci: seule la vie dépensée pour l'autre a du sens, mérite d'être vécue.

— Par quoi expliques-tu le renouveau d'intérêt qu'on peut remarquer dans la poésie de nos jours pour la personne de Jésus? Ce besoin accru pour étudier les événements de sa vie, le message de son enseignement?

— Apparemment, cela tient à des raisons morales. Par son oeuvre, Jésus a marqué à l'échelle universelle les esprits et a donné, tout particulièrement sur notre continent européen, une orientation nouvelle à la pensée humaine en la mettant en face de problèmes qui, même de nos jours, n'ont rien perdu de leur intérêt et qui, sous plus d'un rapport, restent à résoudre. Saurais-tu me dire, quelle était sa révolution la plus sainte?

— C'est qu'il a appris à aimer nos ennemis.

— C'est qu'il a appris à pardonner. Ce qui ne Lui a jamais été pardonné. Dans Moïse et les prophètes, on lit encore: Oeil pour oeil, dent pour dent. On y reconnaît la morale austère d'un peuple qui, tout en ne manquant pas d'honnêteté, établissait ses normes en fonction des dures conditions de vie qui lui étaient imposées au Désert. C'est à ce monde farouche que le Christ — considérons — Le à présent simplement comme un homme, car je crois en effet qu'il était fait de chair et de sang — est venu annoncer le premier le pardon. Face à l'intransigeance impitoyable de la Loi du Désert, Il a opposé le pouvoir de délier. Il a provoqué par la une telle consternation qu'Il devait payer de sa vie sur la croix.

I N H A L T

László Lukács: Geschichte unseres Glaubens — Teilhard de Chardin: Wie ich glaube — Nándor Várkonyi: Pascal — Der Heilige Augustinus: Auszug aus Soliloquia — Károly Dorombo: Vierzig Jahre Vigilia. Vor vierzig Jahren erschien zum erstenmal die Zeitschrift Vigilia und der Autor des Artikels beschreibt hier das erste Jahrzehnt der Zeitschrift von 1935 bis 1944. Mit dem Erscheinen der Vigilia meldete sich damals eine vollkommen neue Stimme in der ungarischen katholischen Presse, die sich grundsätzlich von dem damals allgemeinen konservativen, triumphalistischen und gegenreformatorischen Geist unterschied. Die Zeitschrift berichtete weitläufig über die französische katholische Erneuerung, gekennzeichnet durch die Namen von Jacques Maritain, Paul Claudel, François Mauriac, Georges Bernanos etc. Die ungarischen Leser haben diese Namen durch Vigilia kennengelernt. Ein anderes Charakteristikum der Zeitschrift war das Durchschreiten der nationalistischen, konfessionellen und weltanschaulichen Schranken. Während der Kriegsjahre bot Vigilia oft die einzige Publikationsmöglichkeit für viele, bis heute namhafte linkseingestellte Schriftsteller und Dichter. — Pál Rosdy: Selbstprüfung oder Selbstrechtfertigung? (Aufzeichnungen des Kardinal Serédi im Herbst 1944) — Dokument: Non recuso laborem. Aus dem Nachlass des Kardinal Serédi — Gedichte von Géza Csák, István Sinka und Ferenc Fáy, Erzählung von Tibor Gyurkovics — Béla Hegyi führte ein Vigiliagespräch mit dem namhaften Dichter Ferenc Juhász, neuernanntem Chefredakteur der Literaturzeitschrift „Új Írás“ über sein dichterisches und menschliches Bekenntnis und über sein Programm als Chefredakteur. Nachfolgend einige Teile des Gespräches: — *Deine Poesie verrätet, dass du ein Mensch der Bibels bist. In deinen Werken der letzten Jahre kommen sehr häufig biblische Bilder und Symbole vor. Was bedeuten für dich die Evangelien?* — Ich kenne alle vier Evangelien auswendig. Ich besitze fünf Bibel, fünf verschiedene Ausgaben in verschiedenen Übersetzungen. Ein wertvoller Schatz ist eine Ausgabe aus dem Jahre 1748. Vor einigen Jahren war ich einmal in der Theologischen Akademie wo man mich zu einem offener Dialog einlud. Ich hatte ein beinahe sechsstündiges Gespräch mit jungen Seminaristen, die sehr korrekt und aufmerksam mir zuhörten und über vieles befragten. Wir hatten auch eine heftige Diskussion unter anderem auch über die Sinndeutung des Evangeliums: ob man die Aktivität oder den Rückzug, die Tätigkeit oder die Abstraktion, den Willen oder das Einsiedler-Leben wählen soll. Ich sagte, dass ich das Evangelium leidenschaftlich liebe, und dass alle vier mich zur Aktivität anspornen und mich ununterbrochen darauf aufmerksam machen, dass der einzige klare Sinn des menschlichen Seins, das Handeln für den Anderen ist. Ohne dies hat das Leben keinen Sinn und ist auch nicht möglich. — *In einem Interview hast du dich als einen gläubigen Menschen bezeichnet, der an einer Sinn und Ziel der Schöpfung glaubt und auch an den Sinn des ganzen Weltalls und des menschlichen Seins.* — Ich habe einen Glauben. Eine innere erhaltende Kraft. Ich kann nur wiederholen, was ich schon damals gesagt habe: ich bin ein gläubiger Mensch. Für mich ist das vor allem eine moralische Frage, aber ich glaube, dass dies auch für die Gläubigen einer dogmatischen Religion stimmt. Man kann religiös und nicht-religiös sein. Ich weiss nicht wovon dies abhängt. Die Gesamtheit des Seins ist ein irgendwie harmonisches Zusammensein von Disharmonien. Eben deswegen bekenne ich, dass dieses Sein nicht ohne Ziel entstand und nicht ohne Ziel existiert. Das ist mein Glaube. Wenn du das als religiös bezeichnest, dann ist er religiös. Wenn menschlich, dann ist es menschlich. Die Benennung ist vollkommen gleichgültig für mich. Dies ist mein Glaube, der schon ein Glaube der Entscheidung ist. Da ich ja dadurch — und deswegen betonte ich, dass dies für mich vor allem eine moralische Frage ist — entschied, dass ich eigentlich das Handeln wählte und im Handeln den Dienst der Liebe. Es wäre unnütz darüber zu diskutieren ob mein Glaube ein religiöser ist, oder nicht. Meiner Ansicht nach — ist er religiös. Ich glaube daran, dass der Mensch das Recht hat immer besser zu werden, aber kein Recht hat schlimmer zu werden. Er kann böse sein, kann sündigen, und dann seine Sünde bereuen, weil der Mensch grundsätzlich gut ist. Er kann nicht schlimmer sein als das, was den Menschen bestimmt, er kann nicht aus der Kategorie des Menschen heraustreten, weil er in dem Moment aufhört Mensch zu sein. Er wird zum Raubtier, zum Ungeheuer, wenn er bewusst sündigt.

Tájékoztató

A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT kiadásában jelent meg **Cserháti József** pécsi püspök **Mindennapi kenyér** című antológia-sorozatának harmadik kötete. Ez a rendkívül sikeres kiadvány nagyon sokat segített eddig is a papság és a hívek önművelésében, hiszen minden napra kitűnően összeválogatott, többnyire irodalmi értékű szövegekkel segített az elmélkedésben, és sikerült betöltenie a modern ember „Istenhez vezérő kalauz”-ának korántsem könnyű szerepét. Az új kötet annyival múlja felül az eddigieket, hogy több „filológiai” fogódzót ad, jobban segít eligazodni a legnagyobbak életrajzában, s így szövegeiken túl életük példájával is nevel, tanít.

Keresztneveink, védőszentjeink címmel olyan könyvet jelentetett meg Fekete Antal tollából az ECCLESIA KIADÓ, melyet egyforma haszonnal forgathatnak a jövőendő szülők és a keresztes szertartását végző papok. A szerző gondos munkával és nagy filológiai ismeretanyaggal tájékoztat az egyes nevek eredetéről, s arról, kiket választhatunk e nevekhez védőszentül. Könyvének alapvető értéke, hogy figyelembe veszi Ladó János Magyar utónévkönyvének adatait, hiszen a rendelkezések szerint az az 1327 név anyakönyvezhető és csakis abban a formában, ahogy Ladó műve tartalmazza őket. Nagy érdeme a könyvnek, hogy nyelvünk — és ezzel történelmünk — múltját is hi-telesen idézi meg, s adataival végigkalauzol a szentek életén.

Kopácsy Margit bűbájos gyermekírása, a **Rigó a fán a Móra Ferenc** Kiadónál jelent meg. Úde története, kedves humora az élet szeretetére neveli kis olvasóit. Nemcsak a gyermekeknek, a felnőtteknek is hamvasztisza, frissítő erejű olvasmány.

Szerkesztőségünkhez beklüldött, külföldön megjelent magyar nyelvű kiadványok: **Szabó Ferenc: Az ember és világa** (Róma, 1974). A joggal népszerű könyv második kiadása. Előszavában maga foglalja össze legfontosabbnak érzett mondanivalóját: „Caudel mondotta: az embernek nem kell meghalnia, hogy az Isten éljen. Ez a gondolat — könyvünk mottója lehetne — felidézi a II. századi egyházatya, Szent Ireneusz szavait: Gloria Dei vivens homo, Isten dicsősége a világban együtt növekszik az ember kibontakozásával.” E kibontakozás folyamatát és lehetőségeit követi nyomon a könyv, mely a Gaudium et spes kezdetű zsinati okmányt használta kiindulásként, hogy megmutathassa ennek szellemtörténeti hátterét, s kibontsa azokat a gondolati kezdeményezéseket, melyekre a zsinati okmány utalt.

Mérleg 1974/4. A folyóirat új száma Aquinói Szent Tamás alakja köré csoportosítja anyagát. Szerzői között olyan tekintélyek nevét olvashatjuk, mint a párizsi M.—D. Chenu vagy Y. Congar. Sok élő problémát

vet fel a Joseph Pieperrel folytatott beszélgetés, melyben a neves gondolkodó sokszor kategorikusan alapvetően fontos igazságokat fogalmaz meg. Kitűnő könyvszemle egészíti ki a Mérleg múlt évi utolsó számát.

Karner Károly: Apokalipszis (fordítás és magyarázat; Bécs, 1974). A szerző az egyik legnevesebb magyar evangélikus hittudós. Régi pécsi előadásainak szövegét jegyzetek és feljegyzések alapján adta ki Szépfalusi István és Pátkai Albert. A bevezetésben magáról a műfajról tájékoztat, majd a Jelenések könyvének keletkezéséről és értelmezéséről ad képet. Ezután következik a rendkívül alapos magyarázatokkal ellátott — tegyük hozzá, sok helyen igen szépen megoldott — fordítás, melyet gazdag irodalomjegyzék egészít ki.

Thomas Merton: Lelkivezetés és elmélkedés (Prugg Verlag, Eisenstadt 1974. Fordította: Szabó József). A könyv, mely 1960-ban jelent meg német nyelven, bővített változata a Sponsa Regis-ben megjelent tanulmányoknak. A kitűnő szerző kettős célt tűz benne maga elé, segíteni akarja nehéz munkájában a gyóntatót, és be akarja bizonyítani, hogy a gyóntatószerékben élő pap voltaképpen bizalmas jóbarátunk. „aki a rokonszenv és megértés légkörében segítségre van”.

A Szolgálat 23. számának összefoglaló címe: Istenszolgálat. A lap kitűnően összeválogatott tanulmányai és írásai VI. Pál pápa szavait bontják ki, és segítik, hogy buzdítása érvényesüljön a mindennapokban is: „Ma a keresztény vallásosság általános alapkövetelménye, hogy az Isten tiszteletének minden formáját bibliai jelleg és bibliai gondolatok hassák át. A bibliai tanulmányok haladása, a Szentírás gyakoribb és általános használata, főleg pedig a hagyomány példája és a Szentírák belső ösztönzése ugyanis arra indítja és arra inti korunk keresztényét, hogy mindinkább a Bibliát használja elsődleges imakönyvéül, s belőle vonja le cselekvése megbízható szabályait, benne lássa meg nagyszerű példált.”

A Hazafias Népfront Honismereti Bizottságának kiadásában megjelenő **Honismereti Híradó 1974 évi 4. és 5. száma közli Töltési Imre és Novák József cikkét a honismereti mozgalomnak a közművelődésben betöltött helyéről és szerepéről.** A bukovinai székely néphagyomány gyűjtőinek székszárdi tanácskozásáról Halász Péter számol be, Gyóni Géza „Csak egy éjszakára” c. verse születésének körülményeit Fábán Miklós ismerteti. Kovács Ágnes a népköltészet gyűjtésének az esztétikai neveléssel kapcsolatos összefüggéseit vizsgálja. A Híradó tavalyi 3. számában Horváth Barna Szenci Molnár Albertre emlékezik születésének negyven évfordulója alkalmából, Budai Ilona Vargyas Lajossal, a zenetudományok doktorával folytat beszélgetést, Kovács Dénes a sátoraljadíjhelyi Kazinczy Kőr életét mutatja be.

Teilhard de Chardin:

Hogyan hiszek

Várkonyi Nándor:

Pascal

Doromby Károly:

A Vigilia negyven éve

Hegy Béla:

Beszélgetés Juhász

Ferencceel

Szent Ágoston:

Soliloquia (részlet)

Lukács László:

Hitünk története

Rosdy Pál:

Serédi bíboros feljegyzése 1944 őszén

Serédi primás végrendeletéből

Gyurkovics Tibor:

A férfi másik élete

(novella)

Fáy Ferenc, Csák Géza és

Sinka István **versei**

Borsos Miklós **illusztrációi**



Ferenczy Béni grafikái

KRITIKA

Tüskés Tibor: **Kodolányi János**
(Siki Géza), **Budapesti kiállítások**
(D. I.), **Kőröshegyi betlehemes,**
Iglói töredékek (Tóth Sándor),
Tájékozódás